

(4793)06
242

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

1.1984

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“,
ეკონომიკისა და საზღვარგარეთის სერია, 1984, № 1

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

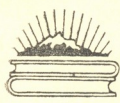
(47.93)06
7-42

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

249931

СЕРИЯ
ЭКОНОМИКИ И
ПРАВА

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году
გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

გამომცემლობა „მეცნიერება“
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА»

თბილისი
ТБИЛИСИ

სარედაქციო კოლეგია: ა. გუნია (რედაქტორი), ო. გამყრელიძე, მ. გველესიანი, პ. გუგუშვილი, გ. თოდუა, თ. ლილუაშვილი, ი. მიქელაძე, გ. ნადარეიშვილი, ი. ფუტყარაძე, თ. შავგულიძე (რედაქტორის მოადგილე), თ. ჩიქვაძე (რედაქტორის მოადგილე). ლ. ჩიქავა.

პასუხისმგებელი მდივანი ა. შენგელია

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Гунья А. Л. (редактор), Гамк्रेлидзе О. К., Гвелესიანი М. И., Гугუшვილი П. В., Лилуашვილი Т. С., Микელაძე И. С., Надარეიшვილი Г. Н., Пუტყარაძე Я. В., Тодუა Г. С., Чикаვა Л. Л., Чიქვაიძე Т. Н. (зам. редактора), Шавгулиძე Т. Г. (зам. редактора).

Ответственный секретарь А. Л. Шенгелия

© „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“,
ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1984, № 1

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380007, მახარაძის ქ. № 14
Адрес редакции: Тбилиси, 380007, ул. Махарадзе, 14
ტელეფონი 37-95-46 телефон

გადაეცა წარმოებას 2.2.84; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 20.7.84; შეკვ. № 340; ანაწყობის ზომა 77×111/2; ქაღალდის ზომა 70×1081/16; მაღალი ბეჭედა; ნაბეჭდი თაბახი 10,5; საარტიტეხო-საგამომცემლო თაბახი 9,2; უე 08105; ტირაჟი 1109;

ფასი 85 კაბ.

*

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

*

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

ზინაბარსი

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის რიგგარეშე პლენუმი	5
სკკ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის ახანაგ ძ. უ. ჩარნაძის სიტყვა	6
სკკ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს წევრის, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის ახანაგ ნ. ბ. ტიხონოვის სიტყვა	12
კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერნენკო	14
სკკ ცენტრალური კომიტეტის, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს მიმართვა კომუნისტურ პარტიას, საბჭოთა ხალხს	15

ეკონომიკა

მ. თოქაშვილი, სოციალიზმის ძირითად ურთიერთობათა შესახებ	17
ძ. წიკლაური, საკვებწარმოება — მეცხოველეობის პროდუქციის სიუხვის წყარო	27
რ. ნამივიშვილი, ძირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობა საქ. სსრ მსუბუქ მრეწველობაში	37
ი. პაპანაძე, საზოგადოების ნაციონალური სიმდიდრე და კაპიტალდამანდებათა ეფექტიანობის ზრდა	49
დ. შენგელია, საქართველოს სსრ ეპრობა დიდი სამამულო ომის წლებში (1941—1945 წწ.)	57
ბ. წარეთელი, ოპტიმიზაციურ გამოკვლევათა საბჭოთა გამოცდილების აქტიური მიმოხილვა ტყის რესურსების რაციონალური გამოყენების დარგში	63
ი. შარბაძე, საქართველოს სახლვაო ტრანსპორტი სახალხო მეურნეობის აღდგენის წლებში	71

სამართალი

ბ. ქლანტი, განწყობის ფსიქოლოგიური თეორიის კრიმინოლოგიაში გამოყენებისა და ობიექტი ალზრდის ზოგიერთი საკითხი	84
ბ. ბაქნაშვილი-ნიჭაშვილი, საფრანგეთის პოლიტიკური პარტიები სამართლებრივი სტატუსის თავისებურებანი (ისტორიული ასპექტი)	97
ბ. ჯანაშვილი, დანაშაულობის პროფილაქტიკის კომპლექსური დაგეგმვის ინფორმაციული უზრუნველყოფის პრობლემები ქალაქის რაიონში	107

ინფორმაცია, პროცია

საკორდინაციო სამეცნიერო საბჭოს სხდომა	119
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმი	120

СОДЕРЖАНИЕ

Внеочередной Пленум Центрального Комитета Коммунистической партии Советского Союза	5
Речь Генерального секретаря ЦК КПСС товарища К. У. ЧЕРНЕНКО	6
Речь члена Политбюро ЦК КПСС, Председателя Совета Министров СССР товарища Н. А. ТИХОНОВА	12
Константин Устинович Черненко	14
Обращение Центрального Комитета КПСС, Президиума Верховного Совета СССР, Совета Министров СССР к Коммунистической партии, к советскому народу	15

ЭКОНОМИКА

Т. Д. ТОКМАЗИШВИЛИ, Об основном отношении социализма	17
К. И. ЦИКЛАУРИ. Кормопроизводство — источник продукции животноводства	27
Р. Л. НАМИЧЕИШВИЛИ, Эффективность использования промышленно-производственных фондов легкой промышленности Грузинской ССР	37
Ю. Р. КАПАНАДЗЕ. Национальное богатство общества и повышение эффективности капитальных вложений	49
Д. Л. ШЕНГЕЛИЯ, Торговля Грузинской ССР в годы Великой Отечественной войны (1941—1945 гг.)	57
Г. Ш. ЦЕРЕТЕЛИ, Аналитический обзор советского опыта оптимизационных исследований в области рационального использования лесных ресурсов	63
О Х. ШАРАДЗЕ. Морской транспорт Грузии в период восстановления народного хозяйства	71

ПРАВО

А. Б. ЖГЕНТИ, О применении психологической теории установки в криминологии и некоторые вопросы нравственного воспитания	84
Т. Б. БЕКНАЗАР-ЮЗБАШЕВ, Особенности правового статуса политических партий во Франции (исторический аспект)	97
В. Р. ДЖАНКАРАШВИЛИ, Проблемы информационного обеспечения комплексного планирования профилактики преступности в городском районе	107

ИНФОРМАЦИЯ, ХРОНИКА

Заседание научно-координационного совета	119
В президиуме Академии наук Грузинской ССР	120

სკკ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანი
კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერნეცკო

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის რიგგარეშე კლენუმი

1984 წლის 13 თებერვალს გაიმართა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის რიგგარეშე პლენუმი. ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს დავალეზიბი პლენუმი გახსნა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს წევრმა, ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა ანხ. კ. უ. ჩერნენკომ.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივისი, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზდიუმის თავმჯდომარის ი. ვ. ანდროპოვის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით ცენტრალური კომიტეტის პლენუმის მონაწილეებმა იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვის ხსოვნას პატივი სცეს მწუხარების წუთიერი ღუმლით.

ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა აღნიშნა, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტურმა პარტიამ, მთელმა საბჭოთა ხალხმა მძიმე დანაკლისი განიცადეს. გარდაიცვალა კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს გამორჩეული მოღვაწე, მგზნებარე პატრიოტი, ლენინელი, მშვიდლობისა და კომუნისტებისათვის დაუცხრომელი მებრძოლი.

პარტიული და სახელმწიფო მუშაობის უმნიშვნელოვანეს პოსტებზე, რომლებზეც იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვის პარტია გზავნიდა, ვი მთელ ძალ-ღონეს, ცოდნასა და უდიდეს ცხოვრებისეულ გამოცდილებას ახმარდა პარტიის პოლიტიკის განხორციელებას, მასებთან მისი კავშირის გაძლიერებას, საბჭოთა კავშირის ეკონომიკური და თავდაცვითი ძლიერების განმტკიცებას.

ი. ვ. ანდროპოვი დიდ ყურადღებას უთმობდა სკკპ XXVI ყრილობისა და სკკპ ცენტრალური კომიტეტის მომდევნო პლენუმების მიერ შემუშავებული ხაზის განხორციელებას, რომლის მიზანია წარმოების ყოველმხრივი ინტენსიფიკაცია, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარება, სახალხო მეურნეობის მართვის სრულყოფა, კადრების პასუხისმგებლობის, ორგანიზმულულობისა და დისცილინის გაძლიერება, ხალხის ცხოვრების მატერიალური და სულიერი დონის განუხრელი ზრდა.

დიდი წვლილი შეიტანა ი. ვ. ანდროპოვმა სოციალისტური თანამეგობრობის ქვეყნების ყოველმხრივი თანამშრომლობის განვითარებაში, საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის ერთიანობისა და შეკავშირების განმტკიცებაში, თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ხალხთა სამართლიანი ბრძოლის მხარდაჭერაში. მისი ხელმძღვანელობით თანამედვერულად და მტკიცედ ხორციელდებოდა საერთაშორისო ასპარეზზე ჩვენი პარტიისა და სახელმწიფოს ლენინური საგარეო-პოლიტიკური

რი კურსი — თერმოზირთული ომის საფრთხის თავიდან აცილების, იმპერიალიზმის გარეხილი ხრიკების ჩაშლის, ხალხთა შვიდობისა და უშიშროების განმტკიცების კურსი.

პლენუმმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ამ გლოვის დღეებში კომუნისტები, მთელი საბჭოთა ხალხი კიდევ უფრო მჭიდროდ აკავშირებენ თავიანთ რიგებს პარტიის ლენინური ცენტრალური კომიტეტის, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს გარშემო, მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი თავდადებით იბრძოლონ პარტიის ლენინური საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განხორციელებისათვის.

ცენტრალური კომიტეტის პლენუმის მონაწილეებმა ღრმა სამომარი გამოუცხადეს განსვენებულის ნათესავებსა და ახლობლებს.

ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა განიხილა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივისი არჩევის საკითხი.

ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს დავალებით ამ საკითხზე სიტყვა წარმოთქვა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს წევრმა, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ ანხ. ნ. ა. ტიხონოვმა. მან წამოაყენა წინადადება სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ მდივნად აირჩიონ ანხ. კ. უ. ჩერნენკო.

პლენუმმა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ მდივნად ერთხმად აირჩია ანხ. კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერნენკო.

შემდეგ პლენუმზე გამოვიდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივანი ანხ. კ. უ. ჩერნენკო. მან გულითადი მადლობა გადაუხადა პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს დიდი ნდობისათვის.

ანხ. კ. უ. ჩერნენკომ სკკპ ცენტრალურ კომიტეტსა და კომუნისტურ პარტიას აღუთქვა, რომ ძალ-ღონეს, ცოდნასა და ცხოვრებისეულ გამოცდილებას არ დაიშურებს, რათა წარმატებით შესრულდეს ჩვენს ქვეყანაში კომუნისტური მშენებლობის ამოცანები, უზრუნველყოფილ იქნეს მექვიდრობითობა იმ ამოცანების გადაწყვეტაში, რომლებიც სკკპ XXVI ყრილობამ დასახა სსრ კავშირის ეკონომიკური და თავდაცვითი ძლიერების შემდგომი განმტკიცებისათვის, საბჭოთა ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესებისათვის, მშვიდობის დამკვიდრებისათვის, ლენინური საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განხორციელებაში, რომელსაც კომუნისტური პარტია და საბჭოთა სახელმწიფო ადგანან.

ამით ცენტრალური კომიტეტის პლენუმმა მუშაობა დაამთავრა.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის ბანერალური პლივნი სხსნსპ კ. უ. ჩერენკოს სიტყვა

ძვირფასო სხსნსპბაზო

გულთად მადლობას მოვხსენებ ცენტრალური კომიტეტის წევრებს დიდი პატივისათვის — ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ მდივანდ ჩემი არჩევისათვის. მე მთლიანად მაქვს შეგნებული უდიდესი პასუხისმგებლობა, რომელიც მეკისრება. მესმის, რა დიდმნიშვნელოვანი, რა განსაკუთრებით რთული მუშაობა მოგველის. აღვთქვამ ცენტრალურ კომიტეტს, პარტიას, რომ მთელ ძალ-ღონეს, ცოდნას, მთელ გამოცდილებას გამოვიყენებ, რათა გავმართლო ნდობა, თქვენთან ერთად განვაგრძო ჩვენი პარტიის ის პრინციპული გეზი, რომელსაც თანამიმდევრულად და მტკიცედ ახორციელებდა იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვი.

ორგანიზატორული ნიჭი, ნათელი შემოქმედებითი გონება, თეორიასა და პოლიტიკაში ლენინიზმის ერთგულება, ახლის მახვილი გრძნობა და მასების ცოცხალი გამოცდილების აქუმულირების უნარი, შეურიგებლობა ყოველივე იმისადმი, რაც უცხოა ჩვენი მსოფლმხედველობისა და ცხოვრების წესისათვის, ჩვენი მორალისათვის, პირადი მომხიბვლელობა და თავმდაბლობა — ყოველივე ამან უდიდესი ავტორიტეტი და პატივისცემა მოუპოვა იური ვლადიმერის ძეს პარტიასა და ხალხში.

პარტია მას მუშაობის ყველაზე რთულ და პასუხსაგებ უბნებს ანდობდა. განსაკუთრებით მკაფიოდ გამოვლინდა იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვის საუკეთესო პოლიტიკური და ადამიანური თვისებები სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნისა და სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის პოსტებზე. იგი თავს არ ზოგავდა, ცდილობდა ყოველთვის ყოფილიყო მის წინაშე დასახული ამოცანების სიმაღლეზე.

იური ვლადიმერის ძემ მნიშვნელოვანი პირადი წვლილი შეიტანა თანამედროვე ეტაპზე პარტიის ყოველმხრივ აწინაღ-დაწინაღი და რეალისტური კურსის — განვითარებული სოციალიზმის სრულყოფის კურსის შემუშავებისათვის ცენტრალური კომიტეტის, მისი პოლიტიბიურის კოლექტიურ საქმიანობაში. მისი ხელმძღვანელობით გაიმართა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1982 წლის სიგემბრის, 1983 წლის ივნისისა და დეკემბრის პლენუმები, რომლებიც დიდმნიშვნელოვანი ნიშანსტეკები

გახდა პარტიისა და ხალხის ცხოვრებაში. პლენუმების გადაწყვეტილებებში შემდგომი შემოქმედებითი განვითარება და დაკონკრეტება პოვა სკკპ XXVI ყრილობის პოლიტიკურმა გეზმა.

დიდ ძალასა და ენერგიას ახმარდა ი. ვ. ანდროპოვი საბჭოთა ადამიანების აღმშენებლობითი შრომის მშვიდობიანი პირობების უზრუნველყოფისათვის, საერთაშორისო სარბიელზე სოციალისტების პოზიციების განმტკიცებისათვის ბრძოლას.

იური ვლადიმერის ძეს კარგად ესმოდა: პარტიის ავტორიტეტის წყარო ის არის, რომ თავისი ხელმძღვანელი მდგომარეობა, თავისი საპატიო ავანგარდული როლი მან ხალხისადმი თავდადებული სამსახურით, მშრომელთა ინტერესების ზუსტად გამოხატვით, მოქმედების უტყუარი მარქსისტულ-ლენინური პროგრამით მათი შეიარაღების უნარით მოიპოვა და ამითვე განამტკიცებს.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის სისწორეს, დროის მოთხოვნებთან და სულისკვეთებასთან მის შესაბამისობას დამაჯერებლად ადასტურებს ის, რომ ამ პოლიტიკას მზურვალედ უჭერს მხარს მთელი ხალხი. პარტია მტკიცედ ადგას არჩეულ გზას — კომუნისტური აღმშენებლობისა და მშვიდობის გზას.

ასე იყო წინათ. ასე იქნება მუდამ!

მაგარამ ჩვენ ყველას გვესმის, ამხანაგებო, რომ ამ გზით სიარულისათვის მხოლოდ სურვილი არ კმარა. უნდა შეგვეძლოს არა მარტო დავსახოთ სწორი მიზნები, არამედ შეუპოვრად ვიღწვოდეთ კიდევ მათი მიღწევისათვის და ყოველნაირ სიძნელებებს ვძლევედეთ. რეალისტურად უნდა ვფასებდეთ მიღწეულს, არც ვაზვიადებდეთ და არც ვაკინებდეთ მას. მხოლოდ ასეთი მიდგომა აგვარიდებს თავიდან პოლიტიკაში შეცდომებს, იმის ცდუნებას, რომ სასურველი სინამდვილედ მოგვეჩვენოს, საშუალებას მოგვეცემს თვალნათლივ დაინახოთ, როგორც ლენინი ამბობდა, „სახელდობრ რა „დავამთავრეთ“ და რა არ დავამთავრებია“.

ხანმოკლე, გულსატკენად ხანმოკლე აღმოჩნდა, ამხანაგებო, იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვის შრომა ჩვენი პარტიისა და სახელმწიფოს სათავეში, ჩვენ ყველანი ვიგრძნობთ უმისობას.

იგი ჩვენგან წავიდა იმ დროს, როცა დიდი და დაძაბული მუშაობა გვაქვს გაჩაღებული იმისათვის, რომ მძლავრად დავაჩქაროთ სახალხო მეურნეობის განვითარება, დაეძლიოთ სიძნელეები, რომლებიც ჩვენს ქვეყანას შეექმნა 70—80-იანი წლების მიჯნაზე. მაგრამ ჩვენ ყველა ვიცით, თუ რაოდენ ბევრი რამის გაკეთება შეძლო პარტიამ ამ მოკლე ხნის განმავლობაში, რამდენი ახალი ნაყოფიერი რამ იშვა და დამკვიდრდა პრაქტიკულად. განვავრცოთ და კოლექტიური ძალისხმევით წინ წავედოთ უფრო ვლადიმერის ძე ანდროპოვის ხელმძღვანელობით წამოწყებული მუშაობა. — აი საუკეთესო საშუალება იმისა, რომ ჭეროვანი პარტიე მივაგოთ მის ხსოვნას, უზრუნველვყოთ პოლიტიკაში მემკვიდრეობითობა.

მემკვიდრეობითობა განყენებული ცნება კი არა, ცოცხალი, რეალური საქმეა. მისი არსი უწინარეს ყოვლისა ის არის, რომ შეუჩერებლედ ვივაროთ წინ. ამ წინსვლისას უნდა ვეყრდნობოდეთ ყოველივე უკვე მიღწეულს, შემოქმედებითად ვამდიდრებდეთ მას, კომუნისტების, მუშათა კლასის, მთელი ხალხის კოლექტიურ აზრსა და ნერვების განხარდებთ გადასაწყვეტ ამოცანებს, აწმყოსა და ჩინავლის საკვანძო პრობლემებს. და ეს ყველა ჩვენგანს ბევრ რამეს ავალებს.

ჩვენი პარტიის ძალაა მისი ერთიანობა, მარქსიზმ-ლენინიზმის ერთგულება, იმის უნარი, რომ განავითაროს და წარმართოს მასების შემოქმედებითი აქტიურობა, იდეურად და ორგანიზაციულად შეაკავშიროს ისინი ნაცდელ ლენინური პრინციპებისა და მეთოდების საფუძველზე. თქვენ იცით, ამხანაგებო, თუ რა უდიდეს ყურადღებას უთმობდნენ ამ ბოლო ხანს ჩვენი ცენტრალური კომიტეტი, მისი პოლიტიურო, იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვი სახელმწიფო აპარატის მუშაობის სრულყოფის, პარტიული ხელმძღვანელობის სტილის გაუმჯობესების საკითხებს. ერთ-ერთი მთავანია პარტიული კომიტეტების ფუნქციებისა და სახელმწიფო და სამეურნეო ორგანოების ამოცანების მკაფიო გაიჭვანვა, მათს მუშაობაში დღბობრივების აღმოჩენა. ეს დიდი, პოლიტიკური მნიშვნელობის საკითხია. და გულახდილად უნდა ითქვას, აქ ყველაფერი ჭეროვანად არ არის მოგვარებული.

ხდება ხოლმე რომ საბუკობას, სამინისტროების, საწარმოების მუშაკები ჭეროვან დამოუკიდებლობას არ იჩენენ, პარტიულ ორგანოებს აკისრებენ საკითხებს, რომლებიც თვითონ უნდა გადაწყვიტონ. სამეურნეო ხელმძღვანელთა მაგვიკობის პრაქტიკა ხალხის უკარგავს კადრებს. უფრო მეტიც, იგი პარტიული კომიტეტის, როგორც პოლიტიკური ხელ-

მძღვანელობის ორგანოს, როლის შესუსტებას საფრთხეს შეიცავს. პარტიული კომიტეტებისათვის მეურნეობის გაძლოა ნიშნავს, უწინარეს ყოვლისა, იმ ადამიანების გაძლოას, რომლებიც მეურნეობას ხელმძღვანელობენ. ეს ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს.

ამხანაგებო! თვე-ნახევრის წინათ, ცენტრალური კომიტეტის აღკვემბრის პლენუმზე ჩვენ ყოველმხრივ შევაფასეთ საქმის ვითარება ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სფეროში. მიღებულ დადგენილებაში საგანგებოდ აღინიშნა, რომ ახლა მთავარია შევიწარმოთ დამჭარბებული ტემპი, ამოცანების პრაქტიკული გადაწყვეტის საერთო განწყობილება, განუხრელად ავამლოთ ეკონომიკისადმი პარტიული და სახელმწიფო ხელმძღვანელობის ღონე, უფრო აქტიურად განვავითაროთ პოზიტიური ტენდენციები, სტაბილური ხასიათი მივანიჭოთ მათ. ჩვენი უშუალო მოვალეობაა თანამიმდევრულად შევასრულოთ პლენუმის ეს დებულებანი.

მთელი ჩვენი გამოცდილება ადასტურებს: პარტიის ძალის უმნიშვნელოვანესი წყარო ყოველთვის იყო, არის და იქნება მასებთან მისი კავშირი, მილიონობით მშრომელის მოქალაქეობრივი აქტიურობა, წარმოების საქმეებისადმი, საზოგადოებრივი ცხოვრების პრობლემებისადმი მათი მზრუნველი მიდგომა.

კომუნისტთა პარტიის მოვალეობაა თავის კურსს, თავის გადაწყვეტილებებს, მოქმედებას დღენიდავად ამოწმებდეს უწინარეს ყოვლისა მუშათა კლასის აზრის, მისი უდიდესი სოციალურ-პოლიტიკური და კლასობრივი გუმანის მიხედვით.

ვლადიმერ ილიას ძე ლენინი მუდამ დიდად აფასებდა მუშაკების პირდაპირობას, მის ცხოვრებით დასაბუთებულ და ნათელ მსჯელობას, ფხიზლად აღევნებდა თვალს მის აზრს, მოვლენებისა და ადამიანების მისეულ შეფასებას, ეძებდა და პოულობდა მათში პასუხს ყველაზე საკირობოროტო საკითხებზე.

ყურად იღოს მუშათა წრიდან, სოციალისტური მშენებლობის წინა ხაზიდან მოსული სიტყვა, ერთობრივობის მშრომელ ადამიანებს — ეს დღესაც უნდა იყოს თითოეული კომუნისტი ხელმძღვანელის უპირველესი მოვალეობა, უდიდესი შინაგანი მოთხოვნილება.

შეგვეძლოს დროულად შევინიშნოთ და წავახალისოთ ხალხის ინიციატივა, თანაც, ამ სიტყვის უფართოესი მნიშვნელობით — სამუშაო ადგილზე საქმისადმი ყაირობიანი, შემოქმედებითი დამოკიდებულებით დაწყებული და სახელმწიფოს, საზოგადოების მართვაში აქტიური მონაწილეობით დამთავრებული, — ეს არის ჩვენი პროგრესის უდიდესი, შეიძლება ითქვას,

უშრეტი რეზერვი. ყოველ თავის დიდ მიღწევას ჩვენი ეკონომიკა მეტ-ნაკლებად შრომითი კოლექტივების შემოქმედებითს თაოსნობას, მათს საკუთარ, როგორც იტყვიან, შემხვედრ გეგმებს უნდა უმაღლოდეს.

უდიდესს კმაყოფილებას იწვევს ქვეყნის შრომითი კოლექტივების ფართო გამოზნაურება დეკემბრის პლენუმის მოწოდებაზე — მიღწეონ 1 პროცენტით შრომის ნაყოფიერების ზეგეგმითს გადიდებას და დამატებით 0,5 პროცენტით პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებას. პარტიოტული აღმავლობა, ენერჯია და გერჯილიანობა, რომლებსაც კმრომელებმა, პარტიულმა, პროფკავშირულმა, კომკავშირულმა ორგანიზაციებმა ხელი მოჰკიდეს ამ ამოცანის გადაწყვეტას, გვისახავს რწმენას, რომ წარმატება უზრუნველყოფილი იქნება.

ვეფიქრობ, ღირს იმ საკითხის გამზნაღვა, რომ ამის შედეგად მიღებული მთელი სახსრები და რესურსები — ისინი კი საკმაოდ დიდია — მოვახმართო საბჭოთა ადამიანების შრომისა და ყოფა-ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას, სამედიცინო მომსახურებას, ბინების მშენებლობას. ეს საკებით შეესაბამება პარტიის პოლიტიკის უმაღლეს მიზანს — ადამიანის კეთილდღეობისათვის ყოველმხრივ ზრუნვას.

საერთოდ, ამხანაგებო, როგორც ჩანს, უნდა ვიფიქროთ იმაზე, რომ მშრომელთა შემოქმედებითი თაოსნობანი, ნოვატორთა უკეთ წახალისოთ მატერიალურად და მორალურად.

საბჭოთა წყობილებას საფუძვლად უდევს სოციალური სამართლიანობა. სწორედ ეს არის მისი უდიდესი ძალა. ამიტომ აქვს ესოდენ დიდი მნიშვნელობა იმას, რომ ეს სოციალური სამართლიანობა განუზრებლად იყოს დაცული ყოველდღიურ საქმეებში, იქნება ეს ხელფასი და პრემიები, ბინების თუ საგზურების განაწილება, დაჯილდოება — ერთი სიტყვით, რომ ყველაფერი სამართლიანად, ჩვენს საერთო საქმეში თითოეული ადამიანის შრომითი წვლილის შესაბამისად კეთდებოდეს.

აქ ბევრი რამ აქვთ გასაკეთებელი პარტიულ, პროფკავშირულ, კომკავშირულ ორგანიზაციებს, სამეურნეო ხელმძღვანელებს. ბევრი რამ არის დამოკიდებული თვით შრომის კოლექტივებზე. მათ ახლა კანონმდებლობის წესით განმტკიცებული დიდი უფლებები აქვთ მინიჭებული. ახლა მთავარი ის არის, რომ ეს უფლებები სატულად გამოიყენონ.

ამ ბოლო ხანს პარტიამ სოციალისტური საზოგადოების ხელმძღვანელობის ახალი გამოცდილება შეიძინა. ჩვენ უკეთ ვიყენებთ ჩვენი წყობილების უპირატესობებსა და შესაძლებლობებს. მათ, რა თქმა უნდა, განეკუთვნება მასების ორგანიზებულობა და შეგ-

ნება. სწორედ ამიტომ არის, რომ დღემდე მუდარადლებას ვუთმობთ წესრიგისა და დისციპლინის განმტკიცებას.

ორგანიზებულობის, წესრიგის საკითხი ჩვენთვის საკვანძო, პრინციპული საკითხია. ამის თაობაზე ორი აზრი არ შეიძლება იყოს. ყოველგვარ მიღწეებას, უპასუხისმგებლობას საზოგადოებისათვის მარტო მატერიალური ზარალი როდი მოაქვს. ისინი სერიოზულ სოციალურ, ზნეობრივ ზიანსაც გვაყენებენ. ეს კარგად გვესმის ჩვენ, კომუნისტებს, ესმის მილიონობით საბჭოთა ადამიანს. და საცხელი კანონზომიერია, რომ ქვეშაობრტად მთელმა ხალხმა მოიწონა შრომის, საწარმოო, საგეგმო და სახელმწიფო დისციპლინის, სოციალისტური კანონიერების განმტკიცების მიზნით პარტიის მიერ დასახული ღონისძიებანი.

ამ სფეროში ზოგი რამ უკვე გავაკეთეთ. დავინ არ იცის, რა კეთილნაყოფიერა გავლენა მოახდინა ამან საწარმოო საქმეებზე, ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე და საერთოდ ხალხის გუნება-განწყობილებაზე. მაგრამ სწორი არ იქნებოდა გვეთქვა, თითქოს უკვე ყველაფერი გაკეთებულიყო. არა, ამხანაგებო, ცხოვრება გვასწავლის, რომ ამ საქმეში მოდუნება არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება.

რაც შეეხება ჩვენი ეკონომიკის განვითარების ძირითად მიმართულებებს, ისინი ზუსტად განსაზღვრა პარტიამ. ინტენსიფიკაციამ, წარმოებაში მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევითა დაჩაჩერებულმა დანერგვამ, დიდი კომპლექსური პროგრამების განხორციელებამ — ყოველივე ამან საბოლოო ანგარიშით თვისებრივად ახალ დონეზე უნდა აიყვანოს ჩვენი საზოგადოების საწარმოო ძალები.

სერიოზულ გარდაქმნას საჭიროებს ეკონომიკის მართვის სისტემა, მთელი ჩვენი სამეურნეო მექანიზმი. ამ მხრივ მუშაობა მხოლოდ დაიწყო. იგი შეიცავს საწარმოთა უფლებების გაფართოებისა და პასუხისმგებლობის გაძლიერების ფართო მასშტაბის ეკონომიკურ ექსპერიმენტს. მიმდინარეობს მომსახურების სფეროში მეურნეობრიობის ახალი ფორმებისა და მეთოდების ძიება, რომელიც, უუპველია, ბევრ სასარგებლო რამეს მოგვეცემს, დაგვეხმარება გადაწყვეტილოთ სტრატეგიულად მნიშვნელოვანი პრობლემა — ავამაღლოთ მთელი სახალხო მეურნეობის ეფექტიანობა.

მაგრამ, მოდით, ჩვენს თავს ვკითხოთ: ისე ხომ არ გამოდის, რომ ზოგიერთი სამეურნეო ხელმძღვანელი ექსპერიმენტების შედეგებს ელის და ამ მოლოდინით სურს შეინდობს თავისი პასიურობა, ძველებურად მუშაობის სურვილი? რა თქმა უნდა, ეკონომიკური სტრუქტურების განახლება პასუხსაგვნი საქმეა. აქ

ურიგო არ იქნება გვახსოვდეს ძველი ბრძნული ანდაზაც: შეიძვერ გაზომე და ერთხელ გასჭერი. მაგრამ ეს სრულიადაც არ ამართლებს იმათ, ვისაც საერთოდ არ სურს ანგარიში გაუწიოს შეცვლილ პირობებს, ცხოვრების ახალ მოთხოვნებს.

მეტი დამოუკიდებლობა გამოიჩინონ ყველა დონეზე, გაბედულად ეძიონ, თუ საჭიროა, გამართლებელი რისიკიც გასწიონ ეკონომიკის ეფექტიანობის ამაღლებისა და ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესების გულისთვის, — აი რას მოველით ჩვენი სამეურნეო კადრებისაგან.

მოგვხსენებთ, რომ შარშან სკკ ცენტრალურმა კომიტეტმა და მთავრობამ მთელი რიგი ადაღენილებანი შეიმუშავეს და მიიღეს ეკონომიკის განვითარების პრინციპულ საკითხებზე. ამ გადაწყვეტილებებმა პარტიულ და სამეურნეო ორგანოებს მისცა წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების გარკვეული ბერკეტები.

დასახული ღონისძიებანი, მათ კი არა მართო სამეურნეო, არამედ დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობაც აქვთ, მხოლოდ მაშინ განხორციელდება, თუ მათი შესრულება თითოეული პარტიული ორგანიზაციის, თითოეული მუშაკის ყოველდღიური მუშაობის მთავარი შინაარსი გახდება.

დღევანდელ ამოცანებს რომ ვწყვეტთ, ამით წანამძღვრებს ვექმნით მომავალში გაცილებით უფრო მაღალი მიყენების მიღწევას. იქნებ, ჩვენს ხვალისდელ დღეზე, მეთორმეტე ხუთწლეულზე დეტალურად ლაპარაკი ჯერ ნაადრევაც კი იყოს, მაგრამ მომავალი მუშაობის მთავარი პრიორიტეტები, მთავარი მიმართულებანი უკვე დღეს მოჩანს.

ახალი ხუთწლედი უწინარეს ყოვლისა წარმოებაში ღრმა თვისებრივი ცვლილებები, დასაწყისი, ჩვენი სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის ინტენსიფიკაციის საქმეში გადამწყვეტი გარდატეხის ხუთწლედი უნდა გახდეს. თანამედროვე მატერიალურ-ტექნიკურმა ბაზამ და მართვის სისტემამ ახალი, უფრო მაღალი თვისებები უნდა შეიძინოს.

ნაკლები მნიშვნელობა როდი აქვს ახლა იმას, რომ უზრუნველვყოთ საბჭოთა საზოგადოების ეკონომიკური, სოციალური და სულიერი პროგრესის სულ უფრო მჭიდრო ურთიერთკავშირი. ეკონომიკას ვერ ავიყვანთ თვისებრივად ახალ დონეზე, თუ არ შევქმენით ამისათვის საჭირო სოციალური და იდეოლოგიური წანამძღვრები. ასევე შეუძლებელია სოციალისტური შეგნების განვითარების მომწიფებელი პრობლემების გადაჭრა, ეკონომიკური და სო-

ციალური პოლიტიკის მტკიცე საძირკველს თუ არ დავეყრდნით.

ახალი სამყაროს შენება ნიშნავს დაუცხრომლად ვზრუნვადეთ ახალი სამყაროს ადამიანის ჩამოყალიბებისათვის, მისი იდეურ-ზნეობრივი ზრდისათვის. როგორც მოგვხსენებთ, სწორედ ამ თვალსაზრისით განიხილა იდეოლოგიური და მასობრივ-პოლიტიკური მუშაობის საკითხები ცენტრალური კომიტეტის ივნისის პლენუმმა. მისი მითითებების შესაბამისად პარტია ეცდება ეს მუშაობა მთლიანად შეესაბამებოდეს განვითარებული სოციალიზმის სრულყოფის დიდი და რთული ამოცანების ხასიათს.

გავიხროთ ეს ამოცანები კომპლექსურად, დაეხსნოთ მათი გადაწყვეტის ზუსტი გზა დღიანი სტრატეგია, წარმოვაჩინოთ კომუნისტურ პერსპექტივასთან ჩვენი მიმდინარე საქმიეების კავშირი — აი რა უნდა მოგვეცეს პარტიული პროგრამის ახალმა რედაქციამ. მის მომზადებას ცენტრალური კომიტეტი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებს.

ამხანაგებო! ჩვენი ქვეყნის შემდგომი განვითარების გეგმების შემუშავებისას არ შეიძლება არ გავითვალისწინოთ მსოფლიოში შექმნილი ვითარება. იგი კი, როგორც მოგვხსენებთ, რთული და დაძაბულია. მათ უფრო დიდ მნიშვნელობას იძენს ამ პირობებში პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს სწორი კურსი სავარეო პოლიტიკის დარგში.

მტკიცე მშვიდობის, ხალხთა თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის საქმისათვის ბრძოლა მუდამ იყო იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვის ყურადღების ცენტრში. მისი ხელმძღვანელობით ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიურომ და ჩვენი სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესმა ორგანოებმა ჩამოაყალიბეს აქტიური სავარეო პოლიტიკა, რომელიც შეეხება მუდამ აქ კეთილშობილურ პრინციპებს, პოლიტიკა, რომლის მიზანია თავიდან ააცილოს კაცობრიობას მსოფლიო ბირთვული ომის საფრთხე. მშვიდობის ეს ლენინური პოლიტიკა, რომლის ძირითადი ნიშნები თანამედროვე ისტორიულ ეტაპზე განსაზღვრეს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის უკანასკნელი ყრილობების გადაწყვეტილებებმა, შეესაბამება საბჭოთა ხალხის ძირეულ ინტერესებს, არსებითად კი მსოფლიოს სხვა ხალხთა ინტერესებსაც. ჩვენ მტკიცედ ვაცხადებთ: ამ პოლიტიკას არც ერთი ნაბიჯით არ გადავუხვევთ.

სავებით ცხადია, ამხანაგებო, რომ მშვიდობის შენარჩუნებისა და განმტკიცების საქმის წარმატება მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად დიდი იქნება მსოფლიო ასპარეზზე სოციალისტური ქვეყნების გავლენა, რამდენად აქტიური, მიზანსწრაფული

და შეთანხმებული იქნება მათი მოქმედება. ჩვენი ქვეყნები უპირატესად დიანტრეგისტული არიან მშვიდობით. ამ მიზნის მისაღწევად ვეცდებით გავაფართოოთ თანამშრომლობა ყველა სოციალისტურ ქვეყანასთან. ყოველმხრივ ვავითარებთ და ვაღრმავებთ რა შეკავშირებასა და თანამშრომლობას სოციალისტური თანამეგობრობის ქვეყნებთან — ყველა სფეროში, რა თქმა უნდა, მათ შორის ისეთ მნიშვნელოვან სფეროშიც, როგორც ეკონომიკა — ამით დიდი წვლილი შეგვაქვს ხალხთა მშვიდობის, პროგრესისა და უშიშროების საქმეში.

ჩვენი მივითავით მოძმე ქვეყნებს და ვამბობთ: საბჭოთა კავშირის სახით თქვენ კვლავ გეყოლებათ საიმედო მეგობარი და ერთგული მოკავშირე.

ჩვენი პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთი ბურჯი იყო და იქნება სოლიდარობა იმ ხალხებთან, რომლებმაც მოიშორეს კოლონიური დამოკიდებულების უღელი და დამოუკიდებელი განვითარების გზას დაადგინეს; და განსაკუთრებით, რა თქმა უნდა, ხალხებთან, რომლებიც იგერიებენ იმპერიალიზმის აგრესიული ძალების იერიშებს, იმპერიალიზმისა, რომელიც სისხლიანი ძალადობისა და ომის ხანძრების უპირატესად საშიშ კერებს ქმნის მსოფლიოს ხან ერთ, ხან მეორე რაიონში. იყო ხალხთა სამართლიანი საქმის მომხრე, იღვწოდენ ასეთი კერების მოსპობისათვის — ეს დღესაც ქვეყნად მტკიცე მშვიდობისათვის ბრძოლის საჭირო და დიდმნიშვნელოვანი მიზანთულებაა. ჩვენი პარტიის პრინციპული პოზიცია ამ საკითხებში ნათელი, წმინდა და კეთილშობილურია, და ჩვენ მას განუხრულად დავიცავთ.

ახლა, რაც შეეხება კაპიტალისტურ ქვეყნებთან ურთიერთობას. დიდმა ლენინმა გვიანდერძა სხვადასხვა საზოგადოებრივი წყობილების სახელმწიფოთა მშვიდობიანი თანაარსებობის პრინციპი. ჩვენ მუდამ ერთგული ვართ ამ პრინციპისა. ახლა, ბირთვული იარაღისა და უზუსტესი რაკეტების საუკუნეში, იგი განსაკუთრებით სჭირდებათ ხალხებს. სამწუხაროდ, კაპიტალისტური ქვეყნების ზოგიერთ ზედმეტად ნელს, როგორც ყველაფერიდან ჩანს, ნათლად არ ესმის ეს, ან არ სურს ესმოდეს.

ჩვენ კარგად ვხედავთ რა საფრთხეს უქმნის დღეს კაცობრიობას იმპერიალიზმის აგრესიული ძალების უგუნური, ავანტიურისტული მოქმედება, — და ამას საკვეყნოდ ვამბობთ, რათა მიუღი დეამიწის ხალხთა ყურადღება მივაპყროთ ამ საფრთხეს. ჩვენ არ გეჭვირდება სამხედრო უპირატესობა, არ ვაპირებთ სხვებს ვუკარნახოთ ჩვენი ნება. მაგრამ მიღწეული სამხედრო თანასწორობის დარღვევის უფლებას

არავის მიეცემთ. და დაე, ყველამ კარგად იცოდეს: ჩვენ კვლავაც ვიზრუნებთ იმისათვის, რომ განვამტკიცოთ ჩვენი ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობა, რომ გვქონდეს საკმარისი საშუალებანი, რომელთა მეშვეობით შეიძლება დავაცხროთ ომის მოტრიალე თავფიცული ავანტიურისტები. ეს, ამხანაგებო, წინადადებას შენარჩუნების მეტად არსებითი წინამძღვარია.

საბჭოთა კავშირის, როგორც დიდ სოციალისტურ სახელმწიფოს, მთლიანად აქვს შეგნებულ ხალხთა წინაშე თავისი პასუხისმგებლობა მშვიდობის შენარჩუნებისა და განმტკიცებისათვის. ჩვენ მზად ვართ ყველა კონტინენტის სახელმწიფოებთან მშვიდობიანი ურთიერთხელსაყრელი თანამშრომლობისათვის. ჩვენ გვსურს სერიოზული, თანასწორუფლებიანი, კონსტრუქციული მოლაპარაკების გზით მშვიდობიანად გადავწყვიტოთ ყველა სადავო საერთაშორისო პრობლემა. სსრ კავშირი მხარში ამოუდგება ყველა სახელმწიფოს, რომლებიც მზად არიან პრაქტიკული საქმეებით შეუწყონ ხელი საერთაშორისო დამაბულობის შენელებას, მსოფლიოში ნდობის ატმოსფეროს შექმნას; სხვანაირად რომ ვთქვათ, იმით, ვინც ნამდვილად წარმართავს საქმეს არა ომის მომზადებისათვის, არამედ მშვიდობის საფუძვლების განმტკიცებისათვის. და ჩვენი აზრით, საიმისოდ სრულად უნდა გამოვიყენოთ ყველა არსებული ბერკეტი, მათ შორის, რა თქმა უნდა ისეთიც, როგორც გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია, რომელიც სწორად მშვიდობის შენარჩუნებისა და განმტკიცების მიზნით შეიქმნა.

ამხანაგებო, ჩვენ საბჭოთა კომუნისტებს გულწრფელად გვახარებს, რომ კაცობრიობის მშვიდობიანი მომავლისა და პროგრესისათვის ბრძოლაში მხარდამხარ მივაძივებთ მილიონობით კლასობრივ ძმებთან, მსოფლიო კომუნისტური და მუსლიმა მოძრაობის მრავალრიცხოვან რაზმებთან ერთად. პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპის მუდამ ერთგულნი, მხურვალე სიმპათიითა და ორმა პატივისცემით ვეკიდებთ ჩვენი საზღვარგარეთელი ამხანაგების ბრძოლას მშრომელთა ინტერესებისა და უფლებებისათვის და ჩვენს მოვალეობად მიგვაჩნია ყოველნაირად განვამტკიცებლეთ მათთან კავშირს.

აი რა მინდოდა მეთქვა დღეს საერთაშორისო საქმეებში ჩვენი პარტიის გეზის შესახებ. და დარწმუნებული ვართ, რომ მის სულითა და გულით მხურვალედ უჭერს მხარს საბჭოთა ხალხი.

ამხანაგებო!

მთელ თავიანთ მიღწევებს საბჭოთა ადამიანები განუხრულად უკავშირებენ პარტიის საქმი-

ნობას. მასების უსაზღვროდ ერთგული პარტია მასების სრული ნდობით სარგებლობს.

ეს-ეს არის პარტიულ ორგანიზაციებში დამთავრდა საანგარიშო-საარჩევნო კამპანია. მან კვლავ გვიჩვენა კომუნისტთა შეგნებისა და აქტიურობის მაღალი დონე. ხელმძღვანელ პოსტებზე არჩეული არიან ავტორიტეტისანი, გამოცდილი, მცოდნე ადამიანები.

პლენუმის მუშაობაში მონაწილეობენ პარტიის სამხარეო და საოლქო კომიტეტების ბირველი მდივნები. თქვენ, ამხანაგებო, გვირდა განსაკუთრებით მოგმართოთ. ცენტრალურმა კომიტეტმა კარგად იცის, რაოდენ ფართოა თქვენი მოვალეობების, თქვენი საზრუნავის წრე. იცის, თუ რა ბევრი რამ არის თქვენზე დამოკიდებული ჩვენი მიმდინარე, უახლოესი და სტრატეგიული ამოცანების გადაწყვეტაში. ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიურო დარწმუნებულია, რომ ყველაფერს იღონებთ, რათა უზრუნველყოთ სამარწველო წარმოების ზრდის სტაბილური ტემპი, სასურსათო პროგრამის წარმატებით შესრულება, მასების შრომითი აქტიურობის განვითარება, იმ ღონისძიებათა რეალიზაცია, რომელთა მიზანია ხალხის კეთილდღეობის გაუმჯობესება და ამით პარტიის ავანგარდული როლის გაძლიერება.

ჩვენს პარტიაში ყოველგვარი არჩევითი პოსტი პასუხსაგები პოსტია. პარტიულ კომიტეტში არჩევა უნდა მივიჩნიოთ თავისებურ ნდობის კრედიტად, რომელსაც პარტიის წევრები თავიანთ ამხანაგებს აძლევენ. და ეს ნდობა თავდადებული შრომით უნდა გავამართლოთ.

ასეთია განვლილი კრებებისა და კონფერენციების მონაწილეთა განაწესი. ახლა, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს არჩევნების წინ, ამ მომთხოვნ განაწესს პარტია გადასცემს იმ კომუნისტებსაც, რომლებიც დებუტატობის კანდიდატებად არიან დასახელებული და შევლენ სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოში.

საბჭოთა კომუნისტების დაუშრეტელი ძალა მათი რიგების შეკავშირება. ეს ძალა სრულად ვლინდება მაშინ, როცა, როგორც ლენინი ამბობს, ჩვენ ყველანი, პარტიის წევრნი, ვმოქმედებთ, როგორც ერთი კაცი“. სწორედ ასე ერთსულოვნად შეკავშირებულად მოქმედებს სკკპ ლენინური ცენტრალური კომიტეტი, მისი ხელმძღვანელი ბირთვი — ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიურო. ეს საშუალებას გვაძლევს ვიღებდეთ შემოწმებულ, ყოველმხრივ აწონ-დაწონილ გადაწყვეტილებებს, რომლებიც განამტკიცებენ მუშათა კლასის, გლეხობის, ინტელიგენციის კავშირს, საბჭოეთის ხალხთა ძმურ მეგობრობას.

ნამდვილად პარტიული, საქმიანი და შემოქმედებითი ატმოსფერო, რომლის შექმნასაც ამდენი ძალ-ღონე მოახმარა იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვმა, პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მუშაობის უცილობელი პირობა იყო და იქნება. ეს არის საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ავტორიტეტის შემდგომი ზრდის, ჩვენ წინაშე დასახული კომუნისტური აღმშენებლობის დიდი და რთული ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტის საწინდარი.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიუროს წევრის, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის ამხანაზ ნ. ა. ტიხონოვის სიტყვა

კვირფასო ამხანაგებო!

კომუნისტურმა პარტიამ, ჩვენმა ხალხმა, მსოფლიო კომუნისტურმა და მუშათა მოძრაობამ დიდი დანაკლისი განიცადეს. აღარ არის იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვი — ჩვენი პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს გამოჩენილი მოღვაწე, სოციალისტური სამშობლოს მგზნებარე პატრიოტი, მშვიდობია და კომუნისტებისათვის დაუცხრომელი მებრძოლა.

მოკლე ვადის, წელიწადზე ცოტა მეტი ხნის მანძილზე ხელმძღვანელობდა იური ვლადიმერის ძე ცენტრალურ კომიტეტს. მაგრამ ამ დროის განმავლობაში ძალზე ბევრი რამ მოასწრო. პარტიამ, რომელიც განუხრელად მისდევდა და შემოქმედებითად ამდიდრებდა XXVI ყრილობის კურსს, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის ხელმძღვანელობით უზრუნველყო ქვეყნის მტკიცე წინსვლა ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის ყველა მიმართულებით.

მრავალმხრივი იყო იური ვლადიმერის ძის მოღვაწეობა პასუხსაგებ პოსტებზე, რომლებსაც პარტია ანდობდა, იგი მთელ ძალდონესა და ცოდნას ამზარდა ხალხის ინტერესების სამსახურს.

თითოეულ ჩვენგანს კარგად ახსოვს იური ვლადიმერის ძის ღრმამზინარისანი გამოსვლები სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1932 წლის ნოემბრისა და მომდევნო პლენუმებზე, გამოსვლები, რომლებშიც ჩამოყალიბებულია სოციალისტური უპირატესობათა რეალიზაციის, კომუნისტური მშენებლობის აქტუალური პრობლემათა გადაჭრის მეფილი პროგრამა.

იგი მარჯველ და ენერგიულად წარმართავდა ცენტრალური კომიტეტის, მისი პოლიტიბიუროს საქმიანობას, რათა დაერაზმა კომუნისტები, ყველა მშრომელი ეკონომიკის დაჩქარებული განვითარებისათვის, სახალხო მეურნეობის მართვის სრულყოფისათვის, ორგანიზებულიობისა და დისციპლინის განმტკიცებისათვის.

იური ვლადიმერის ძე მუდამ ეყრდნობოდა კოლექტიურ გამოცდილებას, ზუსტად უძებდა ალღოს საზოგადოებრივი განვითარების მოთხოვნებებს და დიდ პირობა წვლილს მატებდა პარტიის მუშაობას საბჭოთა სახელმწიფოს

ძლიერების გადიდებისათვის, საბჭოთა ადამიანების კეთილდღეობის გაუმჯობესებისათვის.

იგი განუხრელად იბრძოდა პარტიის მშვიდობისმოყვარული საგარეო-პოლიტიკური კურსის — თერმობრთველი ომის საფრთხის აღკვეთის, იმპერიალიზმის აგრესიული ზრიაკების მტკიცე მოგერიების კურსის თანამიმდევრული რეალიზაციისათვის.

ყველანი ღრმად განვიციდით დიდ უბედურებას, რომელიც ჩვენს პარტიას, მთელ საბჭოთა ხალხს ეწია, მაგრამ ლენინელ კომუნისტთა ვალა კიდევ უფრო მჭიდროდ შეეკავშირდნენ, განამტკიცონ პარტიის და ხალხის ერთიანობა.

ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბიურო გამოთქვამს მტკიცე რწმენას, რომ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმში მთელი ჩვენი ქვეყნის, მთელი მსოფლიოს წინაშე ცხადყოფს პარტიის ურყევ მისწრაფებას — კვლავაც მტკიცედ და თანამიმდევრულად იაროს სწორი ლენინური კურსით.

განუხრელად და მიზანდასახულად განხორციელდება გეზი, რომელიც შემუშავებს სკკპ ისტორიულმა XXVI ყრილობამ და ცენტრალური კომიტეტის მომდევნო პლენუმებმა, გეზი, რომლის მიზანია უზრუნველყოფით წარმოების ინტენსიფიკაცია, ავამაღლოთ ეკონომიკის ეფექტიანობა, დავაჩაოთ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, განვახორციელოთ სასურსათო პროგრამა, კიდევ უფრო სრულად დავამყაფილოთ საბჭოთა ადამიანების მატერიალური და სულიერი მოთხოვნებიანი.

პარტია კვლავაც განამტკიცებს მუშათა კლასის, კოლმეურენ გლეხობისა და ინტელიგენციის ურდვევ კავშირს, ჩვენი სამშობლოს ხალხთა ძმურ მეგობრობას.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია და საბჭოთა სახელმწიფო მუდამ უერთგულვებენ ყველა ქვეყნის ხალხთა შორის მშვიდობის, მეგობრობისა და თანამშრომლობის იდეალებს, სოციალური პროგრესის იდეალებს.

ძვირფასო ამხანაგებო!

პოლიტიბიურომ განიხილა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის საკითხი და ერთსულოვნად დამავალა პლენუმს შემოვთავაზო ავირჩიოთ ჩვენი პარტიის ცენტრალური

კომიტეტის გენერალურ მდივნად ამხანაგი კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერნენკო.

კონსტანტინე უსტინის ძემ დიდი ცხოვრებისეული სკოლა გამოიარა. მან იცის ძნელი გლუხაკაური შრომაც და ჯარისკაცულა სამსახურიც, სოფლის რაიკომის ყოველდღიური მუშაობაც.

იგი მრავალი წლის მანძილზე მეთაურობდა პარტიული მუშაობის პასუხსაგებ უბნებს კრასნოარსკის, პენზის, მოლდავეთის პარტიულ ორგანიზაციებში, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის აპარატში.

სადაც უნდა ემუშავა კონსტანტინე უსტინის ძეს, იგი ყველგან იჩენდა თავს მასების ნიჟერ ორგანიზატორად, მარქსისტულ-ლენინური იდეების მგზნებარე პროპაგანდისტად, ჩვენა დიდი პარტიის პოლიტიკის განხორციელებისათვის ურყევ მებრძოლად.

კომუნისტები, საბჭოთა ადამიანები კონსტანტინე უსტინის ძეს კარგად იცნობენ როგორც კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს გამოჩენილ მოღვაწეს, ლენინური ტიპის ისეთ ხელმძღვანელთა ერთგულ თანამოსაგრეს, როგორებიც იყვნენ ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევი და იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვი.

ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროსა და სამდივნოში მუშაობისას კონსტანტინე უსტინის ძემ ბევრი რამ იღონა პარტიული და სახელმწიფო ხელმძღვანელობის ლენინური სტილის განვითარება-დამკვიდრებისათვის, რომელსაც ახასიათებს საზოგადოებრივი განვითარების საკვანძო საკითხთა ღრმა გაგება, რეალისტური მიდგომა მიღწეულისა თუ გადასაწყვეტი პრობლემების შეფასებისადმი, მაღალი მოთხოვნელობა კადრების მიმართ და ამასთანავე კეთილმოსურენ დამოკიდებულება მათადმი, მშრომელთა ინიციატივასა და გამოცდილებაზე დაყრდნობა.

კონსტანტინე უსტინის ძე გამოირჩევა უნაბრით ფრთა შეასახს ადამიანებს თავისი ენერგიით, ნებისმიერი საქმისადმი ნოვატორული დამოკიდებულებით, შეაკავშიროს ამხანაგები ერთსულოვანი კოლექტიური მუშაობისათვის.

მინდა განსაკუთრებით აღვნიშნო მისი მუდმივი მოთხოვნელობა იქონიოს მასებთან ცოცხალი ურთიერთობა, მისი ყურადღება ყოველი ადამიანის ბედისადმი — იქნება ეს ნიჟერი მეცნიერი თუ წარჩინებული მეტალურგი, ჯარისკაცის დედა თუ ახალგაზრდა მწერალი.

კონსტანტინე უსტინის ძეს თვალსაჩინო როლი ეკუთვნის განვითარებული სოციალისტური საზოგადოების სრულყოფის მნიშვნელოვანი თეორიული პრობლემების დამუშავებაში, ხანგრძლივი პერსპექტივისათვის საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის იდეოლოგიური საქმიანობის ერთიანი კონცეფციის შექმნაში.

კონსტანტინე უსტინის ძე უარღესად აქტიურად მონაწილეობს ჩვენი მშვიდობისმოყვარული საგარეო პოლიტიკის სტრატეგიულ მიმართულებათა ჩამოყალიბებაში, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის საქმიანობაში საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის ერთიანობისა და შეკავშირების განსამტკიცებლად.

ჩვენმა საზღვდრო მუშაკებმა იციან, თუ რაოდენ ბევრს მუშაობს კონსტანტინე უსტინის ძე საკითხებზე, რომლებიც დაკავშირებულია ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცებასთან, შეიარაღებული ძალების თანამედროვე ტექნიკით აღჭურვასთან, არმიისა და ფლოტის პირადი შემადგენლობის იდეურ წრთობასთან.

პოლიტბიუროს სწამს, რომ კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერნენკო სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის პოსტზე ღირსეულად გაუძღვება ჩვენი პარტიის მებრძოლ შტაბს.

კომუნისტებს, ყველა საბჭოთა ადამიანს, რომლებიც მჭიდროდ არიან შეკავშირებულნი ლენინური ცენტრალური კომიტეტისა და მისი ხელმძღვანელი ბირთვის გარშემო, ხელთ აქვთ ზუსტი და მაკაფო სამოქმედო პროგრამა, რომელიც პარტიის XXVI ყრილობამ, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის მომდევნო პლენუმებმა შეიმუშავეს, ოპტიმიზმით შეპყრებენ მომავალს და მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი თავდადებული შრომით უზრუნველყონ ჩვენი დიდი სამშობლოს შემდგომი აყვავება.

კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერენეკო

კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერენეკო დაიბადა 1911 წლის 24 სექტემბერს კრასნოიარსკის მხარის ნოვოსელოვოს რაიონის სოფელ ბოლშაია ტესში, რუსია.

1931 წლიდან არის სკკპ წევრი. განათლება უმაღლესი — დამთავრა პედაგოგიური ინსტიტუტი და სკპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული პარტორგანიზატორთა უმაღლესი სკოლა.

შრომითი ცხოვრება კ. უ. ჩერენეკომ ადრეული ასაკიდან დაიწყო, როცა მოჯამაგირედ მუშაობდა კულაკებთან. მეოთხე მისი შემდგომი შრომითი საქმიანობა დაკავშირებულია ხელმძღვანელ მუშაობასთან კომკავშირულ, შემდეგ კი პარტიულ ორგანოებში. 1929—1930 წლებში კ. უ. ჩერენეკო იყო სრულიად საქავეშირო ალკ კრასნოიარსკის მხარის ნოვოსელოვოს რაიონის პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილების გამგე. 1930 წელს მონაღისედ წავიდა წითელ არმიასი. 1933 წლამდე მსახურობდა სასაზღვრო ჯარებში, იყო სასაზღვრო საგუშაგოს პარტიული ორგანიზაციის მდივანი.

ჯარში სამსახურის დამთავრების შემდეგ კ. უ. ჩერენეკო მუშაობდა კრასნოიარსკის მხარეში: პარტიის ნოვოსელოვოსა და უიარის რაიონების პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილების გამგედ, კრასნოიარსკის მხარის პარტიული განათლების სახლის დირექტორად, პარტიის კრასნოიარსკის სამხარეო კომიტეტის პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილების გამგის მოადგილედ, პარტიის სამხარეო კომიტეტის მდივანად.

1943 წლიდან კ. უ. ჩერენეკო სწავლობს სკპ(ბ) ცენტრალურ კომიტეტთან არსებულ პარტორგანიზატორთა უმაღლეს სკოლაში. სწავლის დამთავრების შემდეგ 1945 წლიდან მუშაობს პარტიის პენსის საოლქო კომიტეტის მდივანად. 1948 წელს ვაგაენეს მოლდავეთის სს რესპუბლიკაში და დამატუიკეს მოლდავეთის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილების გამგედ. ამ თანამდებობაზე მუშაობისას მან დიდი ძალ-ღონე და ცოდნა მოახმარა რესპუბლიკაში ეკონომიკურ და კულტურულ მშენებლობას, გეორმელთა კომუნისტურ აღზრდას.

1956 წელს კ. უ. ჩერენეკო დააწინაურეს სკკპ ცენტრალური კომიტეტის აპარატში სამუშაოდ, სადაც იგი სათავეში ჩაუდგა სექტორს პროპაგანდის განყოფილებაში, და ამავე დროს დამატუიკეს ჟურნალ „აგიტატორის“ სარედაქციო კოლეგიის წევრად. 1960 წლიდან იგი მუშაობს

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის სამდივნოს უფროსად. 1965 წელს კ. უ. ჩერენეკო დაამტუიკეს სკკპ ცენტრალური კომიტეტის საერთო განყოფილების გამგედ. 1966—1971 წლებში იგი სკკპ ცენტრალური კომიტეტის წევრობის კანდიდატი. პარტიის XXIV ყრილობაზე (1971 წლის მარტი) მას ირჩევეს სკკპ ცენტრალური კომიტეტის წევრად, ხოლო 1976 წლის მარტში პარტიის XXV ყრილობის შემდეგ გამართულ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პლენუმზე — სკკპ ცენტრალური კომიტეტის მდივანად.

1977 წლიდან იგი პოლიტიბუროს წევრობის კანდიდატი, ხოლო 1978 წლიდან — სკკპ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიბუროს წევრი. იგი სსრ კავშირის მე-7—10 მოწვევის უმაღლესი საბჭოს და რუსეთის სფსრ მე-10 მოწვევის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატია. კ. უ. ჩერენეკო იყო საბჭოთა დელეგაციის წევრი ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის საერთაშორისო თათბირზე (პელსინკი, 1975 წელი). მონაწილეობდა ვენაში განიარაღების საკითხებისადმი მიძღვნილ მოლაპარაკებაში (1979 წელი).

კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერენეკო კომუნისტური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს თვალსაჩინო მოღვაწეა. ყველა პოსტზე, რომელიც კი პარტიას მიუძღვია მისთვის, იგი ავლენდა დიდ ორგანიზატორულ ნიჭს, პარტიულ პრინციპულობას, ლენინის დიადი საქმის, კომუნისტების იდეალების ერთგულებას. კ. უ. ჩერენეკო საბჭოთა საზოგადოების ცხოვრებაში პარტიის ხელმძღვანელი როლის გაზრდის, პარტიული და სახელმწიფო მუშაობის სტილისა და მეთოდების სრულყოფის, სოციალისტური დემოკრატის განვითარების აქტუალური საკითხებისადმი მიძღვნილი მთელი რიგი სამეცნიერო შრომების ავტორია. სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1983 წლის ივნისის პლენუმზე კ. უ. ჩერენეკომ გააკეთა მოხსენება, რომელშიც განსაზღვრულია თანამედროვე პირობებში სკკპ იდეოლოგიური საქმიანობის გაუმჯობესების მთავარი მიმართულებანი.

სამშობლოს წინაშე დიდი დამსახურებისათვის კონსტანტინე უსტინის ძე ჩერენეკოს ორგზის მიენიჭა სოციალისტური შრომის გმირის წოდება და დაჯილდოებულია სამი ლენინის ორდენით, სამი შრომის წითელი დროშის ორდენით, საბჭოთა კავშირის ბევრი მედალით. იგი ლენინური პრემიის ლაურეატია.

კ. უ. ჩერენეკო დაჯილდოებულია სოციალისტური ქვეყნების უმაღლესი ჯილდოებით.

სკკპ ცენტრალური კომიტეტის, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს

მ ი მ ა რ თ ვ ა

კომუნისტურ პარტიას, საბჭოთა ხალხს

ძვირფასო ამხანაგებო!

საბჭოთა კავშირის კომუნისტურმა პარტიამ, მთელმა საბჭოთა ხალხმა მძიმე დანაკლისი განიცადეს. გარდაიცვალა ლენინური პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს გამოჩენილი მოღვაწე, სოციალისტური სამშობლოს მგზნებარე პატრიოტა, მშვიდობისა და კომუნისმისათვის დაუცხროველი მებრძოლი იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვი.

მისი სიცოცხლე პარტიისა და ხალხის ინტერესების, ლენინის დიდი საქმის თავდადებული სამსახურის ნიშნეა. ყველა პოსტზე, სადაც კი პარტიის ნებით შრომობდა იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვი, იგი თავის ძალღონეს, ცოდნას, უდიდეს ცხოვრებულ გამოცდილებას ახმარდა პარტიის პოლიტიკის განუხრველ განხორციელებას, კომუნისტური იდეების გამარჯვებისათვის ბრძოლას. დიდი პოლიტიკური ხელმძღვანელის თვისებები მკაფიოდ გამოვლინდა ი. ვ. ანდროპოვის მთელ მრავალმხრივ საქმიანობაში — კომკავშირულ სამუშაოებზე და კარგითავე დიდი სამაშულო ომის წლების მანძილზე პარტიაწარული მოძრაობის ორგანიზაციაში, პარტიული და დიპლომატიური მოღვაწეობის პასუხსაგებ უზნებზე. დიდი შრომა გასწია მან ჩვენი სახელმწიფოს უშიშროების განსამტკიცებლად.

ამხანაგ ანდროპოვის — ლენინური ტიპის ხელმძღვანელის უდიდესი ნიჭი და ორგანიზატორული ტალანტი მთელი ძალით გამოვლინდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნისა და სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის პოსტებზე მუშაობისას.

ხანმოკლე იყო ი. ვ. ანდროპოვის მოღვაწეობა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის მეთაურად. მაგრამ ამ დროის მანძილზე პარტიამ, რომელიც XXVI ყრილობის კურსს ადგას და შემოქმედებითად ავითარებს მას, უზრუნველყო ქვეყნის მტკიცე წინსვლა ეკონომიკური და სოციალური პროგრესის ყველა მიმართულდებით.

პარტიისა და ხალხის ცხოვრებაში, მათი ურდვევი ერთიანობის განმტკიცებაში დიდმნიშვნელოვანი ნიშანსებტები გახდა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის 1982 წლის ნოემბრის, 1983 წლის ივნისისა და დეკემბრის პლენუმები. პლენუმების გადაწყვეტილებებში, ი. ვ. ანდროპოვის გამოსვლებში განვითარებული და დაკონკრეტებული იყო პარტიის თანამედროვე სტრატეგია — მომწიფებული სოციალიზმის სრულყოფის სტრატეგია.

ამ პერიოდში პარტიისა და ხალხის ძალისხმევა ხმარდებოდა ეკონომიკის განვითარების დაჩქარებას, სახალხო მეურნეობის მართვის გაუმჯობესებას, პარტიული, სახელმწიფო და შრომის დისციპლინის განმტკიცებას, კადრების პასუხისმგებლობის ამაღლებას, მასების შემოქმედებითი აქტიურობის განვითარებას.

პარტიის ღონისძიებანი ექვემდებარება ერთ მიზანს — საბჭოთა ადამიანების კეთილდღეობის გაუმჯობესებას, საბჭოთა სახელმწიფოს ძლიერების ზრდას. ყოველივე ამაში დიდი იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვის დამსახურება.

მნიშვნელოვანია ი. ვ. ანდროპოვის წვლილი სოციალისტური თანამეგობრობის ქვეყნების ყოველმხრივ თანამშრომლობის განვითარებაში, საერთაშორისო კომუნისტური და მუშათა მოძრაობის ერთიანობისა და შეკავშირების განმტკიცებაში, თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ხალხთა ბრძოლის მხარდაჭერაში.

მისი ხელმძღვანელობით სკკპ ცენტრალური კომიტეტი და საბჭოთა სახელმწიფო თანამშედევრულად და მტკიცედ ახორციელებდნენ საერთაშორისო ასპარეზე ლენინურ საგარეო-პოლიტიკურ კურსს — თერმოპირთვული ომის საფრთხის აღკვეთის, იმპერიალიზმის აგრესიული ბრძენების უკუგდების, ხალხთა მშვიდობისა და უშიშროების განმტკიცების კურსს.

ამ მუშაობების დღეებში კომუნისტები, მთელი საბჭოთა ხალხი კიდევ უფრო მჭიდროდ ირავებთან პარტიის ცენტრალური კომიტეტის,

საკვ ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიკურს გარშემო. საბჭოთა კავშირის მშრომლებს კომუნისტური პარტია მიაჩნიათ თავიანთ ნაცად, კოლექტიურ ბელადად, მტკიცედ აქვთ გადაწყვეტილი თავდადებით იბრძოლონ მისი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის განხორციელებისათვის, რომელიც ხალხის საარსებო ინტერესებს გამოხატავს. პარტიის ლენინური კურსი ურყევია. პარტია აღჭურვილია საკვ XXVI ყრილობის, საკვ ცენტრალური კომიტეტის მომდევნო პლენუმების მიერ შემუშავებული მოქმედების ნათელი და მკაფიო პროგრამით.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტია კვლავც მტკიცედ და მიზანმიმართულად განხორციელებს წარმოების ყოველმხრივი ინტენსიფიკაციის, მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების, ორგანიზებულიობისა და დისციპლინის გაძლიერების, ხალხის ცხოვრების მატერიალური და სულიერი დონის განუზრვლელი ამაღლების გეზს, იგი განამტკიცებს მუშათა კლასის, კოლმეურნე გლეხობისა და ინტელიგენციის ურდვევ კავშირს, სსრ კავშირის ხალხთა ძმურ მეგობრობას, განავითარებს სოციალისტურ დემოკრატიას, აღზრდის ადამიანებს საბჭოთა პატრიოტიზმისა და პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის, კომუნისმის დიადი იდეალების ერთგულების სულისკვეთით.

ახლანდელ რთულ, საშიშად გამწვავებულ საერთაშორისო ვითარებაში საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიას, საბჭოთა სახელმწიფოს თავიანთ უპირველეს მოვალეობად მიაჩნიათ თანამიმდევრულად დაცვან მშვიდობის საქმე, გამოიჩინონ მტკიცე ნებისყოფა და სიფხვილე, გადაჭრით ჩაშლონ იმპერიალიზმის ავანტიურისტული ზრახვები, განამტკიცონ ქვეყნის თავდაცვითი ძლიერება.

საბჭოთა ხალხი იმის მტკიცე მოწინააღმდეგეა, რომ სადავო საერთაშორისო საქითხები ძალის მეოხებით გადაწყდეს. უომო მსოფლიო ჩვენი იდეალია. მტკიცე მშვიდობისათვის ბრძოლაში ჩვენთან ერთად არიან მოძმე სოციალისტური ქვეყნები, კომუნისტური და მუშათა პარტიები, ეროვნული და სოციალური განთავისუფლებისათვის მებრძოლნი, ხალხის ფარ-

თო მასები, რომლებიც თერმობირთვული კატასტროფის თავიდან აცილებისათვის იღვწიან.

ჩვენი პარტია და სახელმწიფო კვლავც მტკიცედ და განუხრელად განხორციელებს სხვადასხვა საზოგადოებრივი წყობილების სახელმწიფოთა მშვიდობიანი თანაარსებობის პრინციპებს. ჩვენ გვსურს მშვიდობით ვიცხოვროთ ყველა ქვეყანასთან, აქტიურად ვითანამშრომლოთ იმ მთავრობებთან და ორგანიზაციებთან, რომლებიც მზად არიან პათიოსნად და კონსტრუქციულად იმუშაონ მშვიდობის საკეთილდღეოდ.

საბჭოთა ხალხმა მტკიცედ იცის: პარტია, ცენტრალური კომიტეტი, მისი ხელმძღვანელი ბირთვი ლენინური დროშის, დიდი ოქტომბრის საქმის ურყევად ერთგულნი არიან. პარტია დიდად აფასებს ხალხის ნდობას და თავისა საქმიანობის უმაღლეს მიზნად მიაჩნია ზრუნვა საბჭოთა ადამიანების კეთილდღეობისა და ბედნიერებისათვის, პარტიისა და ხალხის ერთიანობა იყო, არის და იქნება ჩვენი ძლიერების წყარო.

კომუნისტების, ყველა საბჭოთა ადამიანის ხსოვნაში იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვი ყოველთვის დარჩება როგორც მარქს-ენგელს-ლენინის მოძღვრების უსაზღვროდ ერთგული, პრინციპული და თავმდაბალი, მშრომელ ადამიანებთან დაახლოებული, მათი საჭიროებებისა და საზრუნავისადმი გულსხმიერი ადამიანი, რომელსაც უნარი შესწევდა ყველაფერი სოციალისტური სამშობლოს ინტერესებისათვის დაეჭვემდებარებინა.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი, სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი, სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭო გამოთქვამენ მტკიცე რწმენას, რომ კომუნისტები, ყველა საბჭოთა ადამიანი ახალი ძალით გამოიჩინენ თავიანთ კლასობრივ შეგნებასა და ორგანიზებულიობას, თავიანთ მაღალ კოლექტივისტურ თვისებებს, მიზანდასახული, თავდადებული შრომით უზრუნველყოფენ სახალხო-სამეურნეო გეგმებისა და სოციალისტური ვალდებულებების შესრულებას, ჩვენი დიადი სამშობლოს შემდგომ აყვავებას.

იური ვლადიმერის ძე ანდროპოვი

ბ ბ მ ბ მ ბ ( ) ბ ბ

მ. დ. ТОКМАЗИШВИЛИ

ОБ ОСНОВНОМ ОТНОШЕНИИ СОЦИАЛИЗМА

Процесс познания экономических явлений есть проникновение мысли во внутреннюю основу и всестороннее выявление закономерностей самой сущности производственных отношений. Раскрыть эту сущность — значит проанализировать основное отношение и выявить его внутренние стороны, в силу чего оно выступает определяющим.

Основное производственное отношение характеризует наиболее существенную связь всей системы производственных отношений и проявляется в них в разной степени и в разных формах.

Основное производственное отношение социализма — это отношение объединенных в масштабе общества и освобожденных от эксплуатации равноправных производителей. Исходным пунктом его изучения служит способ соединения средств производства с непосредственным производителем. «Тот особый характер и способ, — писал К. Маркс, — каким осуществляется это соединение, отличает различные экономические эпохи общественного строя»¹.

Соединение рабочей силы со средствами производства есть социально-экономическое отношение средств производства и той общественной формы, в которой выступает рабочая сила. В результате соединения этих факторов осуществляется реализация отношений собственности и определяются все производственные отношения в их существе (в основе).

Факторы производства, в которые входят средства производства и приводящая их в движение рабочая сила, существуют в определенной общественной форме и отношения между ними Маркс называет «самой глубокой тайной и скрытой основой всякого общественного строя»².

«Непосредственное отношение собственников условий производства к непосредственным производителям, — писал он, — отношение, всякая данная форма которого каждый раз естественно соответствует определенной ступени развития способа труда, а потому и общественной производительной силе последнего, — вот в чем мы всегда раскрываем самую глубокую тайну, скрытую основу всего общественного строя, а следовательно, и политической формы отношений суверенитета и зависимости, короче, всякой данной специфической формы государства»³.

Способ и характер соединения факторов производства, как исходный пункт определения основного отношения признается почти во всей советской литературе. Однако весь спор идет о том, как соединяются эти факторы и какое место занимает отношение собственности.

Самым распространенным мнением является определение отношения

² К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 25, ч. II, с. 354.

² К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 25, ч. II, с. 354.

³ Там же.

го отношения социализма как отношения общественной собственности на средства производства⁴.

Отношение собственности является многогранным, практически всеобъемлющим отношением. Оно воплощается в производственных отношениях и не выделяется из них непосредственно. Оно существует во всех фазах общественного производства. Определить собственность по словам Маркса, «это значит не что иное, как дать описание всех общественных отношений буржуазного производства»⁵.

Собственность «осуществляется только через само производство»⁶, определяет способ распределения и присвоения средств производства, с этой точки зрения — и предметов потребления.

Вместе с тем она является общественной формой процесса производства и в ней таится потенциальное развитие конкретного способа производства. Она выступает социогенной основой. Только в условиях наличия общественных форм присвоения исторически определенных средств производства и продуктов труда возможно развитие и функционирование производства.

В этом смысле наличие определенной формы собственности на средства производства выполняет роль социальной среды в развитии производственных отношений. «Мы сводим... собственность к отношению к условиям производства», — писал Маркс⁷. В другом месте он отмечал: «...формы собственности (отношение труда к его объективным условиям)»⁸.

С этой точки зрения под формой собственности подразумевается способ распределения средств производства, как условие процесса производства.

«В этом случае, — справедливо отмечает Черковец В. Н., — не источник создания материальных благ, не труд, а условие, при котором он функционирует, рассматривается как основное производственное отношение. Конечно, общественная собственность на средства производства является условием общественной формы производства при социализме, но в самом общем виде, подобно тому, как капиталистическая собственность на средства производства выражает общественную форму производства при капитализме. В этом виде общественная собственность на средства производства выступает в качестве определяющего момента по отношению к присвоению результатов производства, продуктов труда. Но остается вопрос об отношении, посредством которого создается и воспроизводится сама общественная собственность в процессе производства»⁹.

Социалистическая собственность, представленная как конкретно историческая форма присвоения жизненно-необходимых благ, осуществ-

4 См.: Прохоренко И. Д. Развитие социалистических производственных отношений. М., 1972, с. 29; Солодкова С. Некоторые вопросы системного подхода к исследованию производственных отношений. «Экономические науки», 1975, № 10, с. 5; Колесов Н. Д. Закон соответствия производительных сил и производственных отношений при социализме. Л., 1973, с. 64; Павлова И. П. Методология познания закономерностей развития социалистических производственных отношений. Л., 1980, с. 99 и др.

5 Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 4, с. 168.

6 Там же, Соч., т. 46, ч. I, с. 483.

7 Там же, с. 481.

8 Там же, с. 500.

9 О системе категорий и законов политической экономии. М., 1973, с. 134.

вляется через себя — выступает уже как та форма, через которую реализуются все производственные отношения¹⁰.

Следовательно, если в отношении собственности воплощаются все производственные отношения, как же можно их считать основным отношением? Не выступает ли при этом основное отношение совокупностью всех производственных отношений?

Как считает ученый из ГДР В. Айхгорн, «нельзя представлять дело таким образом, будто отношения собственности есть особая, отличающаяся от других производственных отношений их составная часть. Социалистические отношения собственности есть основное производственное отношение не в смысле иерархической структурной «надстройки», а с точки зрения внутренней взаимосвязи, внутренней объективной логики и исторического движения всей системы социалистических производственных отношений»¹¹. В таком случае, по нашему мнению, раскрытие внутренней логики исторического развития через отношения собственности требует не определения самого отношения собственности, т. к. это привело бы к необходимости характеристики всей системы производственных отношений, а его специфического выражения, отражающегося в основном отношении. Для обоснования основного отношения недостаточен и тот аргумент, что основой производственных отношений является общественная собственность.

Общественная форма присвоения средств производства показывает, какую форму принимают отношения непосредственного производителя материального богатства с тем, кто его присваивает, т. е. показывает, какова социальная сущность исторически определенного производства. При этом следует ответить на вопрос: какова социально-экономическая форма функционирования рабочей силы в этом определенном производстве?

Процесс производства, рассмотренный вне специфических способов привлечения рабочей силы к труду, не обнаруживает своей конкретно исторической определенности во всей полноте. «Как по вкусу пшеницы невозможно узнать, кто ее возделывал, — писал К. Маркс, — так же по этому процессу труда не видно, при каких условиях он происходит: под жестокой ли плетью надсмотрщика за рабами, или под озабоченным взглядом капиталиста, совершает ли его Цинциннат, возделывающий свои несколько югеров, или дикарь, камнем убивающий зверя»¹².

Но самое главное то, что отношение собственности само по себе не показывает саму сущность способа соединения средств производства с непосредственным производителем.

При анализе социальной сущности производства недостаточно про-

¹⁰ На координационно-теоретическом совещании по социалистической собственности и проблемам ее развития, подводя итоги обсуждения, Н. Колесов подчеркнул, что «раскрыть содержание собственности можно лишь раскрыв всю систему производственных отношений» (См.: «Социалистическая собственность и проблемы ее развития». «Экономические науки», 1977, № 9, с. 50). Еще раньше Цаголов Н. А. отмечал: «...собственность в политической экономии существует в виде определенных производственных отношений. Для политической экономии производственные отношения не что иное, как экономическое выражение собственности. Изучение производственных отношений есть изучение собственности»: (См.: Цаголов Н. А. Некоторые вопросы структуры курса политической экономии социализма. «Вопросы экономики», 1962, № 6, с. 82).

¹¹ Диалектика развития социалистического общества. Ред. кол. Красин Ю. А. и др., М., 1980, с. 83.

¹² К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 23. с. 195.

стой ссылки на соответствующий характер собственности. Ее реальное содержание может быть выявлено лишь через формы собственности на рабочую силу и способы ее включения в труд.

Суть вопроса состоит в том, как происходит присвоение средств производства и какую форму принимает при этом рабочая сила? Существует ли собственность на рабочую силу при социализме?

Общественная собственность на средства производства означает, что средства производства присваивают все члены этого общества. Они имеют к ним равный доступ и обеспечиваются равными для всех условиями в общественном труде. В. И. Ленин, указывая на этот факт, подчеркивал, что обеспечить равный для всех трудящихся доступ к средствам производства невозможно без ликвидации классов, порождаемых частной собственностью, что «уничтожить классы — это значит поставить всех граждан в одинаковое отношение к средствам производства всего общества»¹³.

В советской экономической литературе единогласно признан тезис о том, что с утверждением общественной собственности на средства производства соединение факторов производства становится непосредственным и планомерным.

При капитализме не может быть непосредственного соединения средств производства с рабочей силой, поскольку и средства производства и рабочая сила не могут вступить в производственный процесс, не приняв прежде товарную форму.

Рабочая сила при социализме выступает как непосредственно общественная, как ассоциированная рабочая сила. Общество определяет условия функционирования рабочей силы и определяет место каждого отдельного индивида в общественном производстве. Оно выполняет функцию ее распределения и пользования, опираясь при этом в основном на экономические рычаги (создание рабочих мест посредством распределения по отраслям и территории страны средств производства, политика заработной платы и т. д.). Рабочая сила в процессе труда планомерно функционирует как совокупная общественная рабочая сила. Общество обеспечивает всеобщность труда и осуществляет контроль за ее осуществлением.

Именно на основе непосредственного соединения факторов производства функционирует общественное производство как единый народнохозяйственный комплекс, а ассоциация производителей выступает как единый непосредственный общественный производитель. Все индивидуальные рабочие силы представляют собой лишь звенья единого целого — всенародной ассоциации работников. Это уже отрицает тезис об индивидуальной собственности на рабочую силу, обособление рабочей силы от общенародной собственности на средства производства.

Если рабочая сила соединяется непосредственно со средствами производства, следовательно, отдельные непосредственные производители не должны выступать собственниками своей рабочей силы, иначе мы вынуждены были бы признать, что характер их соединения со средствами производства является не непосредственным, а опосредованным.

Непосредственное единство общественных собственников средств производства и непосредственных производителей является существенным моментом отношения между субъектами (агентами) производства. Основное отношение должно выражать именно эту качественную характеристику (сторону) в рамках отношения общества и индивида. «Следуя методологии К. Маркса, — пишет В. Радаев, — ...мы должны

¹³ В. И. Ленин. Соч., т. 24, с. 363.

идти дальше — по пути раскрытия сущности этого отношения. И на втором этапе логического исследования «Капитал» также дает основные методологические принципы анализа основного производственного отношения. Прежде всего к ним относится выделение К. Марксом определенных сторон, агентов этого отношения, без чего нет и самого отношения»¹⁴.

Однако выделение агентов еще не означает раскрытия сущности основного отношения. Основным отношением выступает сама сущность отношения между ними.

Действительная проблема состоит в том, — справедливо замечает Сергеев А. А. — чтобы вскрыть ту наибольшую меру единства работника и общества, которая имманентна социализму и которая выступает как определяющая связь, наиболее глубокой сущностью социалистической собственности на средства производства, ядро системы социалистических производственных отношений. Поэтому на первый план здесь выдвигается вопрос о наличии или отсутствии в экономической деятельности социалистического общества отношения непосредственного единства между обществом в целом и отдельным работником, т. е. уровня общекоммунистических отношений реального экономического равенства»¹⁵.

Мы разделяем мнение тех экономистов, которые, в качестве связи объединяющие в себе социально-экономическое отношение по поводу присвоения средств производства и социально-экономическую форму рабочей силы, считают отношением непосредственной коллективности¹⁶.

Коллективность — это такая социально-экономическая связь людей, которая выражает утверждения социального равенства, общность коренных интересов и, что самое главное, способ присвоения средств производства и предметов потребления. Она ставит всех тружеников в равное отношение к средствам производства и к присвоению общественного продукта.

На всех ступенях развития коммунистической формации отношение коллективности бесконечно развивается. Степень зрелости коллективного отношения выражается в усилении общенародного характера собственности на средства производства и форме присвоения результатов этого труда.

Утверждение коллективности в системе производственных отношений совпадает с утверждением общенародной собственности на средства производства и является такой его конкретизацией, когда «труд отдельного лица с самого начала положен как коллективный труд»¹⁷.

Коллективность отражает общественный характер производства, общение индивидов, т. е. «способ их взаимных отношений» и является не только фактом причастности индивида к воспроизводству общественных отношений, но и раскрывает способы, которыми они осуществляются в процессе сознательного и свободного формирования людьми своей общественной сущности. Коллективность выражает собой соци-

¹⁴ Радаев В. В. Экономические интересы при социализме. М., 1971, с. 128. См.: также Агеев В. М. Производство вновь созданной стоимости при социализме. М., 1970, с. 60.

¹⁵ Сергеев А. А. Структура производственных отношений социализма (Вопросы методологии исследования). М., 1974, с. 143—144.

¹⁶ См.: Основной экономический закон социализма. Под ред. Черковца В. Н. М., 1978, с. 100. Кузьминов И. И. Очерки политической экономии, т. I, М., 1982, с. 95—96 и др.

¹⁷ Архив Маркса и Энгельса, т. 4, с. 117.

альное качество общества в самом существенном — в способе соединения непосредственных производителей со средствами производства. Она предполагает соединение в одном лице труженика и совладельца общественной собственности на средства производства.

В этих условиях общественный труд выступает как труд самих трудящихся и всего общества. Однако в этом смысле Маркс коллективность называл основой производства: «Здесь уже «сама предпосылка опосредствована; т. е. предполагается коллективное производство, коллективность как основа производства»¹⁸.

Для раскрытия коллективности как специфической сущности социалистического производства следует характеризовать его, как содержательную сторону процесса непосредственного производства.

Усиление коллективизма производителей, усиление общенародного характера собственности на средства производства выражается в повышении степени социальной однородности общества, в движении к полному социально-экономическому равенству трудящихся. Это означает всеобщую реализацию отдельных общественных индивидов как общественного собственника, в результате чего все общество будет функционировать как единый организм. Последнее является результатом повышения уровня обобществления производства¹⁹.

Обобществление социалистического производства с точки зрения производственных отношений есть прежде всего процесс превращения наличных средств производства в коллективное достояние, воссозданные отношения общественной собственности «... То, что рабочие являются собственниками условий производства, означает, что последние принадлежат общественно-объединенным рабочим, что рабочие производят в качестве общественно-объединенных рабочих и подчиняют себе свое собственное производство как обобществленное»²⁰.

Обобществление производства определяет и само представляет процесс развития отношения собственности, так как включает в себя общественно-экономическую форму труда.

Коллективность возникает и формируется в процессе фактического обобществления средств производства, в процессе обобществления собственности, которое является вместе с тем процессом объединения трудящихся в качестве совокупного, объединенного работника для достижения всеобщей цели. «Все общество, — писал В. И. Ленин, — будет

¹⁸ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 46, ч. I, с. 116.

¹⁹ Обобществление производства следует характеризовать как форму проявления противоречия между производительными силами и производственными отношениями. «Обобществление труда и производства, — как учит «Капитал» Маркса, — двусторонний противоречивый процесс, протекающий как в сфере производительных сил, так и в их общественной форме, т. е. в производственных отношениях.

Обобществление в первом случае понимается как процесс общественного разделения труда и его кооперации, концентрации и централизации производства развития общественного характера производства. Со стороны производственных отношений обобществление производства выражается ближе всего формами собственности на средства производства (обобществление средств производства), социально-классовой структурой общества (см.: «Капитал» Маркса и экономические проблемы развитого социализма. Под ред. Черковца В. Н. и др., М., 1980, с. 31—32).

Однако, политической экономии интересно обобществление производства как производственное отношение, его конкретно исторический тип, который отражается в основном отношении со стороны обобществления формы собственности на средства производства.

²⁰ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 26, ч. III, с. 552.

одной конторой и одной фабрикой с равенством труда и равенством платы»²¹.

Степень утверждения господства общества над своим производством для удовлетворения потребностей целого общества (усиление коллективизма производителей) является отличительной чертой социалистического обобществления труда от капиталистического обобществления.

Коллективность при социализме определяется развитием непосредственных отношений социалистического производства и связана с восхождением реального обобществления труда к своим наиболее развитым формам. Хотя коллективность возникает и развивается посредством реального обобществления собственности, но упрочение и повышение ее зрелости означает дальнейшее обобществление труда.

В способе соединения средств производства и рабочей силы обобществление производства выступает как реальный процесс развития производственных отношений, как слияние производства в единый общественный процесс, усиление общенародности в присвоении средств производства и продуктов труда.

Этот процесс осуществляется через регулирование из единого центра по единому плану, через налаживание планомерной организации общественного производства.

Непосредственное обобществление производства требует согласования, сочетания различных форм конкретного труда, сознательного поддержания пропорциональности между ними в общественном масштабе, т. е. планомерного ведения объединенных общественной собственностью на средства производства труда непосредственных производителей.

При капитализме создается теснейшая взаимозависимость между различными отраслями системы народного хозяйства. Но эта система внутренне противоречива. С одной стороны, вследствие частной собственности на средства производства, капиталистические предприятия обособлены как частные производители, а с другой стороны, в масштабе всего общества через покупку-продажу продуктов труда все они втянуты в единый процесс воспроизводства общественного капитала, и труд принимает общественный характер.

При социализме же непосредственное и планомерное соединение средств производства с рабочей силой предполагает функционирование общественного производства как единого целого и материальные выгоды и богатства обращаются на общую пользу всего общества.

Планомерное включение и распределение рабочей силы в общественном производстве — это процесс превращения индивидуальной рабочей силы в ассоциированную, он составляет основу ведения народного хозяйства в интересах всего общества. Это и придает исторически специфический характер социалистическому способу производства. При этом планомерность выступает и способом функционирования производства. Поэтому она является внутренней, существенной. Планомерность — это внутренняя связь и единство непосредственного производителя и собственников средств производства. Она служит всеобщей формой функционирования всех производственных отношений, в том числе и основного и, вместе с тем, выступает основой этого последнего, внутри которого и развивается отношение непосредственной коллективности. Поэтому она является существенной стороной содержания основного отношения социализма.

²¹ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 33, с. 101.

Планомерная организация производства предполагает высокий темп развития производительных сил, рост уровня обобществления производства и непосредственно — общественный характер труда отдельных индивидов. Совместный труд собственников средств производства функционирует лишь тогда, когда он выступает в общественно признанной форме, в форме непосредственно общественного труда. Поскольку непосредственный производитель является общественным собственником средств производства, постольку труд отдельного трудящегося выступает как нераздельная часть совокупного общественного труда.

Каждый труженик выполняет определенную часть народнохозяйственного плана и поэтому его труд с самого начала определен обществом, принимает непосредственно общественный характер и носит планомерную форму. «Когда общество вступает во владение средствами производства и применяет их для производства в непосредственно общественной форме, — писал Энгельс, — труд каждого отдельного лица, как бы различен ни был его специфический полезный характер, становится с самого начала и непосредственно общественным трудом»²².

При этом каждый индивид выступает как общественный собственник средств производства и только через объединение в ассоциации может присваивать результаты своего труда. Означает ли это подчинение личности обществу, ограничение самостоятельности и свободы индивида, отделение рабочей силы от личности?

То обстоятельство, что индивид не является собственником своей рабочей силы и подчинен общенародным интересам, это отнюдь не значит, что он не является свободной личностью.

При капитализме непосредственный производитель выступает собственником своей рабочей силы до начала производства. Однако такая его «личная свобода» является мнимой, недействительной. Он лишен средств производства и продает свою рабочую силу. «Поэтому рабочий только вне труда чувствует себя самим собой, а в процессе труда он чувствует себя оторванным от самого себя. У себя он тогда, когда он не работает, а когда он работает, он уже не у себя. В силу этого труд его не добровольный, а вынужденный; это — принудительный труд. Это не удовлетворение потребностей в труде, а только средство для удовлетворения всяких других потребностей, но не потребности в труде»²³. Принадлежит не рабочему, а капиталисту, деятельность рабочего «есть утрата рабочим самого себя»²⁴.

Можно ли считать свободным человека, чья деятельность принадлежит другому? Свободен ли человек, находящийся в рабской зависимости от производимого им продукта? Нельзя говорить о свободе, когда труд отчуждается от индивида и противопоставляется ему как враждебная сила. Личная свобода индивида при капитализме — только юридическая маска его экономической зависимости. Действительная личная свобода индивида обеспечивается при социализме тем, что индивид — равноправный совладатель средств производства. Он является носителем своей рабочей силы, физических и духовных способностей и имеет право на труд, «на выбор профессий, рода занятий и работы в соответствии с призванием и с учетом общественных потребностей»²⁵.

²² К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 20, с. 321.

²³ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 42, с. 90—91.

²⁴ Там же, с. 91.

²⁵ Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических республик, с. 18.

Всеобщая обязанность трудиться означает, что все трудоспособные члены общества должны заниматься полезной для общества деятельностью. Общественные связи ставятся под контроль самих ассоциированных производителей, где и возможно свободное развитие каждого индивида. «В этой коллективности, — писали К. Маркс и Ф. Энгельс, — индивиды участвуют как индивиды»,²⁶ т. е. рабочая сила перестает быть товаром. Человек по праву рассматривает себя как соучастника производственного процесса и совладельца всех материальных и духовных богатств, которыми располагает общество. Продукт труда принадлежит тем, кто его производит и перестает быть орудием истребления. Труд является трудом на себя. Он превращается из принудительного в добровольный, сознательный труд, первую жизненную потребность свободных людей.

Только в условиях коллективности труд отдельных производителей становится свободным, непринудительным, трудом на себя и на свое общество. Развитие общества в целом создает благоприятные условия для развития личности, а развитие последней есть условие прогресса всего общества.

Все вышеотмеченные качества в единстве характеризуют внутренние закономерности отношения непосредственной коллективности как основного отношения. Однако они все еще не отвечают на вопрос, в силу чего отношение непосредственной коллективности выступает определяющим.

Общепризнанное присвоение средств производства, непосредственное обобществление производства и потребление совокупной рабочей силы обществом являются внутренними, глубинными сторонами основного отношения, и на основе специфики этих сторон следует раскрыть основной движущий мотив развития социалистического производства, содержащийся в основном отношении.

Основанная на реальном обобществлении труда коллективность становится действительным объединением равноправных производителей только в том случае, если она скреплена общей целью, удовлетворяет насущные потребности всех трудящихся и обеспечение благосостояния народа является общей заботой.

Обобществление собственности предполагает не только концентрацию материальных ресурсов, рабочей силы и средств производства, но и подчинение всего процесса производства общей цели. Без этой цели нет коллективности и не может быть действительного объединения трудящихся.

При коллективизме возникает определенная общность положения трудящихся в системе общественного производства, а на этой основе общность их потребностей, целей, средств их удовлетворения.

Коллективные условия производства предопределяют наличие общей цели всех тружеников как общественных собственников средств производства.

К. Маркс установление общественной собственности на средства производства считал условием для создания «общественной формы, основным принципом которой является полное и свободное развитие каждого индивидуума»²⁷.

Только «в условиях действительной коллективности индивиды обретают свободу в своей ассоциации и посредством ее»²⁸.

²⁶ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 3, с. 76.

²⁷ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 605.

²⁸ Там же, т. 3, с. 75.

«Только в коллективе индивид получает средства, дающие ему возможность всестороннего развития своих задатков»²⁹.

В. И. Ленин писал, что развитие производительных сил общества осуществляется «...для обеспечения **полного** благосостояния и свободного **всестороннего** развития всех членов общества»³⁰.

До коммунистического способа производства развитие общества шло таким образом, что цели господствующего класса олицетворяли общечеловеческую цель развития. При капитализме самоцель общественного производства подчиняется непосредственной цели капиталистов — получить прибавочную стоимость. Но только в условиях отношений коллективности непосредственная цель общества не находится в противоречии с этой самоцелью. Цель всего общества сливается с целью индивидуального развития. «Свободное развитие каждого является условием свободного развития всех»³¹.

Индивид может способствовать развитию других людей лишь путем наиболее полного развития и применения своих собственных способностей и наоборот. Нет нужды в ограничении развития индивида, ибо общественное развитие опирается на индивидуальное, а индивидуальное на общественное. В силу этого обогащение потребностей и способностей личности становится необходимым моментом обогащения содержания общественных отношений. Коллективное отношение, как форма этого единства, имеет целью создать, по словам Маркса, «богатого человека», который нуждается «во всей полноте человеческих проявлений жизни», и в котором его собственное осуществление выступает как внутренняя необходимость, как нужда»³².

Исходя из всего этого, содержание основного отношения непосредственной коллективности социализма можно формулировать как непосредственное единство индивида и общества в потреблении совокупной рабочей силой и в присвоении общественных средств производства планомерно организованными ассоциированными производителями в процессе непосредственно общественного производства материальных и духовных благ.

Отношение непосредственной коллективности в таком понимании раскрывает специфику и основные стороны процесса социалистического производства. В ней первостепенное значение имеет то, в какой мере он ведет к реализации, достижению цели, в какой мере он служит своему назначению. Поскольку в основном отношении отражается движение к цели, постольку оно и выступает определяющим отношением социалистического общества.

Представлена отделом политэкономики Института экономики и права АН ГССР

²⁹ Там же.

³⁰ В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 6, с. 232.

³¹ К. Маркс, Ф. Энгельс. Соч., т. 4, с. 447.

³² К. Маркс, Ф. Энгельс. Из ранних произведений. М., 1956, с. 596.

ქეთევან წიკლაური

საკვებწარმოება — მეცხოველეობის პროდუქციის სიუხვის წყარო

ეკონომიკის ეკონომიურობამ და მისმა წარმატებით განვითარებამ, საბჭოთა ხალხის ცხოვრების მატერიალური დონის განუხრელად ზრდამ კანონზომიერად წამოსწია წინა პლანზე მეცხოველეობის განვითარების ამოცანა.

მეცხოველეობის განვითარების უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი იყო და არის საკვები ბაზის გაფართოება და სრულყოფა. მით უმეტეს, რომ ბევრ მეურნეობაში მთლიანად ვერ აკმაყოფილებენ მეცხოველეობის მზარდ მოთხოვნებს საკვებზე.

ამიტომ, საკვებწარმოების ზრდა და მისი ხარისხის გაუმჯობესება კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების, ქვეყნის სოფლის მეურნეობის ყველა მუშაკის ერთ-ერთი უპირველესი და მნიშვნელოვანი ამოცანაა.

სკკპ XXVI ყრილობის მასალებში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ „გადაუდებელი ამოცანაა საკვებწარმოების ძირეული გაუმჯობესება და საზოგადოებრივი მეცხოველეობის აგრეთვე, მოქალაქეთა პირად საკუთრებაში არსებული პირუტყვისა და ფრინველის საკვებზე მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. საბოლოოდ შევიმუშავოთ და განვახორციელოთ ქვეყანაში მეცხოველეობის საიმედო და შეწონასწორებული საკვები ბაზის შექმნის კომპლექსური პროგრამა“!

ეს მითითება საფუძვლად დაედო საკვები ბაზის ორგანიზაციისა და განმტკიცების სამუშაოებს, რომლებიც შესაძლებელს ხდის მეცხოველეობის მოთხოვნილებების სრულ უზრუნველყოფას, სხვადასხვაგვარი უხეში, წვნიანი, საძოვრული და კონცენტრირებული საკვებით. ამავე საკითხზე ყურადღება იქნა აგრეთვე გამახვილებული სკკპ ცკ-ის 1982 წლის 24 მაისის პლენუმზე.

ჩვენს ქვეყანაში, 1978—1981 წლებში, საკვების წარმოება გაიზარდა 50,6 პროცენტით. 1981 წელს, მარტო მეცხოველეობის კომპლექსებში, გამოყენებული იქნა 2.116-110 საკვებერთეული. ასეთი ცვლილებები, ძირითადად, კონცენტრირებული და კომბინირებული საკვების ხარჯზე მოხდა.

საქართველოს სსრ კოლმეურნეობებს, საბჭოთა მეურნეობებსა და სამეურნეობათაშორისო საწარმოებში ყველა სახის პირუტყვისა და ფრინველის მიერ მოხმარებული საკვების სტრუქტურაში, მართალია კლებადი, მაგრამ მაინც მაღალი ხვედრი წონა საძოვრულ საკვებს უჭირავს, მეორე — უხეშ საკვებს, მესამე — კონცენტრირებულ საკვებს, მეოთხე — წვნიან საკვებს და ა. შ.

საკვები ულუფის სტრუქტურა თითქმის ყველა წელს ანალოგიური ხასიათისაა.

რაც შეეხება საკვების მოხმარებას 1980 წელს, 1970—1975 წელთან შედარებით, იზრდება. კერძოდ, გაიზარდა ყველა სახის საკვების მოხმარება ჩალისა და საძოვრული საკვების გარდა. მიუხედავად იმისა, რომ ამ უკანასკნელს 1980

წელს მოხმარებული საკვების სტრუქტურაში საქმარისად დიდი ხვედრი უკავია.

1980 წელს, 1970 წელთან შედარებით, საკვების მოხმარება საზოგადოებრივ მეურნეობებში გაიზარდა (პროცენტობით): კონცენტრირებული საკვებისა — 116,3; უხეში საკვების — 126,3. აქედან, ბუნებრივი თივის — 27,9; სილოსის — 51,2; საკვები ძირხვევნებისა და საკვები ბალჩეულს — 123,5; კარტოფილის — 21,4; მწვანე საკვები — 128,1; ქომის და ბარდის 12,5; მოუხდელი რძის — 33,3; შრატის — 87,5; ყველა სახის საკვების მოხმარება კი გაიზარდა 61,8 საკვები ერთეულით.

საზოგადოებრივ მეურნეობათა მთლიან მოთხოვნილებას საკვებზე აკმაყოფილებს (პროცენტობით): მარცვლეული პარკოსანი კულტურები — 93; კარტოფილი — 78; საკვები ძირხვევნები — 88; ყოველგვარი თივა — 89. სიმინდის ჩალა — 99; შემოდგომის ნამკა — 68; ბალახის ფქვილი — 87; ყველა სახის სილოსი — 96; ფქვილი — ქათო, ბურღული — 73, სენაჟი — 97, კომბინირებული საკვები — 1,2.

საკვები ბაზის განმტკიცებამ ხელი შეუწყო მეცხოველეობის პროდუქციის გადიდებას. ასე მაგალითად, 1980 წელს 1978 წელთან შედარებით, საქართველოს საზოგადოებრივ მეურნეობებში (კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში) წონამატის წარმოება 66,2 ათ. ტონიდან 77,6 ათას ტონამდე გაიზარდა, რძე — 240 ათ. ტონიდან — 251 ათ. ტონამდე; მატყლი — 2,0 ტონიდან 2,6 ათ. ტონამდე; კვერტხი — 261 მლნ ცალიდან 368 მილიონ ცალი. 1981 წელს ხორცის წარმოებამ მთლიანად საზოგადოებრივ მეურნეობებში შეადგინა 873702 ცენტნერი, რძის წარმოებამ — 2591975 ცენტნერი (მ. შ. ცხვრის რძე — 44870 ცენტნერი) მატყლის წარმოებამ — 28281 ცენტნერი და კვერტხის წარმოებამ 434 მილიონი ცალი.

მაგრამ, ამჟამად, მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოების დონე ჯერჯერობით მთლიანად ვერ აკმაყოფილებს მოსახლეობის მზარდ მოთხოვნილებებს.

სკკბ ცკ 1978 წლის ივლისის პლენუმზე აღნიშნული იყო, რომ „ყველაფერი, რაც ჩვენ გვინდა რომ გვექონდეს მეცხოველეობიდან მეტი ხორცი, რძე და სხვა პროდუქტები — საბოლოოდ დამოკიდებულია საკვების უზრუნველყოფაზე, ამასთანავე მრავალფეროვანი და მაღალი ხარისხის საკვებით. ვერ ვიტყვით, რომ ჩვენს მუშაობაში მცირე ყურადღება ექცეოდა ამ საკითხებს, მაგრამ საკვებწარმოების პრობლემამ ჯერ კიდევ ვერ ჰპოვა კარდინალური, კომპლექსური გადაწყვეტა“².

აღსანიშნავია, რომ მრავალ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოში საკვებწარმოება ჯერ კიდევ პრიმიტიულია, სუსტად ინერგება საკვებწარმოების მოწინავე ტექნოლოგია, არასაიმედოა შენახვის საშუალებანი და ა. შ. ყოველივე ეს იწვევს დამზადებული საკვების საგრძნობ დანაკარგებს, მისი ხარისხის დაქვემდებარებას, დამზადებული, როგორც უხეში, ასევე წვნიანი საკვების დაბალი ხარისხი ძირითადად, მათი დაკონსერვებისა და შენახვის ტექნოლოგიის დაბალი დონით უნდა აიხსნას, რის შედეგადაც იკარგება საკვებ ნივთიერებათა საგრძნობი ნაწილი. ასე მაგალითად, ბუნებრივ პირობებში, გაგრძელებულ ვადებში გამშრალი თივა, კარგავს პირველადი მასა-ბალახის შემცველ საკვებ ნივთიერებებს 50 პროცენტამდე. თავის მხრივ, საკვების უკმარისობა და დაბალი ხარისხი, იწ-

² გაზ. „კომუნისტი“, 1978 წ. 4 ივლისი.

ვევს მეცხოველეობის პროდუქციის შემცირებას, მისი თვითღირებულების ზრდას.

ახსიათებს რა წერილი გლეხური მეურნეობის მდგომარეობას კაპიტალიზმის პირობებში, ვ. ი. ლენინი თავის შრომაში „აგრარული საკითხი და „მარქსის კრიტიკოსები“, წერს რომ „პირუტყვის გულმოდგინედ მოვლა, როცა ნაკლებადაა სახსრები, საკვები, როცა პირუტყვი ცუდი ხარისხისაა, სადგომი ცუდია და სხვა — შრომის უსარგებლო ფლანგვას უდრის“³. ვფიქრობთ, რომ ჩვენში უკვე დიდი ხანია მომწიფდა აუცილებლობა იმ ღონისძიებათა განსახორციელებლად, რომლებიც მიმართულია საკვებწარმოების ზრდისკენ, საკვებწარმოების თანამედროვე ინდუსტრიის შექმნისაკენ. მეცხოველეობის რესურსების ზრდის დიდი რეზერვია საკვების ხარისხის ამაღლება და მისი წარმოების მოწინავე ტექნოლოგიის დანერგვა.

საქართველოს რესპუბლიკაში მტკიცე საკვები ბაზის შექმნის რესურსები მრავალფეროვანია. 1979—1980 წლების საშუალო მონაცემებით, რესპუბლიკის საზოგადოებრივ მეურნეობებში მოხმარებული საკუთარი წარმოების ყველა სახის საკვებ რესურსში ბუნებრივი საკვები სავარგულები — 60,3 პროცენტს შეადგენდა, მემინდვრობა — 37,1; ცხოველური წარმოების საკვები — 1,9; სხვა დანარჩენი საკვები — 0,7. საზაფხულო საძოვრების მაღალი ხვედრითი წონის გამო, მეცხოველეობის საკვების უზრუნველყოფაში ბუნებრივი საკვები ბაზა გადამწყვეტ როლს ასრულებს თიანეთის, ყაზბეგის, დუშეთის, ლენინგორის, ჯავის, წალკის, ახმეტის, დმანისის, ბოგდანოვკის, ახალქალაქის, ასპინძის, ადიგენის, ბორჯომის, სიღნაღის, ლენტეხის, მესტიის, ონის, ხულოს, ქედას, შუახევის და სხვა რაიონების ზოგიერთ კოლმეურნეობასა და საბჭოთა მეურნეობაში. საკვებწარმოება ძირითადად მემინდვრობას ემყარება ისეთ რაიონებში, როგორცაა: ყვარელი, გურჯაანი, თელავი, მცხეთა, გარდაბანი, მარნეული, ქარელი, ხაშური, გორი, ზესტაფონი, თერჯოლა, საჩხერე, ცხაკაია, ხობი, ჩოხატაური, ზუგდიდი, წყალტუბო, ჩხოროწყუ, სამტრედია, აბაშა და სხვა. აქედან გამომდინარე, აუცილებელია, როგორც მინდვრად საკვებწარმოების, ასევე ბუნებრივი საკვები სავარგულებისა და სათიბ — საძოვრების მოსავლიანობის ამაღლება და მათი გაუმჯობესების ღონისძიებების დასახვა.

რესპუბლიკის საზოგადოებრივი მეურნეობების საკვებით უზრუნველყოფისათვის დიდმნიშვნელოვანი ღონისძიებაა მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოება ისე, რომ საკვები ზოთტექნიკური ნორმის ფარგლებში იხარჯებოდეს.

რესპუბლიკის საზოგადოებრივ მეურნეობებში პროდუქციის ერთეულის წარმოებაზე საკვების დანახარჯი საგრძნობლად დიდია. 1981 წლის მონაცემებით, კოლმეურნეობებში მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვის 1 ც. წონამატის წარმოებაზე იხარჯება 6 საკვები ერთეულით მეტი და ღორის 1 ც. წონამატის წარმოებაზე 4,4 საკვები ერთეულით მეტი; შესაბამისად საბჭოთა მეურნეობებში 5,68 და 6,01 საკვები ერთეულით, ხოლო სამეურნეობათაშორისო გაერთიანებებში 6,09 და 4,1 საკვები ერთეულით მეტი, ვიდრე ეს მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვისა და ღორის 1 ც. წონამატის წარმოებაზე ნორმატივით არის გათვალისწინებული⁴.

³ ვ. ი. ლენინი, თხ. ტ. 13, „აგრარული საკითხი და მარქსის კრიტიკოსები“. გვ. 230.

⁴ მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვის 1 ც. წონამატის წარმოებაზე ნორმატივით გათვალისწინებულია 10,5 საკვები ერთეული, ხოლო ღორის 1 ც. წონამატის წარმოებაზე 8,4 საკვები თეული.

დიდი რაოდენობით საკვების დანახარჯები საკვების შემადგენლობის დაბალი ხარისხის შედეგია და, რაც მთავარია, ეს გამოწვეულია მოწონებადი პროტეინის მცირე რაოდენობის შემცველობით, მაშინ, როცა ერთი საკვები ერთეული 100—110 გრამ. მოსაწონებელ პროტეინს უნდა შეიცავდეს, რესპუბლიკაში დამზადებული საკვების ეს მაჩვენებელი საშუალოდ 60—70 გრამს არ აღემატება ანუ ფიზიოლოგიური ნორმის 60—63 პროცენტს შეადგენს.

უპირველესი ამოცანა საკვების შეთვისების ეფექტიანობის ამაღლება. ამ მხრივ, მუშაობა ძირითადად ორი მიმართულებით მიმდინარეობს: ერთია მაღალი კვებითი ღირებულების საკვების გამოყენება და მეორე მეცნიერულად დასაბუთებული კვების ნორმების დანერგვა.

საკუთარი წარმოების კონცენტრირებული საკვებით რამდენადმე დაკმაყოფილების მიზნით რესპუბლიკის იმ კოლმეურნეობებმა და საბჭოთა მეურნეობებმა, რომლებიც საშემოდგომო ქერისა და სიმინდის კულტურებს თესენ, პერსპექტივაში უნდა აიღონ (შესაძლებლობის ფარგლებში) ნათესი ფართობის მაქსიმალური გადიდების და მოსავლიანობის ამაღლების კურსი. ამ კულტურებზე ყურადღების გამახვილება იმითაცაა გამართლებული, რომ, როგორც ცნობილია, შემოდგომის ქერი თავის ბიოლოგიური თავისებურებებიდან გამომდინარე ნაკლებ შრომითი და ფულად-მატერიალური დანახარჯების პირობებში დიდ მოსავალს იძლევა. ამასთანავე, იმავე ფართობზე შესაძლებელია სანაწევრლო კულტურების თესვა-მოყვანა და მეორე მოსავლის მიღება, როგორც სამარცვლედ, ისე სასილოსე მასის მისაღებად, აგრეთვე შეიძლება გამოყენებულ იქნეს გამოსაძოვებლად. მომავალში, ცხოველთა საკვებად გამოყენებული იქნება სამრეწველო ცელულოზა. იგი მეტად იოლად შეითვისება ცხოველთა ორგანიზმის მიერ. მაგალითად, ცხვარი 83 პროცენტით ითვისებს ისეთ საკვებ ნარევს, რომელიც 70 პროცენტ ცელულოზას შეიცავს.

მეცხოველეობას დღეს არა მარტო მეტი რაოდენობის, არამედ მაღალხარისხოვანი, სრულფასოვანი საკვები სჭირდება. რომელიც ბალანსირებული იქნება ყუთიანი ნივთიერებებით, განსაკუთრებით — პროტეინებით.

საკვების ცილოვანი ღირსების ამაღლებისათვის კარგია შარდოვანა, სხვა აზოტური შენაერთები და ხორცისა და ძვლის ფქვილი. მაგრამ, ძირითადი მაინც მცენარეული ცილების წარმოება, იონჯის, სამყურას, ხანჭკოლას, მუხუდოს, ცერცველას და სხვა მაღალცილოვანი კულტურების მოსავლიანობის ამაღლებისა და ნათესების გაფართოებაა.

საკვებ ბალანსში მნიშვნელოვანი ხვედრი წილი უკავია სათიბებიდან მიღებულ საკვებს (ბუნებრივი და გაკულტურებული), მაგრამ გაკულტურებულ ფართობების პროდუქტიულობა ჯერ კიდევ დაბალია. ჯერჯერობით მათი სათანადოდ განოყიერება არ ხდება მაშინ, როცა სასუქების და განსაკუთრებით აზოტის გამოყენება ფართობებში მეტად ეფექტურია.

მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოებაში დიდი როლი ენიჭება დასილოსებულ საკვებს. გადაუჭრელი პრობლემები აქაც იგივეა — მცირე მოსავალი და დიდი დანაკარგები.

დიდი, მაგრამ ჯერ კიდევ ცუდად გამოყენებული რეზერვია შუალედური კულტურები. შუალედური თესვა არ მოითხოვს დამატებით ფართობებს, ხოლო პროდუქციის გამოსავლიანობა ერთი ჰექტარი სახნავიდან მნიშვნელოვანია. შუალედური ნათესები ცხოველებს უზრუნველყოფს მწვანე საკვებით იმ დროს,

როდესაც საძოვრის მცენარეულობა არაა საკმარისი — ახლად გაზაფხულზე და გვიან შემოდგომის პერიოდში. ეს ნათესები საშუალებას გვაძლევს აგრეთვე უფრო ზომიერად დატვირთონ სამუშაოთი ბალახის ფქვილისა და დაკუწული მასის, ბრიკეტებისა და გრანულების, სილოსისა და სენაჟის დამამზადებელი მანქანები.

საკვების რაოდენობის ზრდასთან და მისი ხარისხის გაუმჯობესებასთან ერთად, არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება საკვებმომზადების ორგანიზაციას, უკანასკნელი ათი წლის განმავლობაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა ჩალის გამოყენება. კოლმეურნეობებში და საბჭოთა მეურნეობებში ეს ტენდენცია შენარჩუნებული იქნება შემდეგშიაც. ამიტომ, ჩალის ათვისებისა და მისი ყუათიანობის ზრდის პრობლემა ჯერ კიდევ ძლიერ აქტუალურია. ზოგიერთ მეურნეობაში ამ მიმართულებით დიდი მუშაობა ტარდება. ჩალას სითბურად და ქიმიურად აშუშავენ და მომზადებული სახით აკმევენ ცხოველებს, რაც მის კვებით ღირებულებას 1,5 — 2 ჯერ ზრდის, მაგრამ უმეტეს კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში საკვებმომზადება ჯერჯერობით სუსტადაა ორგანიზებული.

საკვების წარმოების ზრდა, მისი ხარისხის ამაღლება უნდა იყოს პარტიული, საბჭოთა სასოფლო-სამეურნეო ორგანოების, კოლმეურნეობების და საბჭოთა მეურნეობების მთელი მოღვაწეობის ყურადღების ცენტრში, უნდა გახდეს მათი ყოველდღიური ზრუნვის საგანი. მხოლოდ ასეთი დამოკიდებულებით შეიძლება წარმატებით შესრულდეს სკკპ ცკ ივლისის პლენუმის მიერ დასახული ამოცანები მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოების გაზრდისა და მოსახლეობის ამ პროდუქტებით მომარაგების გაუმჯობესების შესახებ.

ამჟამად, აგრარულ — სამრეწველო სინთეზის პირობებში სრულიად ახლებურად დგება, როგორც მეცხოველეობის განვითარების ისე, საკვები ბაზის შექმნის საკითხი.

რესპუბლიკაში, მთელ რიგ ფაქტორთა ზეგავლენის შედეგად, უკვე ერთმანეთისაგან იმიჯნება მეცხოველეობა და საკვებწარმოება. შრომის დანაწილების ეს პროცესი მომავალში კიდევ უფრო უნდა გაძლიერდეს და გაღრმავდეს. საკვების დამოუკიდებელ დარგად ფორმირებასა და მის სამრეწველო საფუძველზე მოწესრიგებაში, უდიდესი როლი შეასრულა რესპუბლიკურმა გაერთიანება „სასაკვებმრეწვემა“. 1982 წლის I იანვრისათვის რესპუბლიკაში შექმნილი და ჩამოყალიბებულია საკვებმომპოვების სამი საბჭოთა მეურნეობა (ციზლარის, ქცია-ნარიანის და ნიალის)⁵, ოთხი საკვებმომპოვების გაერთიანება (თრიალეთის, ჯავახეთის, სამხრეთ-ოსეთის და მახარადის), თერთმეტი საკვებმომპოვების სამეურნეობათაშორისო საწარმო (ყაზბეგის, დუშეთის, ლენინგორის, დმანისის, წალენჯიხის, ამბროლაურის, ცაგერის, ზუგდიდის, გურჯაანის, ქოდალოს, გეგეჭკორის) და ოთხი კომბინირებული საკვების საამქრო (გურჯაანის, მარტყოფის, ტინისხიდის და ხობის).

განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ციზლარის ზამთრის საძოვრების გაუმჯობესების საკითხებს. ჩამოყალიბდა საბჭოთა მეურნეობა, ხოლო შემდეგ სამეურნეობათაშორისო კოოპერაციის ბაზაზე შეიქმნა დუშეთის, ყაზბეგის და ლენინგორის რაიონების სამეურნეობათაშორისო საკვებმომპოვების საწარმოები. ბირუზიაკის მასივზე აშენდა საკვების დამამზადებელი გრანდიოზული საამქრო,

⁵ ქცია-ნარიანი — ბორჯომში, ნიალი — ასპინძაში.

ხოლო დაბა კოჩუბეში — სასაკლაო. შემოიღობა ათი ათასობით ჰექტარი სანძოვარი. მდინარე კუმის კოლექტორიდან გაიჭრა სარწყავი არხების ქსელი, მოეწყო წყლის გუბურები. აშენდა სასილოსე და სასენაჟე ტრანშეები, დაიწყო მრავალწლიანი ბალახების თესვა.

გასული წლის გეგმით ყიზლარის საძოვრებიდან უნდა დაემზადებინათ 50000 ტონა უხეში საკვები. ფაქტიურად სადაზღვევო მარაგმა შეადგინა 50202 ტონა ანუ გეგმის გადაჭარბებით დამზადდა 202 ტონა საკვები.

რესპუბლიკის საძოვრების მთლიან ფართობებში საკმაოდ დიდი ადგილი უკავია აღმოსავლეთ კავკასიონის მთის მეცხოველეობის ზონის სათიბ-საძოვრებს. ყიზლარის საზამთრო საძოვრებიდან ამ ზონის რაიონებზე დამატებით მიმაგრებულია 290300 ჰექტარი. აქედან, დუშეთის რაიონს უკავია 99100, ყაზბეგის რაიონს — 87200, ლენინგორის რაიონს — 75700, თიანეთის რაიონს — 22800 და ჯავის რაიონს — 5500 ჰექტარი ფართობი.

ცხვრის გადასარეკი საერთო ტრასა — „საძოვარი“ 44000 ჰექტარს შეადგენს, რომელსაც ექპლოატაციას უწევს ხუთივე რაიონი.

მომთაბარე საძოვრულ მეცხვარეობაში ყველაზე მწვეველ დგას საკითხი პირუტყვის გადასარეკი ტრასებისა, რომლებიც ვერ აკმაყოფილებენ მომთაბარე მეცხვარეობის მოთხოვნილებას. ეს ტრასები არ უნდა მივიჩნიოთ როგორც პირუტყვის უბრალო გადასარეკი გზა ერთი სეზონური საძოვრებიდან მეორე სეზონურ საძოვარზე, არამედ როგორც გარდამავალი საძოვარი, რომელმაც ცხვარი უნდა უზრუნველყოს საკვებით დაახლოებით 60—70 დღე წლის განმავლობაში.

კიდევ უფრო დიდი შესაძლებელია ჯავახეთის მთიანეთის მეცხოველეობის ზონის მეურნეობებში საკვები ბაზის განმტკიცებისა და მის საფუძველზე პირუტყვის პროდუქტიულობის ამაღლებისათვის.

1978 წელს შეიქმნა თრიალეთ-ჯავახეთის საკვებმომპოვების გაერთიანება, რომელიც 1980 წელს გაიყო და ამჟამად ცალ-ცალკე მოქმედებს, თრიალეთისა და ჯავახეთის გაერთიანებების სახით.

თრიალეთის საკვებმომპოვების გაერთიანებამ 1981 წელს დათესა 846 ჰექტარი ერთწლიანი ბალახების ნარევი და მიიღო 6349 ტონა მალახარისხოვანი თივა, რომელიც გაუნაწილა რესპუბლიკის 17 რაიონს. მათ შორის, ვაგრის კომპლექსს — 800 ტონა, ცხაკაიას კომპლექსს — 350 ტონა და ბოგდანოვის რაიონს — 1300 ტონა. გასული 1981 წელი მათ 127000 მანეთის მოგებით დაამთავრეს. ერთი ცენტნერი თივის თვითღირებულება გეგმიურთან შედარებით 2,96 კაპიკით შემცირდა, შრომის ნაყოფიერება 15 პროცენტით გაიზარდა და რენტაბელობამ 25 პროცენტი შეადგინა. ჯავახეთის გაერთიანებამ 1981 წელს ათივისა მს-თივის გადაღებული 200 ჰექტარი ქვიანი საძოვარი და შეთესა მრავალწლიანი ბალახების ნარევი 102 ჰექტარზე. ჩაატარა საძოვრების ძირეული გაუმჯობესება და დაამზადა 945 ტონა თივა.

მეცხოველეობის დარგის შემდგომმა სპეციალიზაციამ, კონცენტრაციამ და ინდუსტრიალიზაციამ სახელმწიფოებრივი და კოოპერაციული კომბინირებული საკვების მრეწველობის განვითარებასთან ერთად გამოიწვია კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების საკვები საამქროების სიმძლავრეთა ვაზრდა.

მეფრინველეობისა და მელორეობის ძირითად საკვებ ბაზად გახდა კომბი-

ნირებული საკვების წარმოება: მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის გამოსაკვებად — საკვები ნარევი, რომელშიც შედის უხეში, წვნიანი და კომბინირებული საკვები კონცენტრატი; სარძეო კომპლექსებისა და ფერმებისათვის — კულტურული საძოვრების ბალახეულობა, მწვანე საკვები და, ზაფხულის პერიოდში, კომბინირებული საკვები კონცენტრატი. ხოლო, ბაგურ პერიოდში საკვები ნარევი, რომელშიც შედის უხეში, წვნიანი საკვები და კომბინირებული საკვები კონცენტრატი.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVI ყრილობის დადგენილებაში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ „მივანიჭოთ საკვებწარმოებას კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში სპეციალიზებული დარგობრივი ხასიათი. მივაპყროთ განსაკუთრებული ყურადღება მეურნეობათა უზრუნველყოფას საკუთარი საკვებით. უფრო სრულად გამოვიყენოთ საქმლის ანარჩენები. გავაუმჯობესოთ ყოველგვარი საკვების ხარისხი, წარვმართოთ მეცადინეობა საკვების ცილის პრობლემის გადასაჭრელად“⁷.

მართლაც, თანამედროვე პირობებში, კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში შრომის საზოგადოებრივი დანაწილების პროცესი ისე ვითარდება, რომ საკვებწარმოება დამოუკიდებელ დარგად ფორმირდება.

1981 წლის მონაცემებით საქართველოს რესპუბლიკის საზოგადოებრივ მეურნეობებში შექმნილია საკვებმომპოვების 1050 ბრიგადა, 428 რგოლი და 258 მექანიზებული რაზმი. საკვებმომპოვების ბრიგადა საქართველოს 40 რაიონში არის შექმნილი, მისი რაოდენობა მერყეობს 3-დან (ცხაკაიის რაიონი) 155-მდე (ახალქალაქის რაიონი); შესაბამისად, საკვებწარმოების რგოლი შექმნილია რესპუბლიკის 22 რაიონში. რგოლების რაოდენობა მერყეობს 2-დან (ახმეტის რაიონი) 63-მდე (ცაგერის რაიონი). მექანიზებული რაზმი კი შექმნილია 32 რაიონში და მისი რაოდენობა მერყეობს 1-დან (ჩოხატაური, ამბროლაური, ახალციხე) 61-მდე (დმანისის რაიონი).

საკვებწარმოება მეურნეობის დარგია, რომელიც ქმნის სხვადასხვა სახის საკვებს, საკვებდანამატებს, და მათ საფუძველზე მეცხოველეობისათვის ქმნის სრულ რაციონიან საკვებნარევეს, მზა საკვებს. საკვებწარმოება, როგორც სოფლის მეურნეობის დარგი, მოიცავს კოლმეურნეობებში და საბჭოთა მეურნეობებში საკვებწარმოების მთელ ციკლს: კულტურების დამუშავება, საკვებისა და საკვებდანამატების დამზადება, მათი შენახვა, გადამუშავება, კვებისწინა მომზადება და საკვების დარიგება. როგორც სახალხო მეურნეობის დარგი ის მოიცავს ფურაჟული ავროსამრეწველო კომპლექსების ყველა რგოლს როგორცაა: კოლმეურნეობრივი და საბჭოთამეურნეობრივი საკვებწარმოება; საკვების წარმოების სახელმწიფოებრივი და სამეურნეობათაშორისო საწარმოები; ცილოვან — ვიტამინიზებული ბალახეული ფქვილის სპეც. მეურნეობები; კომბინირებული კვების მრეწველობის და საკვებდანამატების საწარმოები; ზორცის, რძის და მრეწველობის სხვა დარგების ნარჩენების საკვებად გადამუშავებელი საწარმოები; საკვების ხარისხის განმსაზღვრელი ლაბორატორიები და სხვ.

კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების საკვებწარმოების ძირითადი ამოცანებია: მინდვრისა და მდელოსაძოვრების პროდუქტიულობის ამაღლება, წარმოების ზრდის უზრუნველყოფა, ყველა სახის საკვების ხარისხის

⁷ სკპ XXVI ყრილობის მასალები, 1981 წ. გვ. 247—248.

ამაღლება და თვითღირებულების შემცირება, საკვების წარმოების სტრუქტურის ოპტიმიზაცია და პროტეინისა და სხვა ნოყიერი ნივთიერებების დეფიციტის ლიკვიდაცია, მეთესლეობის, სასურსათო და ტექნიკური კულტურების ნარჩენების მაქსიმალური შეგროვება და საფურაუო მიზნებისათვის გამოყენება, სწორი შენახვა, საკვების დამზადება და მისი რაციონალური გამოყენება.

ისეთი ძირეული საკითხების წარმატებით გადაჭრა, როგორცაა საკვებ-წარმოების ცალკე დარგად ჩამოყალიბება, მეცხოველეობისათვის მყარი საკვები ბაზის შექმნა, კერძოდ, ხორცის, რძის და სხვა პროდუქტებით მოსახლეობის შეუფერხებელი მომარაგება, მოითხოვს მიწათმოქმედების კულტურების შემდგომი ამაღლებას და მათი მოსავლიანობის გადიდებას.

საქართველოს სსრ-ში 1980 წელს, 1970—1975 წწ. საშუალო მონაცემებთან შედარებით, მარცვლეულ-პარკოსანი კულტურების საშუალო მოსავლიანობა გაიზარდა შესაბამისად კოლმეურნეობებში 21,4—8,5 ცენტნერით ხოლო საბჭოთა მეურნეობებში 30,1 — 7,4 ცენტნერით; საშემოდგომო ჭერის კოლმეურნეობებში 30,7 — 21,2 ცენტნერით ხოლო საბჭოთა მეურნეობებში 42,7—3 ცენტნერით და ა. შ.

კიდევ უფრო მაღალია ცალკეულ კულტურების საშუალო მოსავლიანობა რაიონების მიხედვით, მაგალითად, მრავალწლიანი ბალახები დათესილია რესპუბლიკის 36 რაიონში. საშუალო მოსავლიანობა მერყეობს 6 ცენტნერიდან (ხაშური) 100,5 ცენტნერამდე (სამტრედია). ყველაზე მეტი ნათესი ფართობი არის გურჯაანის რაიონში — 595 ჰექტარი. საშუალო მოსავლიანობა ერთ ჰექტარზე შეადგენს 19,4 ცენტნერს და მთლიანი მოსავალი უდრის 11545 ცენტნერს. ხოლო გარდაბნის რაიონში ნათესის ფართობი შეადგენს 459 ჰექტარს ანუ გურჯაანთან შედარებით 136 ჰექტარით ნაკლებს. აქ საშუალო მოსავლიანობა ერთ ჰექტარზე არის 30,9 ცენტნერი და მთლიანი მოსავალი უდრის 14174 ცენტნერს, ანუ გურჯაანთან შედარებით 2629 ცენტნერით მეტს.

ჯავის რაიონში 89 ჰექტარიდან მიღებული იყო 4390 ცენტნერი თივა, ანუ ერთ ჰექტარზე საშუალოდ, 15,6 ცენტნერი. მაშინ როცა, თიანეთის რაიონში 40 ჰექტარიდან მიღებული იყო 800 ცენტნერი, ანუ 590 ცენტნერით ნაკლები ვიდრე ჯავის რაიონში, ხოლო სამტრედიის რაიონში 18 ჰექტარიდან მიღებული იქნა 1850 ცენტნერი, ანუ 460 ცენტნერით მეტი ვიდრე ჯავის რაიონში და 1050 ცენტნერით მეტი, ვიდრე თიანეთის რაიონში.

ერთწლიანი ბალახების თივა იწარმოება საქართველოს თითქმის ყველა რაიონში. ყველაზე მაღალი მოსავლიანობით ხასიათდება ლანჩხუთის რაიონი ერთ ჰექტარზე 59,1 ცენტნერი, რომელიც რესპუბლიკურ საშუალოსთან შედარებით 2,3-ჯერ ანუ 33,6 ცენტნერით მეტია; ოჩამჩირის რაიონი ერთ ჰექტარზე იწარმოება 50,0 ცენტნერი, რომელიც რესპუბლიკურ საშუალო მოსავლიანობასთან შედარებით ორჯერ ანუ 25 ცენტნერით მეტია. ასევე მაღალი საშუალო მოსავლიანობით ხასიათდებიან გალის რაიონი — 48,1 ცენტნერი; გუდაუთის რაიონი — 45 ცენტნერი, აბაშის რაიონი — 43,4 ცენტნერი და ა. შ.

ერთწლიანი ბალახების საშუალო მოსავლიანობა ერთ ჰექტარზე რესპუბლიკაში 1975 წელს მერყეობდა 7,4 ცენტნერიდან (ადიგენის რაიონი) 79,4 ცენტნერამდის (თერჯოლის რაიონი), ხოლო შესაბამისად 1980 წელს 1,1 ცენტნერიდან (მაიაკოვსკი) — 59,1 ცენტნერამდის (ლანჩხუთის რაიონი).

ბუნებრივი სათიბ-საძოვრების გაუმჯობესების მიმართულებით მთელი რიგი ღონისძიებების გატარების მიუხედავად მათი პროდუქტიულობა ჯერ კი-

დევ დაბალია. ერთ ჰექტარ სათიბზე თივის მოსავლიანობა რესპუბლიკის კოლმეურნეობებში შეადგენს 18,3 ცენტნერს, რაც 1970 წლის მონაცემებს 5,7 ცენტნერით, ხოლო 1975 წლის მონაცემებს 2,6 ცენტნერით აღემატება.

1980 წელს რესპუბლიკის საბჭოთა მეურნეობებში თივის მოსავლიანობა შეადგენდა 14,7 ცენტნერს, რაც 1970 წლის მოსავლიანობას 3,8 ცენტნერით აღემატება.

კიდევ უფრო საგულისხმო მონაცემები აქვს ბუნებრივი თივის საშუალო მოსავლიანობას რესპუბლიკის ცალკეული რაიონების მიხედვით.

საქართველოს სსრ-ში თივის საშუალო მოსავლიანობა 1975—1980 წლებში მერყეობს 5,6 ცენტნერიდან (1980 წელი სავარჯის რაიონი) 91,0 ცენტნერამდე (1980 წელი ყაზბეგის რაიონი). ერთ ჰექტარზე საშუალო მოსავლიანობის დაბალი დონით ხასიათდებიან შემდეგი რაიონები: ჯავა — 5,8 (1980 წ.); წითელწყარო — 6,3 (1975), სიღნაღი — 7,8 (1975 წ.), დუშეთი — 3 (1980 წ.), ლენინგორი — 8,2 (1980 წ.), ონი — 8,4 (1975 წ.), ლავოდები — 9 (1980 წ.), ადიგენი — 9,2 (1980 წ.), თიანეთი — 9,6 (1975 წ.) და ა. შ.

ერთ ჰექტარზე თივის საშუალო მოსავლიანობის მაღალი დონით ხასიათდებიან რესპუბლიკის შემდეგი რაიონები მიაკოვსკი — 57,2 (1975 წ.), ჩხორწყუ — 56,8 (1975 წ.), ზესტაფონი — 55,8 (1980 წ.), ცხაკაია — 54,2 (1975 წ.), გუდაუთა — 53 (1980 წ.), ტყიბული — 51,4 (1975 წ.), გაგრა 50 (1975 წ.), წალენჯიხა — 48,9 (1980 წ.) და ა. შ.

თივის საშუალო მოსავლიანობის მაღალ და დაბალ დონეთა შორის სხვაობა შეადგენს 85,4 ცენტნერს.

რესპუბლიკაში ბუნებრივი თივის წარმოება 1980 წელს, 1975 წელთან შედარებით, 213,928 ცენტნერით გაიზარდა.

ყაზბეგის რაიონი ესაზღვრება დუშეთის რაიონს და წარმოადგენს მის გაგრძელებას ჩრდილოეთ ოსეთის მხარეზე. დუშეთის რაიონში სათიბების ფართობი 18755 ჰექტარს შეადგენს, სადაც იწარმოებდა 151597 ცენტნერი თივა. თუ ჩვენ ყაზბეგის რაიონის საშუალო მოსავლიანობით ვიანგარიშებთ დუშეთის რაიონის თივის წარმოებას, მაშინ მივიღებდით 1706705 ცენტნერ თივას, ანუ არსებულზე 1556108 ცენტნერით მეტს.

ლენინგორის რაიონს აქვს 11468 ჰექტარი სათიბების ფართობი და მიღებული აქვს 93736 ცენტნერი თივა. თუ ამ წარმოებასაც ვიანგარიშებთ ყაზბეგის რაიონის თივის საშუალო მოსავლიანობით, მაშინ მივიღებდით 1043588 ცენტნერს ანუ არსებულზე 949852 ცენტნერით მეტს.

ბევრი ასეთი მაგალითის მოტანა შეგვიძლია.

„უნდა ვაღიაროთ, — თქვა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველმა მდივანმა ამხ. ე. ა. შევარდნაძემ, — რომ საზაფხულო იალაღები და სათიბები უაღრესად ხელმიშვებულია და მათი პროდუქტიულობა ყოველწლიურად მცირდება. როგორც ჩანს, დროა უფრო ყაირათიანად, უფრო რაციონალურად გამოვიყენოთ ეს სიმდიდრე. მეცხოველეობის სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის პროცესში მაქსიმალურად უნდა გამოვიყენოთ ისეთი დიდი რეზერვი, როგორც არის მაღალი მოის საძოვრები. სამთო მეცხოველეობის განვითარება არა მარ-

ტო განამტკიცებს რაიონის ეკონომიკას, არამედ გამოაცოცხლებს კიდევ მთათუშეთს, ისევე როგორც ამჟამად გაუღაბურებულ ბევრ სხვა მთის სოფელს⁹.

ასეთ პირობებში, როცა ასე პრინციპულად და მყარად დგას საკვებწარმოების ცალკე დარგად ჩამოყალიბების საკითხი, ამჟამად გეზი აღებულ უნდა იქნეს არსებულ სათიბ-საძოვრების გაუმჯობესებისაკენ, მათი მოსავლიანობის გადიდებისაკენ.

ამრიგად, საქართველოს სსრ კოლმეურნეობებსა, საბჭოთა მეურნეობებსა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებში, მეცხოველეობის პროდუქტიულობის ამაღლების მრავალი რეზერვი არსებობს, რაც მეცხოველეობის პროდუქტების საერთო წარმოების მოცულობის სწრაფი გადიდებისა და გაიაფების ძირითადი და გადამწყვეტი პირობა უნდა გახდეს აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, რომ ჩვენი ქვეყნის თითოეული კოლმეურნეობის, საბჭოთა მეურნეობისა და სხვა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთათვის საკვები ბაზის ყოველი ღონისძიებით გაფართოება — განმტკიცება, მისი თვისობრივი და ხარისხობრივი გაუმჯობესება, შენახვა — გამოყენების და გაიაფების რეზერვებისა და გზების გამონახვა ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ცენტრალური საკვანძო ამოცანაა ამჟამად მეცხოველეობის განვითარებისათვის და მისი პროდუქციის სიუხვით წარმოებისათვის.

К. И. ЦИКЛАУРИ

КОРМОПРОИЗВОДСТВО — ИСТОЧНИК ПРОДУКЦИИ ЖИВОТНОВОДСТВА

Резюме

В статье рассмотрено современное состояние кормопроизводства. В частности, вопросы удовлетворения общественных хозяйств собственным производством кормов.

Проанализированы основные экономические показатели Тrialetского, Джавахетского, Кизлярского, Джавского, Казбегского и др. кормопроизводственных объединений.

Рассмотрен вопрос о выделении кормопроизводства как самостоятельной отрасли и сформулированы основные задачи кормопроизводства, как отрасли сельского хозяйства, так и народного хозяйства.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

რამაზ ნამიჯიუვილი

ქირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობა საქ. სსრ მსუბუქ მრეწველობაში

ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების ექსტენსიური წყაროების შემცირების გამო, ქირითადი სამრეწველო-საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, რადგან ხალხის ცხოვრების დონის განუხრელი ამაღლება დაგროვების ნორმის ზრდასთან ერთად ობიექტურად შესაძლებელი ხდება მხოლოდ წარმოების ინტენსიფიკაციისა და მისი ეფექტიანობის გადიდებისას.

ქირითადი სამრეწველო-საწარმოო ფონდები¹, როგორც კ. მარქსი აღნიშნავდა, წარმოების ძვალ-კუნთოვან სისტემას შეადგენენ, რომლებიც არა მარტო შრომის საშუალებებს ქმნიან, არამედ შრომის საგნებზე მათი უშუალო ზემოქმედებით მიიღება სამრეწველო პროდუქტია. ბუნებრივია, რომ ქირითადი ფონდების, როგორც რაოდენობრივი, ასევე ხარისხობრივი მაჩვენებლების ზრდა განაპირობებს წარმოების პოტენციალური უნარიანობის გადიდებას.

ქირითადი ფონდები მსუბუქ მრეწველობაში 1970 წელს 23279 ათას მანეთს უდრიდა, 1975 წელს — 39442 ათ. მანეთს. 1980 წლის ბოლოსათვის 46393 ათას მანეთს მიაღწია, ანუ 1970 წელთან შედარებით თითქმის ორჯერ გაიზარდა.

რესპუბლიკის მსუბუქი მრეწველობა მოცემული პერიოდისათვის ფლობს ძძლავრ ეკონომიკურ პოტენციალს და მისი მუშაობის ეფექტიანობა უმეტესწილად დამოკიდებულია იმაზე, თუ როგორ იქნება გამოყენებული ეს პოტენციალი, პირველ ყოვლისა, ქირითადი ფონდები. მსუბუქ მრეწველობაში ფონდუეგების მაჩვენებლის გადიდება მხოლოდ 1 პროცენტით, 1980 წელს ტოლფასი იყო სამრეწველო პროდუქციის 1090 ათასი მანეთით დამატებით გამოშვებისა. ქირითადი ფონდების უფრო ეფექტური გამოყენება იწვევს პროდუქციის ერთეულის წარმოებაზე დახარჯული განვითარებული შრომის ეკონომიკის, კაპიტალურ დაბანდებათა შემცირებას, რენტაბელობის ამაღლებას და ა. შ.

ქირითადი ფონდები თავიანთი შემადგენლობით მრავალგვარია. ისინი წარმოების პროცესში უშუალოდ ან არაპირდაპირ მონაწილეობენ, ფუნქციონირების პროცესში კი ცვდებიან პროდუქტიაზე გადატანილი ღირებულების შესაბამისად მრავალჯერადი საწარმოო ციკლის განმავლობაში. ცვეთის სახეებისაგან დამოკიდებულების მიუხედავად საჭირო ხდება მათი შეცვლა. აქ იგულისხმება არა მარტო ფიზიკურად უვარგისი მოწყობილობების ნაცვლად ახლის ექსპლოატაციაში გადაცემა, არამედ უფრო მწარმოებლური, ეკონომიური მანქა-

¹ შემოკლების მიზნით სამრეწველო-საწარმოო ფონდების ნაცვლად ტექსტში შემდგომ გამოყენებულია გამოთქმა ქირითადი საწარმოო ფონდები.

ნა მოწყობილობების დანერგვაც. ძირითადი ფონდების ასეთი უწყვეტი შეცვლა-განახლება წარმოშობს მათი მოძრაობის, როგორც წარმოების ეფექტიანობის შემდგომი ამაღლების საფუძველის შესწავლის აუცილებლობას.

ძირითადი ფონდების მოძრაობა არაავტონომიურია იმდენად, რამდენადც უნდა იქნეს უზრუნველყოფილი მათი გაფართოებული კვლავწარმოების პროცესები.

მრეწველობაში უწყვეტად მიმდინარეობს მოძველებული ძირითადი საწარმოო ფონდების შეცვლა-განახლების პროცესები, რაც საფუძველს ქმნის წარმოების ეფექტიანობის შემდგომი ამაღლებისათვის. ამ მიზნით განსაზღვრვენ ძირითადი ფონდების განახლების კოეფიციენტს, როგორც წლის განმავლობაში მოქმედი ძირითადი ფონდების ფარდობას მათ საერთო ღირებულებასთან, წლის ბოლოსათვის.

ჩვენს მიერ ჩატარებული ანგარიშებით ირკვევა, რომ მსუბუქი მრეწველობის ძირითადი ფონდების განახლების კოეფიციენტი 1976 წელს 15,5 %-ს, 1978 წელს 5,9 %-ს, ხოლო 1980 წელს 8,1 %-ის ტოლი იყო. საშუალო წლიური განახლება მეათე ხუთწლეულში, 7,2 %-ს უდრიდა. ამავე პერიოდისათვის ძირითადი ფონდების ექსპლატაციიდან გასავლის კოეფიციენტი შესაბამისად 3,9 % 2,8 % და 34 % ტოლი იყო, ხოლო ხუთწლეულში მისი საშუალოწლიური მნიშვნელობა 2,8 %-ს შეადგენდა.

როგორც ჩანს ზემოაღნიშნული მაჩვენებლებიდან ძირითადი ფონდების განახლების კოეფიციენტი წინ უსწრებდა ექსპლატაციიდან გასვლის კოეფიციენტს. ამ კოეფიციენტთა საფუძველზე შეიძლება განისაზღვროს ძირითადი ფონდების ინტენსიური განახლების კოეფიციენტი, რომელიც გვიჩვენებს ექსპლატაციიდან გასვლის კოეფიციენტის ფარდობას განახლების კოეფიციენტთან. 1975 წლისათვის ეს კოეფიციენტი მხოლოდ 25 %-ს უდრიდა, 1976 წელს — 35 %-ს, ხოლო 1980 წლის ბოლოსათვის — 42 %-ს. მეათე ხუთწლეულის ბოლო ორი წლის მანძილზე ინტენსიური განახლების კოეფიციენტი საგრძობლად ამაღლდა, რამაც დადებითი გავლენა იქონია მსუბუქი მრეწველობის ეფექტიანობის ამაღლებაზე.

ძირითადი ფონდების ტექნიკურ მდგომარეობას ახასიათებს ცვეთის კოეფიციენტიც. მეათე ხუთწლეულის დამამთავრებელ წელს ცვეთის კოეფიციენტი მსუბუქ მრეწველობაში 38 %-ს შეადგენდა, რაც 3 პუნქტით მეტია 1979 წლის შესაბამის მონაცემზე და 10 პუნქტით მეტი 1975 წელთან შედარებით. ცვეთის კოეფიციენტი განსაკუთრებით მაღალია სამკერვალო მრეწველობაში — 44 %, ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში იგი 35 %-ს აღწევს.

ძირითადი ფონდების მოძრაობის ზემოაღნიშნული ხასიათი კარგად ჩანს ცხრილი 1-დან. ცხრილიდან ირკვევა, რომ უკანასკნელი ორი ხუთწლეულის მანძილზე ზრდის მაღალი ტემპებით ხასიათდებოდა ფონდშეიარაღების, წმინდა პროდუქციის, შრომის ნაყოფიერების მაჩვენებლები. ამასთან, ძირითადი ფონდები უფრო სწრაფად იზრდებოდა მეცხრე ხუთწლეულში, რადგან ამ პერიოდში რამდენიმე ახალი საწარმო აშენდა. ამიტომ, შრომის ნაყოფიერების, წმინდა პროდუქციის, ფონდუკუთების მაჩვენებლები ინტენსიურად იზრდებოდა მეათე ხუთწლეულის პირველი წლიდან. ამ მაჩვენებელთა შორის შედარებით მოკრძალებულად ჩანს ფონდუკუთების მაჩვენებლის ზრდა. კერძოდ, ხუთწლეულის მანძილზე ძირითადი ფონდები 93 %-ით გაიზარდა, რამაც უზრუნველყო ფონდშეიარაღების ზრდა 77 %-ით, წმინდა პროდუქციისა — 59 %-ით, ხოლო შრო-

მის ნაყოფიერებისა 46 %-ით. მაშინ, როდესაც ფონდუკულება 1980 წლის ბოლოსათვის მხოლოდ 83 %-ს შეადგენდა, 1971 წელთან შედარებით.

ცხრილი 1

ძირითადი ეკონომიური მაჩვენებლების დინამიკა მსუბუქ მრეწველობაში

დარგის დასახელება	ფონდშია- რალემა		ძირითადი სამრეწველო- საწარმოო ფონდ ღირე- ბულება		შეინდა პროლექცია		ფონდუკუ- გება		შრომის ნაყო- ფიერება შეინ- და პროლექ- ციის მიხედვით	
	%-ით ჯამთან	%-ით 1971	%-ით ჯამთან	%-ით 1971	%-ით ჯამთან	%-ით 1971	%-ით ჯამთან	%-ით 1971	%-ით ჯამთან	%-ით 1971
მსუბუქა მრეწველობა										
1971	6,7	100	6,5	100	8,9	100	13,5	100	9,0	100
1972	8,5	128	7,5	114	7,6	87	10,3	7,6	8,9	98
1973	8,7	130	8,4	128	7,1	80	8,4	62	7,4	82
1974	8,8	133	8,7	133	8,4	95	9,6	71	8,6	95
1975	11,4	171	10,7	164	8,5	96	7,8	58	9,9	99
1976	11,0	165	10,8	165	10,5	118	9,6	71	10,7	119
1977	10,9	164	11,2	171	10,8	122	9,6	71	10,6	117
1978	10,9	165	11,6	179	11,4	129	9,7	72	10,7	119
1979	11,3	169	12,0	185	12,6	142	10,3	77	11,8	130
1980	11,8	177	12,6	193	14,2	159	11,2	83	13,3	146
სამკერვალო მრეწველობა										
1970	6,9	100	6,7	100	8,9	100	13,1	100	9,2	100
1972	7,9	115	6,8	102	7,8	87	11,2	85	8,9	98
1973	8,3	118	2,6	114	7,4	84	9,6	73	8,0	87
1974	8,6	124	8,1	120	8,4	94	10,2	79	9,0	97
1975	10,9	158	9,7	144	8,8	98	8,9	68	9,9	108
1976	11,0	160	11,1	166	10,5	118	9,3	72	10,5	115
1977	11,5	167	11,7	175	11,2	125	9,4	72	10,9	110
1978	11,2	161	12,1	179	11,4	127	9,2	71	10,5	115
1979	11,9	166	12,7	189	12,2	137	9,4	72	10,9	119
1980	12,2	176	13,5	202	13,4	151	9,7	75	12,2	132
ტყე-ფეხსაცმ- ლის მრეწვე- ლობა										
1971	6,5	100	6,4	100	8,7	100	12,3	100	8,7	100
1972	8,8	136	7,8	121	7,6	88	8,9	72	8,6	98
1973	8,7	134	8,7	136	6,2	71	6,4	52	6,1	70
1974	10,9	134	2,0	140	8,5	97	8,5	69	8,6	98
1975	14,3	169	11,3	176	7,8	89	6,2	50	7,5	86
1976	10,5	175	10,6	164	10,2	117	8,8	71	10,9	125
1977	11,1	162	10,9	169	9,9	114	8,3	67	9,5	109
1978	11,6	172	11,4	178	11,4	131	9,8	74	11,0	127
1979	11,6	179	11,8	183	19,7	198	10,5	96	13,4	122
1980	11,9	185	12,1	188	15,9	184	12,0	98	15,7	181

მეცნიერ-ეკონომისტთა აზრით, ფონდშივარაღების ზრდის პირობებში ფონდუქუგების მაჩვენებლის შემცირება სავსებით კანონზომიერ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ, თუმცა კონკრეტულ შემთხვევაში მათი თანაფარდობა სხვადასხვა პირობებითაა განსაზღვრული. ზემოაღნიშნული ცხრილიდან ჩანს, რომ მსუბუქ მრეწველობაში მიმდინარეობს ძირითადი ფონდების სისტემატური ზრდის პროცესი, რამაც შემდგომი პერიოდებისათვის უნდა უზრუნველყოს სამრეწველო წარმოების ზრდის მაღალი ტემპები, მეორეს მხრივ, ძირითადი ფონდების ზრდის თანამედროვე ტემპები სრულყოფილად ვერ უზრუნველყოფენ მსუბუქი მრეწველობის შესაბამის მოთხოვნებს, რაც იქიდან ირკვევა, რომ 1980 წლის ბოლოსათვის ცვეთის შემდეგ ნარჩენი ღირებულება სამკერვალო მრეწველობაში 56%-ს, ხოლო ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში 65%-ს უდრიდა.

მაშასადამე, ძირითადი ფონდების რაოდენობრივი ზრდის მიუხედავად ბოლო ორი ხუთწლედის განმავლობაში ვერ იქნა მიღწეული მათი შემადგენლობის ხარისხობრივი გაუმჯობესება, რის გამოც დაბალია ვარგისიანობა როგორც მთლიანად მსუბუქ მრეწველობაში, ასევე მის ქვედარგებში.

ძირითადი ფონდების ტექნიკური მდგომარეობის დახასიათების შემდეგ შეიძლება მათი გამოყენების ეფექტიანობის განსაზღვრა. ეფექტიანობის მაჩვენებლად ამჟამად მიღებულია მისი პირდაპირი მაჩასიათებელი — ფონდუქუგება და შებრუნებული მაჩასიათებელი — ფონდტევადობა.

მსუბუქი მრეწველობის საწარმოებსა და გაერთიანებებში ისევე, როგორც მრეწველობის დარგებში, ფონდუქუგების გაანგარიშებისათვის იყენებენ მთლიანი პროდუქციისა და ძირითადი ფონდების სრულ პირველად ღირებულებას (სამკერვალო მრეწველობაში 1957 წლიდან გამოიყენება დამუშავების ნორმატიული ღირებულება, რომლის საფუძველზე ფონდუქუგება არ შეიძლება გამოითვალოს). ამჟამად, (დამუშავებითი) მრეწველობის უმრავლეს დარგებში მთლიანი პროდუქციის, როგორც გეგმიური მაჩვენებლის ნაცვლად გამოიყენება წმინდა პროდუქციის (ნორმატიული) მაჩვენებელი, რომლის საფუძველზეც ანგარიშობენ შრომის ნაყოფიერების, ფონდუქუგების და სხვა მაჩვენებლებს. მსუბუქ და მრეწველობის ზოგიერთ სხვა დარგში დამუშავების ნორმატიული ღირებულების მაჩვენებელი ძალაში რჩება, როგორც ძირითადი ნორმატიული წმინდა პროდუქციისა და დამუშავების ნორმატიულ ღირებულებას სხვადასხვა ეკონომიკური შინაარსი აქვს. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი მეთოდურად ერთნაირ როლს ასრულებენ, რის გამოც წმინდა (ნორმატიული) პროდუქციის გამოყენება უფრო მიზანშეწონილად უნდა მივიჩნიოთ ამ გაგებით ეკონომიკურ მაჩვენებელთა სისტემა ჩვენს მიერ გაანგარიშებულია მხოლოდ წმინდა პროდუქციის მიხედვით.

ფონდუქუგება უფრო მაღალია სამკერვალო მრეწველობაში, ვიდრე ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში, რაც ამ უკანასკნელის ძირითადი ფონდების მაღალი ღირებულებით უნდა აიხსნას, თუმცა ფონდუქუგების ზრდის ტემპით ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობა წინ უსწრებდა სამკერვალო მრეწველობას. 1980—81 წლებში ფონდუქუგების საშუალო წლიური ზრდის ტემპი სამკერვალო მრეწველობაში 1%-ის ტოლი იყო, ხოლო ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში 1,07%-ს უდრიდა, რაც უფრო დიდია, ვიდრე მსუბუქი მრეწველობის შესაბამისი მაჩვენებელი.

ფონდუქუგების დინამიკა მხოლოდ დროში ცვალებადობას ახასიათებს. მართალია მეთავე ხუთწლედში იგი ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა, მაგრამ

ფონდუკუგების ზრდა მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული და ამიტომ მხოლოდ ღრმა ეკონომიკური ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ვიმსჯელოთ ფონდუკუგების მაჩვენებლის ზრდის ეფექტიანობაზე. ჩვენ მიერ ფონდუკუგების ანალიზისათვის გამოყენებულია ინდექსური მეთოდი.

შესაბამისი სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე განვსაზღვროთ ფონდუკუგების ზრდის ინდექსი მსუბუქ მრეწველობაში 1980 წელს, 1975 წლის მიმართ.

$$I_0 = \frac{\sum v_1 d\varphi_1}{\sum v_0 d\varphi_0} = \frac{4,2 \cdot 0,38 + 1,22 \cdot 0,62}{3,84 \cdot 0,32 + 0,63 \cdot 0,68} = \frac{2,37}{1,66} = 1,42$$

მთლიანად მსუბუქ მრეწველობაში ფონდუკუგება 42 %-ით გაიზარდა, მათ შორის, სამკერვალო მრეწველობაში — 9 %-ით, ხოლო ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში — 93 %-ით.

ფონდუკუგების ზრდა აღნიშნულ პერიოდში წინ უსწრებდა ძირითადი ფონდების ზრდის შესაბამის მაჩვენებლებს, თუმცა სრულყოფილ წარმოდგენას ფონდუკუგების მაჩვენებელი ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის შესახებ ამ სახით ვერ მოგვცემს, რადგან იგი, თავის მხრივ, დამოკიდებულია დარგის ძირითადი ფონდების რაოდენობრივი ზრდის, მათი სტრუქტურული სრულყოფის, ექსპლოატაციის პირობებზე და ა. შ.

დარგის ძირითადი ფონდების ცვლილება გამოისახება იმაში, რომ სამკერვალო მრეწველობის ძირითადი ფონდების ხვედრითი წონა, საანგარიშო პერიოდში, საბაზოსთან შედარებით, გაიზარდა 0,32-დან 0,38-მდე. ხოლო ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში პირიქით, შემცირდა 0,68-დან 0,62-მდე. რადგან სამკერვალო მრეწველობის ძირითადი ფონდების ღირებულება გაცილებით დაბალია ტყავ-ფეხსაცმლის ძირითად ფონდებზე. ხვედრითი წონის ასეთმა ცვლილებამ შესამჩნევი გავლენა ვერ იქონია სამკერვალო მრეწველობის ფონდუკუგების ზრდაზე.

ფონდუკუგების მაჩვენებლის ცვლილებაზე გავლენას ახდენს ძირითადი ფონდების როგორც სტრუქტურული ცვლილება, ასევე მისი გამოყენების ძღვომარეობა. ამ მიზნით, განისაზღვრება ფიქსირებული შემადგენლობის ინდექსი, რომელიც ჩვენი შემთხვევისათვის

$$I_0 = \frac{\sum v_1 d\varphi_1}{\sum v_0 d\varphi_1} = \frac{4,2 \cdot 0,38 + 1,22 \cdot 0,62}{3,34 \cdot 0,38 + 0,63 \cdot 0,62} = \frac{2,37}{1,85} = 1,28\text{-ის ტოლ.}$$

როგორც ჩანს, ამ ინდექსის ცვლილებაზე გავლენა იქონია მხოლოდ ფონდუკუგების ცვლილებამ თითოეულ დარგში. მაშასადამე, იგი ახასიათებს ფონდუკუგების საშუალო ცვლილებას მთელ მსუბუქ მრეწველობაში. ფონდუკუგება სამკერვალო და ტყავ-ფეხსაცმლის ქვედარგებში შესაბამისად 9 %-ით და 93 %-ით გაიზარდა, ხოლო საშუალოდ დარგში, მისი ამძღვების გამო, 28 %-ით.

მთლიანად დარგში ფონდუკუგების მაჩვენებლის ზრდაზე ძირითადი ფონდების მატების გავლენა შეიძლება დავახასიათოთ ცვლადი შემადგენლობის ინდექსით

$$I_{d\varphi(0)} = \frac{\sum v_0 d\varphi_1}{\sum v_0 d\varphi_0} = \frac{3,84 \cdot 0,38 + 0,63 \cdot 0,62}{3,84 \cdot 0,32 + 0,63 \cdot 0,68} = \frac{1,85}{1,657} = 1,11$$

ორივე ფაქტორის ცვლილებამ დადებითი გავლენა იქონია საშუალო ფონდუკუების ზრდაზე. ამასთან, უფრო მეტი გავლენა იქონია პირველმა ფაქტორმა — ფონდუკუების ამაღლებამ თითოეულ ქვედარგში.

ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლება მიზნად ისახავს სამრეწველო პროდუქციის წარმოების მოცულობის გადიდებას. ძირითადი ფონდების გამოყენების გაუმჯობესება იწვევს კაპიტალურ დაბანდებათა ეკონომიას, თვითღირებულების შემცირებას და რენტაბელობის ამაღლებას.

ქვემოთ ჩატარებული ანგარიშიდან ჩანს, რომ წმინდა პროდუქციის მოცულობის ზრდაზე უფრო მეტი გავლენა იქონია: სამკერვალო მრეწველობაში

$$\frac{r n_1}{r n^0} = \frac{v_1}{v_0} \cdot \frac{\varphi_1}{\varphi_0} = 1,09 \cdot 1,39 = 1,515$$

ძირითადი ფონდების რაოდენობრივმა ცვლილებამ; ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში —

$$\frac{r n_1}{r n_0} = \frac{v_1}{v_0} \cdot \frac{\varphi_1}{\varphi_0} = 1,39 \cdot 1,072 = 2,07$$

ძირითადი ფონდების გაუმჯობესებამ. მთლიანად მსუბუქ მრეწველობაში —

$$\frac{\sum r n_1}{\sum r n_0} = \frac{\bar{v}_1}{v_0} \cdot \frac{\sum \varphi_1}{\sum \varphi_0} = 1,42 \cdot 1,176 = 1,67$$

ფონდუკუების ამაღლებამ ძირითადი ფონდების გამოყენების გაუმჯობესების საფუძველზე.

უფრო დაწვრილებითი ანგარიშებიდან ირკვევა, რომ მსუბუქ მრეწველობაში წმინდა პროდუქციის მატება 43673 ათას მანეთს შეადგენს. მათ შორის ფონდუკუების ამაღლების ხარჯზე მიღებულია 32189 ათასი მანეთის პროდუქცია, ხოლო დანარჩენი 11484 ათასი მანეთი — ძირითადი ფონდების მოცულობის ზრდის ხარჯზე. წმინდა პროდუქციის ყველაზე მეტი ნაწილი 25512 ათასი მანეთი სამკერვალო მრეწველობაში შეიქმნა, რომლის 25 %, ანუ 6326 ათასი მანეთი, მიღებულია ფონდუკუების ზრდის საფუძველზე, ხოლო დანარჩენი — 19186 ათასი მანეთის პროდუქცია — ძირითადი ფონდების მატების შედეგად. ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში 18161 ათასი მანეთის წმინდა პროდუქცია იქნა მიღებული, მათ შორის 16922 ათასი მანეთი, ანუ 93 %, წარმოებულია ფონდუკუების ამაღლების ხარჯზე, დანარჩენი კი — ძირითადი ფონდების რაოდენობრივი მატების ხარჯზე.

მაშასადამე, საშუალო ფონდუკუების ზრდამ მსუბუქ მრეწველობაში 0,70 მანეთით გამოიწვია პროდუქციის ზრდა 42 %-ით, ანუ 32189 ათასი მან. ხოლო ძირითადი ფონდების მოცულობის გადიდებამ 11484 ათასი მანეთი, ანუ 17,6 %-ით.

პროდუქციის მოცულობის ზრდაზე მოქმედებს სამი ფაქტორი — ფონდუკუება, ძირითადი ფონდების სტრუქტურული ძვრები და ძირითადი ფონდების რაოდენობრიობა. ამ შემთხვევისათვის დინამიკის მოდელი შეიძლება ჩაიწეროს შემდეგნაირად.

$$I_{rn} = I_{\theta} \cdot I_{d\phi(\theta)}$$

$$\frac{\sum r n_1}{\sum r n_0} = \frac{\sum v_1 d\phi_1}{\sum v_0 d\phi_1} \cdot \frac{\sum v_0 d\phi_1}{\sum v_0 d\phi_0} \cdot \frac{\sum \phi_1}{\sum \phi_0}$$

ჩვენი შემთხვევისათვის

$$\frac{108837}{6516\epsilon} = \frac{2,36}{1,85} \cdot \frac{1,85}{1,66} \cdot \frac{46393}{39442}$$

1, 67=1, 28. I, II, I, 18 ანუ აბსოლუტურ მაჩვენებლებში ამრიგად 43673=23249+8940+11484

წმინდა პროდუქციის მოცულობის ზრდაზე ყველაზე მეტი გავლენა იქონია ფონდუკუგების ამაღლებამ — 23249 ათასი მანეთი. ძირითადი ფონდების სტრუქტურული ძვრების ბაზაზე მიღებულია 8940 ათასი მანეთის პროდუქცია წარმოებულა ძირითადი საწარმოო ფონდების ზრდის ხარჯზე.

ძირითადი ფონდები, როგორც სახმარი ღირებულება, შედგება მრავალი ელემენტებისაგან. ისინი წარმოების პროცესში სხვადასხვანაირად მონაწილეობენ. საერთო სახით შეიძლება გამოვყოთ მათი აქტიური და პასიური ნაწილი, რომელთა შორის არსებული თანაფარდობა გავლენას ახდენს ძირითადი ფონდების ტექნიკურ დონეზე. რაც უფრო დიდია აქტიური ფონდების ხვედრითი წონა ძირითადი ფონდების მოცულობაში, მით მაღალია მათი ტექნიკური დონე.

ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ამაღლება სხვა თანაბარ პირობებში საშუალებას იძლევა მიღწეულ იქნეს პროდუქციის გამოშვების უფრო მაღალი ტემპი. ამიტომ, ყოველი დარგის ყოველი საწარმოს წინაშე დგას ამოცანა ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ამაღლებისათვის.

ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ხვედრითი წონა 1975 წელს საერთო ღირებულებაში, როგორც მთელ მსუბუქ მრეწველობაში, ასევე მის ქვედარგებში 36 %-ს შეადგენდა. 1980 წლისათვის მისი ხვედრითი წონა დარგში 44 %-მდე გაიზარდა, სამკერვალო მრეწველობაში — 38 %-მდე, ხოლო ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში — 48 %-მდე. ამასთან, აქტიური ნაწილის ზრდის ტემპი წინ უსწრებდა ძირითადი ფონდების საერთო ღირებულებისას კერძოდ, ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილი 1980 წელს, 1975 წელთან შედარებით, 45,7 %-ით გაიზარდა, ხოლო მთლიანად ძირითადი ფონდებისა მხოლოდ — 17, 6 %-ით. სამკერვალო მრეწველობაში აქტიური ნაწილის ზრდამ 50,1 %-ს მიაღწია, ხოლო ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში — 43,6%, რაც შესაბამისად 10,3 პუნქტით და 36,3 პუნქტით მეტია ძირითადი ფონდების მთლიანი ღირებულების ზრდაზე.

ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ზრდის ზემოაღნიშნულმა ტემპებმა გავლენა იქონია ფონდუკუგების ამაღლებაზე.

ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ფონდუკუგების ინდექსი ტოლია სამკერვალო მრეწველობაში:

$$i_{\theta \text{ III}} = \frac{73666}{6716} : \frac{48154}{4474} = 10,968 : 10,76 = 1,02$$

ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში:

$$i_{\theta \text{ K}} = \frac{35171}{13756} : \frac{17010}{9579} = 2,56 : 1,78 = 1,44$$

მსუბუქ მრეწველობაში მთლიანად:

$$i_{\text{ორ}} = \frac{108837}{20472} : \frac{65164}{14053} = 5,32 : 4,64 = 1,15$$

ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ინდექსი სამკერვალო მრეწველობაში

$$i_{\text{dm}} = \frac{6716}{17521} : \frac{4474}{12529} = 0,38 : 0,36 = 1,06\text{-ის ტოლია;}$$

ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში:

$$i_{\text{dk}} = \frac{13756}{28872} : \frac{9579}{26913} = 0,48 : 0,36 = 1,33$$

დარგში მთლიანად:

$$i_{\text{დო7}} = \frac{20472}{46393} : \frac{14053}{39442} = 0,44 : 0,36 = 1,22$$

რადგან ფონდუკუგების ნამრავლი ძირითადი ფონდების აქტიურ ნაწილზე ახასიათებს მთელი ძირითადი ფონდების გამოყენებას, საერთო ფონდუკუგების დინამიკა, ბუნებრივია, დამოკიდებულია ამ ფაქტორების ცვლილებებზე. მაშინ სამკერვალო მრეწველობისათვის შეიძლება დავწეროთ:

$$\frac{4,20}{3,84} = \frac{10,97}{10,76} \cdot \frac{0,383}{9,357}$$

$$1,09 = 1,02 \cdot 1,07$$

აბსოლუტურ მაჩვენებლებში:

$$0,76 = 0,38 + 0,28$$

მაშასადამე, ფონდუკუგების ზრდა 9 %-ით ანუ 36 კაპიკით გამოწვეულია ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის უკუგების 2 %-ით ამაღლებით, ანუ 8 კაპიკით ზრდის ხარჯზე, ხოლო მათი ხვედრითი წონის 17 %-ით გადიდებამ უზრუნველყო ფონდუკუგების მატება 28 კაპიკით.

ანალოგიურად, ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობისათვის:

$$1,22 = \frac{2,56}{1,78} \cdot 0,48$$

$$0,63 = \frac{2,56}{1,78} \cdot 0,36$$

$$1,901,44 \quad 1,33$$

აბსოლუტურ მაჩვენებლებში:

$$0,59 = 0,37 = 0,22$$

ცხადია, ფონდუკუგების ზრდა 93 %-ით ე. ი. 59 კაპიკით მიღწეულია ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის 44 %-ით, ანუ 37 კაპიკით, ზრდის საფუძველზე, ხოლო აქტიური ნაწილის ხვედრითი წონის მატების გამო 33 %-ით, ანუ 22 კაპიკით.

მთლიანად მსუბუქი მრეწველობისათვის:

$$\frac{2,35}{1,65} = \frac{5,3164}{4,64} \cdot \frac{0,441}{0,356}$$

$$1,42 = 1,15 \cdot 1,24$$

აბსოლუტურ მაჩვენებლებში:

$$0,70 = 0,30 + 0,40$$

მსუბუქ მრეწველობაში ფონდუკუგების ზრდა 70 კაპიკით, ანუ 42 %-ით, უზრუნველყოფილია დარგის ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ზრდის ხარჯზე 15 %-ით, ანუ 30 კაპიკით, ხოლო მათი ხვედრითი წონის ამალღების გამო 24 %-ით, ან 40 კაპიკით. როგორც ჩანს, დარგის ძირითადი ფონდების სტრუქტურის სრულყოფა, მათი აქტიური ნაწილის გადიღება ითვღება წარმოების ეფექტიანობის ამალღების ერთ-ერთ ფაქტორად.

ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის გამოყენების გამო, მათი ხვედრითი წილის ცვლიღებისა და მთელი ძირითადი ფონდების სიდიღეები ერთობლიობაში გავღენას ახღენენ წმინდა პროღუქციის მოცუღობის ზრდაზე. ამ ფაქტორების გავღენით წმინდა პროღუქციის მოცუღობის ზრდის მოღელი ჩაიწერება ასეთი სახით:

სამკერვალო მრეწვეღობისათვის შესაბამისი მონაცემების ჩასმით მივიღებთ:

$$\frac{7366}{48154} = \frac{10,97}{19,76} \cdot \frac{6716}{4474}$$

ანუ

$$1,53 = 1,02 \cdot 1,50$$

აბსოლუტურ მაჩვენებლებში:

$$2512 = 1400 + 24112$$

მიკრე გარდაქმნის შემღეგ ვღებუღობთ:

$$100\% = 5,5\% + 94,5\%$$

ამგვარად, წმინდა პროღუქციის ნაზარდი ძირითადად მიღებუღლია მანქანათმოწყობიღობების გადიღების ხარჯზე და არა მათი გამოყენების გაუმჯობესების გზით, რაც წარმოების ექსტენსიური განვითარების მიმართუღებად ითვღება.

ანაღოგიურად, ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწვეღობისათვის:

$$\frac{35171}{17010} = \frac{2,56}{1,78} \cdot \frac{13756}{9579}$$

ანუ

$$207 = 1,44 \cdot 1,44$$

აბსოლუტურ მაჩვენებლებში:

$$18161 = 10744 + 7414$$

სათანადო გარდაქმნების შემდეგ გვექნება:

$$100\% = 59\% + 41\%$$

განსხვავებით სამკერვალო მრეწველობისაგან ტყავ-ფეხსაცმლის წარმოებაში წმინდა პროდუქციის ზრდაზე ძირითადი გავლენა იქონია ფონდუკუგების ამალლებამ.

როგორც წინა მონაცემებიდან ჩანს, ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ზრდა სამკერვალო მრეწველობაში უფრო მეტია, ვიდრე ტყავ-ფეხსაცმლის მრეწველობაში, მაგრამ ისინი უკეთ გამოიყენება ამ უკანასკნელში, რაც სხვა ფაქტორებთან ერთად განპირობებულია ძირითადი ფონდების ხასიათით. კერძოდ, ტყავ-ფეხსაცმლის წარმოებაში სჭარბობს მრავალპერაციული მანქანები, ხოლო სამკერვალო მრეწველობაში ასეთი მანქანების რიცხვი მეტად მცირეა. ამგვარად, მაღალმწარმოებლური, მრავალპერაციული მანქანების წარმოებაში დანერგვა ეკონომიკური ეფექტიანობის ამალლების მნიშვნელოვან ფაქტორად უნდა მივიჩნიოთ.

მსუბუქ მრეწველობაში მთლიანად წმინდა პროდუქციის მოცულობის ზრდაზე არსებითი გავლენა იქონია.

$$\frac{108837}{65164} = \frac{5,32}{4,74} \cdot \frac{20472}{14953}$$

ანუ

$$1,67 = 1,1466 \cdot 1,4568$$

absolutურ მაჩვენებლებში:

$$43673 = 13907 + 29766$$

ანუ

$$100\% = 32\% + 68\%$$

ძირითადი ფონდების მთლიანი ღირებულების გადიდება.

ფონდუკუგება ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობას ახასიათებს, ხოლო მისი შებრუნებული მაჩვენებელი — ფონდტევადობა, ძირითადი ფონდების იმ სიდიდეს, რომელიც აუცილებელია 1 მან. წმინდა პროდუქციის წარმოებისათვის.

შესაბამისი მაჩვენებლების ჩასმით შეიძლება ფონდტევადობის ცვლილება ჩავწეროთ ასე:

$$I_T = \frac{\sum \varphi_1}{\sum r_{n_1}} \cdot \frac{\sum \varphi_0}{\sum r_{n_0}} = \frac{\sum I_1 dr_{n_1}}{\sum I_0 dr_{n_0}} = \frac{0,23 \cdot 0,677 + 0,82 \cdot 0,323}{0,26 \cdot 0,74 + 1,58 \cdot 0,26} = 0,698$$

ხოლო საშუალო ფონდტევადობის ცვლილება ფონდტევადობის შემცირების გამო

$$I_l = \frac{\sum I_1 dr_{n_1}}{\sum I_0 dr_{n_0}} = \frac{0,23 \cdot 0,677 + 0,82 \cdot 0,323}{0,26 \cdot 0,677 + 1,58 \cdot 0,323} = 0,614$$

ფონდტევადობის ცვლილება პროდუქციის მოცულობის ცვლილების გამო

ანუ

$$I_d = \frac{\sum I_0 drn_1}{\sum I_0 drn_0} = \frac{0,686}{0,603} = 1,138,$$

რადგან

$$I_{\Gamma} = I_1 \cdot I_d$$

ანუ

$$0,698 = 0,614 \cdot 1,138$$

ეს ნიშნავს, რომ ფონდტევადობის შემცირებაზე უარყოფითი გავლენა იქონია პროდუქციის მოცულობის გაზრდამ.

ორივე ფაქტორმა საშუალო ფონდტევადობამ და წმინდა პროდუქციის მოცულობამ გავლენა იქონია ძირითადი ფონდების სიდიდის ცვლილებაზე

$$I_{\Phi} = I_{\Gamma} \cdot I_{rn}$$

$$\frac{\sum \Phi_1}{\sum \Phi_0} = \frac{\bar{I}_1}{\bar{I}_0} \cdot \frac{\sum rn_1}{\sum rn_0}$$

$$\frac{46393}{39442} = \frac{0,426261}{0,60527} \cdot \frac{108837}{65164}$$

ანუ

$$1,176 = 0,704 \cdot 1,6702$$

აბსოლუტურ მაჩვენებლებში

$$6951 = -19482 \pm 26433$$

ეს ნიშნავს, რომ წმინდა პროდუქციის ნაზარდი საჭიროებდა ძირითადი ფონდების გადიდებას 26433 ათასი მანეთით, მაგრამ ფონდტევადობის შემცირების გამო იგი მხოლოდ 6951 ათასი მანეთით გაიზარდა და ეკონომიის თანხამ 19482 ათასი მანეთი შეადგინა. რაც არის ორივე ქვედარგში ფონდტევადობის შემცირებისა და სტრუქტურული ძვრების შედეგი. მათ შორის, ფონდტევადობის შემცირების ხარჯზე მიღებულია 28619 ათასი მანეთი, ხოლო სტრუქტურული ძვრების გავლენით ძირითადი ფონდების ღირებულება გაიზარდა 9137 ათასი მანეთით:

$$(\bar{I}_1 - \bar{I}_0) \sum rn_1 = (\sum I drn_1 - \sum I_0 drn_1) \sum rn_1 + (\sum I_0 drn_1 - \sum I_0 drn_0) \sum rn_1 \\ -19482 = -28619 + 9137$$

საბოლოოდ შეიძლება ვთქვათ, რომ მსუბუქი მრეწველობის პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესების, წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების ინტერესები მოითხოვს, რომ უახლოეს პერიოდში მიღწეული იქნეს ძირითადი ფონდების ტექნიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება და მათი სტრუქტურული სრულყოფა, ამასთან მწარმოებლური, მრავალპერაციული მანქანა-დანადგარების ხვედრითი წონის გადიდება ძირითადი ფონდების საერთო მოცულობაში.

Р. Л. НАМИЧЕИШВИЛИ

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОСНОВНЫХ ФОНДОВ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ГРУЗИНСКОЙ ССР

Резюме

В работе рассмотрено экономическое значение роста и динамика промышленно-производственных основных фондов легкой промышленности Грузинской ССР за 1971—1980 гг. Подробно изучено движение основных фондов и на основе этого сделаны выводы о характерных тенденциях их эффективного использования. Эффективность движения основных фондов оценена увеличением конечных результатов производства. Изучено техническое состояние основных фондов с помощью индексного метода. Высказаны некоторые предложения о путях дальнейшего эффективного использования основных фондов легкой промышленности республики.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

Ю. Ф. КАПАНАДЗЕ

НАЦИОНАЛЬНОЕ БОГАТСТВО ОБЩЕСТВА И ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ КАПИТАЛЬНЫХ ВЛОЖЕНИЙ

В условиях развитого социалистического общества производственные отношения углубляются, а многоотраслевое хозяйство усложняет экономические взаимосвязи. Вместе с этим научно-техническая революция ломает устаревшие технологические процессы и на первый план выдвигает проблемы полной автоматизации производства с целью облегчения трудовой деятельности человека.

В конечном итоге все это находит воплощение в национальном богатстве общества, которое служит ориентиром для анализа прошлого и прогнозирования будущего развития.

Формируя совместно с машиностроением, химической промышленностью, промышленностью строительных материалов, конструкций и деталей и с другими отраслями основные фонды страны, строительство играет важную роль в совершенствовании народнохозяйственных пропорций и выравнивании технико-экономического и социального уровня страны. В этом аспекте прирост национального богатства и улучшение его структуры в масштабе основных отраслей народного хозяйства будет способствовать повышению эффективности капитальных вложений.

Если в данное время изучению и разработке проблем, связанных с использованием национального богатства общества, уделяется незначительное внимание, то в перспективе, на основе дальнейшего познания экономических закономерностей общества, его роль будет повышаться, особенно при планировании и прогнозировании комплексной программы научно-технического прогресса. Без учета тех изменений, которые наблюдаются в структуре национального богатства, трудно познать закономерности, которые связаны с экономическим и социальным развитием общества.

Прежде чем перейти к изложению роли национального богатства в определении эффективности капитальных вложений, необходимо отметить те исходные положения, которые К. Маркс уделил этой важной экономической категории.

Критикуя А. Смита, который все богатство делил на фонд непосредственного потребления, основной капитал и оборотный капитал, К. Маркс все богатство делит на — «1. Фонд потребления, который вовсе не составляет доли функционирующего общественного капитала, хотя отдельные части его всегда могли бы функционировать как капитал и 2. Капитал»¹.

Согласно этому определению, как отмечает К. Маркс, одна часть богатства функционирует как капитал, другая часть — как не капитал или как фонд потребления. В таких условиях отпадает необходимость делить капитал на основной и оборотный, как это делает А. Смит.

Известно, что исторической предпосылкой возникновения капитала является товарное производство и развитое товарное обращение. Ка-

¹ К. Маркс, Ф. Энгельс, соч., т. 24, с. 233.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ
БОГАТСТВО

питал как господствующее производственное отношение возникает на такой стадии товарного производства, когда рабочая сила становится товаром.

Исходя из определения богатства, которое относится к капиталистическому способу производства, вполне возможно снять капиталистическую оболочку, и эти основные методологические установки использовать при определении социалистического национального богатства.

Экономический анализ общественного богатства даже в тех условиях, в которых его показатели рассчитывают статистические органы, по стоимости основных и оборотных фондов, фондов обращения личной собственности граждан и государственных резервов, создает реальную предпосылку для более глубокого подхода к изучению экономических и социальных проблем развития народного хозяйства. Как известно, до настоящего времени основными обобщающими экономическими показателями являются совокупный общественный продукт, национальный доход и другие показатели. Включение вместе с этими показателями национального богатства общества поможет более рельефно сопоставить потребительные стоимости с вновь созданной стоимостью и со стоимостью израсходованных средств труда, поэтому учет национального богатства должен стать постоянным фактором в работе статистических органов, особенно в одиннадцатой и последующих пятилетках.

В 30-х годах советский статистик А. Л. Вайнштейн исчислил величину национального богатства в России по состоянию на первое января 1914 года, показав его распределение по отраслям хозяйства и социальным группам.

Над классификацией элементов национального богатства и изучением его экономической сущности работают такие видные советские экономисты, как Я. А. Кронрод, А. И. Петров, Е. Н. Фреймундт и др. Специальные научные труды этой важной проблеме посвятили — В. Н. Кириченко, М. З. Бор, В. К. Полторыгин, Г. Е. Чоноиванов, В. Д. Хлопов, К. Н. Граупнер и др.²

Как видно, экономические научные поиски в этом направлении ведутся и в дальнейшем требуется их еще большее углубление. Нас в данном случае интересует вопрос использования национального богатства для определения экономической эффективности капитальных вложений и для прогноза капитальных вложений на длительную перспективу. В самом деле, если национальное богатство выражает всю совокупность потребительных стоимостей, накопленных обществом за весь период его производственной деятельности, то почему этот важный показатель нельзя использовать при анализе экономики капитального строительства? Известно, что одним из проявлений экономического и социального прогресса является процесс возвышения потребностей в результате роста разнообразия потребительных стоимостей. Этот процесс наглядно можно продемонстрировать на примере капитального строительства. На протяжении короткого исторического периода существенно изменился облик строительства — появились новые материалы, конструкции и детали, совершенно по-новому решаются архитектурно-планировочные проблемы, по-новому налажена технология производства строительных материалов, конструкций и деталей и строительное производство. А если судить о структуре и качестве потреби-

² В. Н. Кириченко. Национальное богатство СССР. М., 1964; под редакцией М. З. Бора, В. Я. Яцкова: Управление социалистическим воспроизводством.

тельных стоимостей вообще, то с конца XIX века процесс создания новых потребительных стоимостей настолько ускоряется, что около 90% современных потребительских товаров вообще не производилось в начале XX века.

В современных условиях коммунистического строительства, когда под влиянием научно-технической революции производительные силы для своего развития получают полный простор, пропорциональные и структурные изменения национального богатства общества оказывают существенное влияние на формирование общественного продукта и национального дохода. Немалое значение в этом процессе имеет повышение эффективности капитальных вложений. Как можно использовать те изменения, которые наблюдаются в структуре национального богатства, для определения эффективности капитальных вложений?

Во-первых, путем сопоставления прироста национального богатства³ с национальным доходом или капитальными вложениями, произведенными за год. Во-вторых, путем сопоставления прироста активной части национального богатства с использованием инструмента, инвентаря и оборудования в отчетном году в капитальном строительстве.

Вместе с этим в определении эффективности капитальных вложений огромную роль играют данные по переоценке основных фондов, межотраслевой баланс производства и распределения продукции. В данном случае вплотную можно подойти к определению влияния научно-технического прогресса на формирование основных и оборотных фондов строительства. Известно, что одним из основных факторов формирования стоимости продукции является потребительная часть национального богатства.

Вместе с этим, возмещение потребленной части богатства осуществляется за счет произведенного продукта. В данном случае устанавливается определенная взаимосвязь национального богатства с темпами роста фондов возмещения, потребления и накопления в составе продукта.

Известно, что обновление парка оборудования необходимо рассматривать как проявление научно-технического прогресса, когда сочетаются между собой замена морально устаревшего и физически изношенного оборудования принципиально новыми видами и модернизация и восстановление частично морально устаревших видов оборудования.

В настоящее время этот процесс явно замедлен — коэффициент выбытия основных фондов или отношение ликвидированных основных фондов к наличию основных фондов на начало года составляли: по всем основным фондам за 1961—1965 гг. — 6,3%, соответственно за 1970—1976 гг. — 7,7% и за 1976—1979 гг. — 5,0% в т. ч. по промышленности 5,4; 7,2 : 6,6 и 5,2%⁴.

XXVI съезд КПСС особое внимание уделил совершенствованию пропорций народного хозяйства на основе достижений научно-технического прогресса, улучшения планирования и управления народным хозяйством.

³ В прирост национального богатства, кроме прироста совокупного общественного продукта, включаются материальные и финансовые резервы, стоимость кооперативного и индивидуального строительства и др. экономические показатели.

⁴ Основные показатели баланса народного хозяйства Грузинской ССР. Тб., 1981, с. 48.

На данной стадии развития основная задача состоит в повышении экономической эффективности всех отраслей народного хозяйства и особенно тех из них, которые содержат в себе основные потенциальные возможности научно-технического прогресса. Особое значение в таких условиях отводится капитальным вложениям, которые способствуют ускорению темпов экономического развития на основе планомерного и пропорционального развития.

В этих условиях как непрерывный процесс предстает перед нами весь комплекс экономических взаимоотношений, среди которых структурные изменения играют одну из ведущих ролей. Эффективность капитальных вложений можно проследить путем изучения структурных изменений, поэтому нас в основном интересуют те пропорции, которые связаны с формированием структуры капитальных вложений.

Прежде чем перейти к непосредственному анализу народнохозяйственных пропорций, необходимо установить те взаимосвязи, которые характеризуют воспроизводственный процесс. В системе этих взаимосвязей особое место отводится национальному богатству общества. В данном случае природные и трудовые ресурсы выступают в качестве источника и условия для создания национального богатства. Следующим фактором взаимосвязи является совокупный общественный продукт, на наиболее близкой стадии выступает национальный доход и в основном зависимые от его роста капитальные вложения.

Пропорциональные и структурные изменения, наблюдаемые в формировании национального богатства, совокупного общественного продукта, национального дохода и капитальных вложений, представляют единое звено в процессе расширенного воспроизводства, их игнорирование при оценке эффективности капитальных вложений может привести к существенным просчетам. Существующая типовая методика определения экономической эффективности капитальных вложений в данное время является основным научно обоснованным документом, на котором базируется плановое ведение капитального строительства. Однако эта методика не может дать научно обоснованных критериев для определения объемов капитальных вложений на длительную перспективу. Особенно это положение распространяется на формирование пропорций и структуры капитальных вложений.

Только сочетание между собой показателей общей (абсолютной) и сравнительной экономической эффективности с пропорциональными и структурными изменениями в народном хозяйстве с учетом показателей материального межотраслевого баланса может указать нам оптимальное направление в совершенствовании пропорций и структуры капитальных вложений.

Сопоставление капитальных вложений с национальным богатством представляет некоторое затруднение, однако необходимо иметь в виду, что национальное богатство общества представляет в основном воплощенный продукт капитальных вложений в виде основных фондов.

Как известно, основу национального богатства создают производственные фонды, в особенности их активная часть. Современные машины, оборудование и механизмы, автоматизированные системы и люди, приводящие их в действие, составляют основу национального богатства общества; в процессе социалистического расширенного воспроизводства они совершенствуются и на основе научно-технического прогресса создают изобилие продуктов как производственного так и массового потребления.

Для того, чтобы анализировать экономические явления, за основу необходимо брать то, чем располагает общество. В этом случае наци-

ональное богатство служит тем ориентиром, который при всех случаях нацеливает наше народное хозяйство и особенно капитальное строительство на достижение новых рубежей в коммунистическом строительстве. Наша цель заключается в том, чтобы структурные изменения представить с использованием показателя национального богатства общества и определить то влияние, которое оказывается в результате изменений структуры национального богатства на формирование капитальных вложений. В данном случае основное внимание обращается на те изменения, которые наблюдаются в структуре основных фондов и капитальных вложений. Известно, что систематическое увеличение доли активной части основных фондов оказывает решающее влияние на повышение эффективности капитальных вложений. Современные условия индустриализации строительного производства стали возможными благодаря тем прогрессивным изменениям, которые были осуществлены в промышленности, транспорте, связи и других отраслях народного хозяйства. В этих условиях национальному богатству придается особое значение.

Как известно, историческое и экономическое развитие общества осуществляется под воздействием научно-технической революции. В связи с этим каждому этапу социалистического строительства в техническом отношении соответствуют более совершенные средства производства, воплощенные в национальном богатстве общества.

В данном труде показатели национального богатства общества рассчитаны согласно методике ЦСУ СССР с включением в нее стоимости основных фондов и оборотных средств, стоимости личного имущества граждан, запасов, резервов государства. В связи с тем, что личное имущество населения в стоимостном отношении статистическими органами в отчетных данных не учитывается, автор использует показатели стоимости основных фондов, находящихся в личной собственности — учет таковых систематически ведется, резервы учитываются от стоимости капитальных вложений в размере 10%.

Безусловно, такой способ определения стоимости национального богатства является ориентировочным, тем не менее в рамках этих приближенных данных получены довольно интересные результаты.

Исходя из расчетов автора, структура национального богатства имеет следующий вид (таблица 1).

Т а б л и ц а 1
Структура национального богатства Грузинской ССР⁵

	1960 г.	1965 г.	1970 г.	1975 г.	1980 г.
Основные фонды	72,8	74,0	72,0	72,3	71,2
Оборотные средства	12,4	12,0	17,2	18,5	20,8
Основные фонды, находящиеся в личной собственности граждан	14,2	12,4	10,2	8,7	7,5
Резервы	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
Всего	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

⁵ ЦСУ ГССР—Основные показатели народного хозяйства ГССР. Тбилиси, 1981, с. 31; то же—Финансы ГССР. Статсборник 1978—1979 гг., с. 110; 50 лет Советской Грузии, Изд. «Статистика», 1971, с. 351; Народное хозяйство Грузинской ССР за 60 лет, изд. «Сачота Сакартвело», юбилейный статсжегодник, 1980, с. 160; Статотчетность за 1975, 1979 гг, форма—4—ОФ.

В постановлении ЦК КПСС от 12/VII—1979 г. «Об улучшении планирования и усилении воздействия хозяйственного механизма на повышение эффективности производства и качества работы» дается указание Госплану СССР и Советам Министров союзных республик при разработке планов экономического и социального развития СССР — обеспечить образование материальных и финансовых резервов, необходимых для пропорционального и сбалансированного развития экономики.

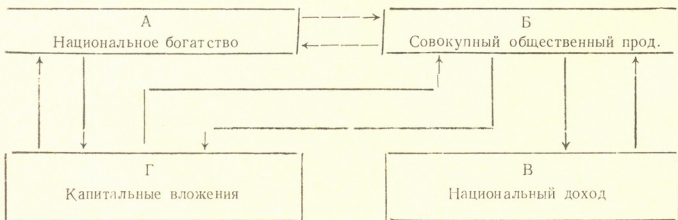
Как видно, в структуре национального богатства республики удельный вес основных фондов занимает ведущее положение — 71—73,7%, оборотные средства — от 12 до 21% и основные фонды, находящиеся в личной собственности, — от 7 до 14,3%.

Несмотря на то, что удельный вес основных фондов в течение ряда лет находится почти на том же уровне, в абсолютном значении они систематически увеличиваются. В 1965 году по отношению к 1960 г. их рост наметился на 138,3%, в 1970 соответственно на 184,5%, в 1975 — на 247,3% и в 1980 — на 337%. За прошедшие годы среднегодовой прирост основных фондов составлял 6%.

Положительным моментом является опережающий рост производственных основных фондов по сравнению со всеми фондами. За рассматриваемый период (1960—1980 гг.) по темпам производственные фонды опережали ввод всех фондов: в 1963 г. — на 4,3 пункта (все показатели сопоставляются с 1960 г.), в 1970 г. — на 11,6 пункта, в 1975 — на 21 пункт и в 1980 — на 38 пунктов. Несколько иная картина наблюдается со среднегодовыми темпами прироста производственных и непроизводственных фондов, так за периоды 1961—1961 гг. и 1966—1970 гг. опережение производственных фондов составляло всего 1,6 пункта, за 1971—1975 гг. — 2 пункта и за 1975—1980 гг. — 1,9 пункта. Таким образом, в течение 1961—1980 гг. темпы опережения основных производственных фондов находились почти на том же уровне, что требует некоторой корректировки.

Как видно, перспективы развития народного хозяйства республики требуют некоторой корректировки пропорций развития производственных и непроизводственных фондов и, исходя из этого положения, необходимо осуществлять планирование капитальных вложений.

Рассматривая структуру национального богатства республики, необходимо установить взаимосвязь между национальным богатством, совокупным общественным продуктом, национальным доходом и капитальными вложениями. С этой целью предлагается следующая схема.

Из данной схемы видно, что в национальном богатстве общества аккумулируется как прошедший труд, так и вновь созданная стоимость.

В результате оборота и кругооборота средств производства взаимосвязь между национальным богатством общества, совокупным об-

шественным продуктом, национальным доходом и капитальными вложениями усиливается и в конечной стадии за счет осуществления капитального строительства не только обновляется весь производственный процесс, но и формируется оптимальная структура расширенного социалистического воспроизводства, что обеспечивает создание обоснованных пропорций.

Представленная схема дает возможность проследить движение созданных в обществе материальных благ, начиная с капитальных вложений до включения их в национальное богатство общества.

В условиях развитого социалистического общества производственные отношения углубляются, многоотраслевое хозяйство усложняет экономические взаимосвязи. Научно-техническая революция ломает устаревшие технологические процессы и на первый план выдвигает более совершенные средства производства.

Поступательное движение экономики страны на новые рубежи выражается в улучшении пропорций и структуры основных отраслей народного хозяйства, что выражается в ускорении темпов развития основных экономических показателей и прежде всего — национального богатства, совокупного общественного продукта, национального дохода и капитальных вложений.

Таким путем можно реально подойти к решению основной проблемы, заключающейся в прогнозировании капитальных вложений на перспективу.

Представлены данные о темпах национального богатства, валового общественного продукта, национального дохода и капитальных вложений (таблица 2).

Т а б л и ц а 2

Темпы национального богатства, валового общественного продукта, национального дохода и капитальных вложений⁶

	1965 г. к 1960 г	1970 г. к 1965 г.	1975 г. к 1970 г.	1980 г. к 1975 г.
Национальное богатство	138,0	132,0	135,0	138,0
Валовый общественный продукт	134,2	145,7	133,6	139,8
Среднегодовые темпы прироста	6,3	7,7	6,0	6,7
Национальный доход	137,0	143,7	130,6	137,1
Среднегодовые темпы прироста	6,5	7,5	5,5	6,5
Капитальные вложения	141,4	145,0	118,2	133,3
Среднегодовые темпы прироста	7,2	7,7	3,4	3,8
Основные фонды	138,3	133,4	134,0	140,2
Среднегодовые темпы прироста	6,7	5,9	6,0	6,2

Как видно из таблицы, в шестидесятых годах наблюдались быстрые темпы освоения капитальных вложений — среднегодовые темпы прироста достигали 7,2 — 7,7% и прирост основных фондов 6,7 — 5,9%.

По приведенным показателям темпы освоения капитальных вложений и их прирост опережали основные фонды. Такое состояние с приростом капитальных вложений и основных фондов не отразилось на темпах национального богатства, которые во втором пятилетии шестидесятых годов снизились на 6 пунктов, что в основном было вызвано

⁶ ЦСУ ГССР — Основные показатели баланса народного хозяйства ГССР. Статсборник. 1981, с. с. 13, 14, 21, 22, 39, 41.

замедлением темпов прироста основных фондов. За указанный период особенно замедлились темпы прироста основных производственных фондов от 141 до 134% или на 7 пунктов и непроизводственных фондов от 130 до 128% или на 2 пункта.

Такое неблагоприятное состояние отразилось на последующем воспроизводственном процессе в первой половине семидесятых годов.

За период первого пятилетия семидесятых годов резко снижаются темпы валового общественного продукта по сравнению со вторым пятилетием шестидесятых годов (темпы валового общественного продукта на 12%, национального дохода на 13,1% и капитальных вложений на 26,8%).

После некоторого спада промышленного производства вторая половина семидесятых годов ознаменовалась подъемом всех отраслей народного хозяйства. Это относится и к такому важному показателю, каким является национальное богатство общества. Его рост по сравнению с прошедшим пятилетием составлял 138%. За указанный период успехи были достигнуты в производстве валового общественного продукта, национального дохода и освоении капитальных вложений.

Подводя итоги изложенному материалу, констатируем некоторые выводы:

развитие народного хозяйства на данном этапе требует введения в экономические расчеты показателя национального богатства общества с таким условием, чтобы его можно было бы использовать в экономических расчетах, особое значение этого показателя в определении эффективности капитальных вложений. Этот эффект может быть определен путем соотношения прироста национального богатства к капитальным вложениям, осуществляемым в данном расчетном году, или путем соотношения прироста активной части национального богатства со стоимостью инструмента, инвентаря и оборудования капитальных вложений;

пропорциональные и структурные изменения, наблюдаемые в формировании национального богатства общества, совокупного общественного продукта, национального дохода и капитальных вложений, представляют единое звено в процессе расширенного воспроизводства. Существующая методика определения эффективности капитальных вложений в данное время является основным научно-обоснованным документом, на котором базируется определение эффективности и плановое ведение капитального строительства. Однако эта методика не может дать научно обоснованных критериев для определения объемов капитальных вложений на длительную перспективу — только в сочетании между собой показателей общей (абсолютной) и сравнительной экономической эффективности с эффектом капитальных вложений, полученных в результате прироста национального богатства общества.

Вместе с этим, при определении экономической эффективности капитальных вложений необходимо иметь в виду структурные и пропорциональные изменения в народном хозяйстве с учетом показателей межотраслевого баланса и факторных изменений. Только таким путем можно определить оптимальные направления развития народного хозяйства и его отраслей и вместе с этим совершенствование их пропорций и структуры.

Исходя из анализа структурных изменений с учетом вышеперечисленных факторов, перспективы развития народного хозяйства республики должны быть подвергнуты некоторой корректировке в определении пропорций развития производственных и непроизводственных фондов.

დალი შენგელია

საქართველოს სსრ ვაჭრობა დიდი სამამულო ომის წლებში

(1941—1945 წწ.)

საბჭოთა კავშირზე ფაშისტური გერმანიის თავდასხმის შედეგად ქვეყნის მშვიდობიანი მშენებლობის პერიოდი დროებით შეჩერდა. ომის პირველი დღეებიდანვე მთელი მეურნეობა გარდაიქმნა სამხედრო მოთხოვნილების შესაბამისად. ომმა მოითხოვა ყველა მატერიალური რესურსის ფრონტის საჭიროებისათვის მობილიზება. 1941 წლის პირველ ნახევარში მტრის მიერ ოკუპირებულ ტერიტორიაზე ცხოვრობდა ქვეყნის მოსახლეობის დაახლოებით 45 პროცენტი, იწარმოებოდა მთელი მრეწველური პროდუქციის 1/3, მასზე მოდიოდა ომამდელი შარცვლეულის პროდუქციის წარმოების 38%, შაქრის — 84 %, მსხვილფეხა რქოსანი საქონლის — 38 %.

ძლიერ დაზარალდა მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, ტრანსპორტი, ვაჭრობა და საზოგადოებრივი კვება, კომუნალური მეურნეობა და ა. შ.

ომის პირველ წლებში ცალობრივი ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების საქონელბრუნვა მნიშვნელოვნად შეიკვეცა, რაც გაპრობებული იყო მოსახლეობისათვის მისაყიდი საბაზრო ფონდების მოცულობის შემცირებით.

სასაქონლო რესურსების არასაკმარისობამ და მოსახლეობის მომარაგების საჭიროებამ საქონლით, პირველ რიგში სასურსათო საქონლით, აუცილებელი გახდა მომარაგების ნორმირებული, საბარათო სისტემით შეცვლა. სსრ კავშირის სახალხო კომისართა საბჭომ 1941 წლის 18 ივლისს მიიღო დადგენილება მოსკოვში, ლენინგრადში და მოსკოვისა და ლენინგრადის ოლქების ცალკეულ ქალაქებსა და გარეუბნის რაიონებში ზოგიერთ სასურსათო და სამრეწველო საქონელზე ბარათების შემოღების შესახებ¹. 1941 წლის აგვისტოდან შემოღებულ იქნა ქალაქის მოსახლეობის ნორმირებული მომარაგება პურიითა და შაქრით. 1941 წლის ოქტომბრიდან დაიწყო მსხვილი საწარმეწველო ქალაქების ნორმირებული მომარაგება სხვა ძირითადი პროდუქტებით (ხორცის პროდუქტები, თევზეული, ცხიმი, ბურღული). 1942 წლიდან დაიწყო მოსახლეობის ნორმირებული მომარაგება არასასურსათო საქონლითაც. ომის ბოლოსათვის ცენტრალიზებულ მომარაგებაზე იმყოფებოდა 76.8 მლნ კაცი.

კოლმეურნეებისათვის არასასურსათო საქონლის მიყიდვა წარმოებდა სოფლის მეურნეობის პროდუქტების დამზადებისა და შესყიდვის „დასაქონლების“ წესით. მოსახლეობის ნორმირებული მომარაგების უზრუნველსაყოფად ამ პერიოდში მრეწველობაში, ტრანსპორტზე და სახალხო მეურნეობის სხვა დარგებში ფართოდ გაიშალა მუშათა განყოფილებების ქსელი („ორსებია“) და სურსათომომარაგებელი ორგანიზაციები.

ნორმირებულ მომარაგებაზე გადასვლამ გამოიწვია ვაჭრობის ორგანიზაციული გარდაქმნა. ვაჭრობისა და მოსახლეობის მომარაგების ძირითადი ფორმა ომის წლებში კვლავ დახურული განაწილებლების სისტემა გახდა. მრეწ-

¹ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917—1967 гг.), т. 3, М., 1967, с. 42.

ველობის წამყვანი დარგების მუშების მომარაგებისათვის ქარხნის სამმართველოსთან შეიქმნა მუშათა მომარაგების განყოფილებები (მმგ), რომელთაც გადაეცათ ვაჭრობის სახალხო კომისარიატის შესაბამისი სავაჭრო ქსელი და საზოგადოებრივი კვების საწარმოები. მომარაგების სახელმწიფო გეგმის საფუძველზე მუშათა მომარაგების განყოფილებები ღებულობდნენ საქონლის ძირითად მასას. გარდა ამისა, ისინი დამატებით ამარაგებდნენ მუშებს თავიანთი დამხმარე მეურნეობის პროდუქციით.

ომის წლებში საბარათო სისტემას თავისი უარყოფითი მხარეებიც ჰქონდა. მან დაასუსტა ფულადი ხელფასის, როგორც მშრომელთა დაინტერესების მთავარი ბერკეტის როლი, მომარაგებისას თანაბარი ნორმების გამოყენებამ გამოიწვია ის, რომ არ სტიმულირდებოდა მუშათა დაინტერესება მათი შრომის ნაყოფიერების ზრდაში. მთავარ სტიმულად გვევლინებოდა მორალური ფაქტორი — საბჭოთა ხალხის შრომითი გმირობა. საბარათო სისტემა და საქონლის უკმარისობა გავლენას ახდენდა საქონლის ასორტიმენტზე და ხარისხზე. 1944 წლის 15 აპრილიდან დაიწყო სასურსათო საქონლის, შემდეგ კი არასასურსათო საქონლის გაყიდვა ეგრეთწოდებული კომერციული ვაჭრობით მალალ ფასებში ჯერ მოსკოვში, ლენინგრადსა და სხვა მსხვილ ქალაქებში. ქვეყნის საცალო საქონელბრუნვაში კომერციული ვაჭრობის ხვედრითი წონა 1945 წელს მხოლოდ 9,6% შეადგენდა. მიუხედავად კომერციული ვაჭრობის განვითარებისა — მოსახლეობისათვის საქონლის ნორმირებულ ფასებში მიყიდვას, მაინც მთავარი ადგილი ეჭირა საცალო საქონელბრუნვაში. კომერციული ვაჭრობის განვითარებასთან ერთად, კომერციულ მალაზიებში თანდათან შემცირდა ფასები საქონელზე, რაც გავლენას ახდენდა ბაზრებში ფასების შემცირებაზე. კომერციული ვაჭრობის მნიშვნელობა ომის დროს იმაში მდგომარეობდა, რომ მან მოამზადა საფეხური შემდგომში ღია ვაჭრობაზე გადასასვლელად.

ომის წლებში გაიზარდა საკოლმეურნეო ვაჭრობის როლი სასურსათო საქონლის მოსახლეობის დაკმაყოფილებაში. ომის პირველ თვეებში საკოლმეურნეო ბაზრებში ფასები სწრაფად იმატებდა. 1942 წ. ფასები საკოლმეურნეო ბაზრებში საშუალოდ 7-ჯერ გაიზარდა, ხოლო 1943 წ. — 13-ჯერ, 1940 წელთან შედარებით².

ომის პირველ ორ წელს მოხმარების საგნების საცალო ფონდების მკვეთარმა შემცირებამ, შემდგომ მისმა თანდათან ზრდამ, ადგილობრივი სასაქონლო რესურსების მობილიზაციამ, 1944 წლიდან კომერციული ვაჭრობის ორგანიზაციამ, გავლენა მოახდინა საცალო საქონელბრუნვის დინამიკაზე.

1940 წელს საცალო საქონელბრუნვის მოცულობამ სახელმწიფო და კოპერაციულ მრეწველობაში შეადგინა 18,0 მლრდ მან., ხოლო 1941 წ. იგი 15 %-ით შემცირდა. 1942 წელს, ომამდელ დონესთან შედარებით, იგი 57 %-ით შემცირდა. 1943 წლიდან იწყება საცალო საქონელბრუნვის ზრდა და 1945 წელს იგი კვლავ აღწევს ომამდელ დონეს³.

საზოგადოებრივ პროდუქტში და ნაციონალურ შემოსავალში პირადი მოთხოვნის წილისა და აბსოლუტური მოცულობის შემცირება დაკავშირებული იყო სოფლის და ქალაქის მშრომელთა რიცხოვნობის შემცირებასთან. ის

² История социалистической экономики СССР, Москва, 1978, т. V, с. 465.

³ Там же, с. 745.

გამოვლინდა აგრეთვე მოსახლეობის ფულადი შემოსავლის აბსოლუტურ შემცირებაში 1942 წელს, 1940 წელთან შედარებით. მაგრამ, უკვე 1943 წელს მუშაკთა რიცხვი 5 მლნ ადამიანს აღწევდა, ხოლო მოსახლეობის ფულადი შემოსავალი გაიზარდა 31 მლრდ მანეთამდე. მშრომელთა რაოდენობის და შრომის ნაყოფიერების ზრდის შედეგად მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასი გაიზარდა — 18 მლრდ მანეთით, კოლმეურნეთა ფულადი შემოსავალი 8 მლრდ მან., პენსიები, დახმარებები — 4,4 მლრდ მან.

საცალო საქონელბრუნვის საქონლური დაფარვის გეგმის შესრულების გაანგარიშებით — საცალო გეგმა გადაჭარბებით შესრულდა დეცენტრალიზებული და სხვა ფონდების გაძლიერებული რეალიზაციის შედეგად, რომელმაც გადაფარა ცენტრალიზებული ფონდების მიხედვით შემოუსვლელობა და პურის რეალიზაციის გეგმის შეუსრულებლობა.

განსაკუთრებით გაიზარდა, ომის წლებში, საზოგადოების როლი საცალო საქონელბრუნვაში. თუ 1940 წელს მისი ხვედრი წონა საცალო საქონელბრუნვაში საბჭოთა კავშირში უდრიდა 13 %-ს, 1943 წელს მან მიიღწია 25 %. შესაბამისად, საქართველოში მისი ხვედრიწონა გაიზარდა 10 %-დან (1940 წელს) 30 %-მდე (1944 წელს).

დიდი სამამულო ომის პერიოდში, ჩვენი რესპუბლიკის ცალობრივი ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების საქონელბრუნვის დინამიკის შესახებ წარმოდგენას ვვაძლევს შემდეგი მონაცემები:

ცხრილის მონაცემებით დასტურდება, რომ ომის პერიოდში რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი და კოოპერაციული ვაჭრობის საქონელბრუნვის შემცირება ცალობრივი ქსელის ბრუნვის შემცირებით იყო გამოწვეული.

რაც შეეხება საზოგადოებრივი კვების ბრუნვას, იგი გარკვეულად კიდევ გაიზარდა, რის გამოც, მისი ხვედრიწონა მთლიან ბრუნვაში 16-დან 19 პროცენტამდე ამაღლდა.

ყოველივე ეს განპირობებული იყო ომის პერიოდში არასასურსათო საქონლით ვაჭრობის მნიშვნელოვანი შეკვეცით და მთლიან ბრუნვაში სურსათის და, პირველ რიგში, საზოგადოებრივი კვების მეშვეობით რეალიზებული პროდუქციის შეფარდებითი ზრდით.

საქართველოს სსრ ცალობრივი ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების საქონელბრუნვა 1940—1945 წწ.

წლები	მლნ მან.			% -ით ჯამთან		
	ცალობრივი ვაჭრობა	საზოგადოებრივი კვება	ს უ ლ	ცალობრივი ვაჭრობა	საზოგადოებრივი კვება	ს უ ლ
1940	279,5	53,0	332,5	84	16	100
1941	281,8	51,4	333,2	85	15	100
1942	193,3	59,3	252,6	77	23	100
1943	171,9	65,9	237,9	72	28	100
1944	195,3	58,6	253,9	77	23	100
1945	226,1	53,9	280,0	81	19	100
1945 წ. % -ით 1940 წ.	80,9	101,7	84,2	—	—	—

მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა რესპუბლიკის მთავარ ქალაქებში ვაჭრობის განხორციელებაში. მნიშვნელოვნად გაფართოვდა და 1941 წლის 1 იანვრისათვის რესპუბლიკაში ითვლებოდა კომერციული ვაჭრობის 118 მაღაზია და საზოგადოებრივი კვების 178 საწარმო⁴. კომერციული ვაჭრობა მეცნიერების, ხელოვნების, ლიტერატურის, კულტურის მუშაკებისა და სხვათა მოთხოვნილებას დააკმაყოფილებდა მათთვის საჭირო სასურსათო და არასასურსათო საქონლით.

ომის წლებში რამდენადმე გაიზარდა საკოლმეურნეო ვაჭრობის მნიშვნელობა ქალაქის მოსახლეობის სასურსათო მომარაგებაში. საკოლმეურნეო საბაზრო ფასები სოფლისმეურნეობის პროდუქტებზე, 1941—1943 წლებში, სისტემატურად მატულობდა, მხოლოდ 1943 წლის მეორე ნახევრიდან დაიწყო საკოლმეურნეო საბაზრო ფასების თანდათანობით შემცირება და ომის დასასრულს, 1943 წლის დონესთან შედარებით, 2,5-ჯერ შემცირდა.

სამამულო ომის წლებში, სიძნელეთა მიუხედავად, ქ. თბილისის სავაჭრო ქსელი ერთგვარად გაიზარდა. 1945 წლის ბოლოს ქალაქში მუშაობდა საცალო ვაჭრობისა და საზოგადოებრივი კვების 1368 საწარმო, ნაცვლად 1940 წლის დასასრულს არსებული 1346 საწარმოს⁵, აღნიშნულ პერიოდში საცალო ვაჭრობის საწარმოთა რაოდენობა 14-ით, ხოლო საზოგადოებრივი კვებისა — 8 ერთეულით გადიდა.

ომის პერიოდში, მიუხედავად დიდი სიძნელეებისა, დაწყებული 1943 წლიდან, როგორც მთლიანად კავშირში, ისე ჩვენს რესპუბლიკაშიც, წლიდან წლამდე უმჯობესდებოდა კვების პროდუქტებით და მოხმარების სხვა საგნებით მოსახლეობის მომარაგების ორგანიზაცია. ეს იმ დროს, როდესაც კაპიტალისტურ ქვეყნებში სულ სხვა სურათი შეიმჩნეოდა. ასე, მაგალითად, ფაშისტურ გერმანიაში 1941 წელს ხორცის კვირეული გაცემის ნორმა შეადგენდა 500 გრამს, ხოლო 1944 წლისათვის აღნიშნული ნორმა შემცირდა 250 გრამამდე.

იმავე ფაშისტურ გერმანიაში 1942 წლის დამდეგისათვის პურის სადღეღამისო რაციონი შეადგენდა 320 გრამს, ე. ი. დაახლოებით იმდენს, რაც საბჭოთა კავშირში⁶. ფაშისტურ იტალიაში 1943 წელს ერთი მომუშავე საშუალოდ დღეში ღებულობდა 150 გრამ პურს, ე. ი. სამჯერ უფრო ნაკლებს, ვიდრე საბჭოთა კავშირში, ხოლო ხორცს, კვირაში არაუმეტეს 100—150 გრამისა. იმავე 1943 წელს, საფრანგეთში, ერთ მომუშავეზე დღეში გაციემოდა საშუალოდ 250 გრამი პური, კვირაში — 100 გრამი ხორცი, 60 გრამი ბურღული და ა. შ.⁷

ინგლისში, მთელი ომის პერიოდში, ცხოვრების ღირებულება სისტემატურად იზრდებოდა. თუ ინგლისის მოსახლეობის 1938 წლის ცხოვრების ღირებულების დონეს მივიჩნევთ 100-ად, მაშინ 1940 წელს იგი გადიდა 120-მდე, 1941 წელს — 136-მდე, 1942 წელს — 143-მდე და 1943 წელს — 150-მდე.

ომის წლებში ცხოვრების პირობები მნიშვნელოვნად გაუარესდა ისეთ

⁴ А. А. Гвелесиани, Основные этапы развития советской торговли в Грузии, с. 59.

⁵ Тбилиси к 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции, Тб., 1967, с. 61.

⁶ Ю. Кучинский, История условий труда в Германии, М., 1949, с. 515.

⁷ В. Соколов, Р. Назаров, Советская торговля в послевоенный период, М., 1954, с. 48.

მოწინავე კაპიტალისტურ ქვეყანაშიც, როგორცაა ამერიკის შეერთებული შტატები. ცხოვრების ღირებულების ინდექსმა ამერიკის შეერთებულ შტატებში, 1939 წელთან შედარებით, 1941 წელს შეადგინა 107, 1942 წელს — 122, 1943 წელს — 137, 1944 წელს — 144 და 1945 წელს — 147.

ცხოვრების ღირებულების გაძვირება შეიმჩნეოდა მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების შემდგომ წლებშიც. მაგალითად, იმავე ამერიკის შეერთებულ შტატებში ცხოვრების ღირებულება 1946 წელს, 1959 წელთან შედარებით, 57, ხოლო 1947 წელს — 80 პროცენტით ვაიზარდა⁸.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ომის წლებში მსხვილი მონოპოლიების მოგება სისტემატურად იზრდებოდა. 1940—1945 წლების განმავლობაში ამერიკის შეერთებული შტატების მსხვილი მონოპოლიების წმინდა მოგებამ 6,65 მლრდ დოლარი შეადგინა, რაც მნიშვნელოვნად აღემატებოდა ამ ქვეყნის 1938 წლის მთლიან სახალხო შემოსავალს.

დიდმა სამამულო ომმა მოითხოვა საბჭოთა ხალხის მთელი ძალების დაძაბვა და ქვეყნის მთელი მატერიალური რესურსების მობილიზაცია. ჯერ კიდევ ომის მსვლელობაში, ფაშისტი ოკუპანტებისაგან რაიონების განთავისუფლების კვალობაზე ბრძოლა წარმოებდა ვაჭრობის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის აღდგენისათვისაც. 1945 წელს, 1941 წელთან შედარებით, სსრ კავშირში საცალო სავაჭრო ქსელი შემცირდა 39,9 %-ით, ხოლო მაღაზიების რიცხვი — 39,6 %-ით; საქართველოს სს რესპუბლიკაში საცალო-სავაჭრო საწარმოთა რიცხვი შემცირდა 36,3 %-ით, ხოლო საზოგადოებრივი კვების საწარმოთა რიცხვი — 24,7 %-ით; შემდგომში, დროებით ოკუპირებული ტერიტორიების განთავისუფლებასთან ერთად, სავაჭრო ქსელი თანდათან ვაიზარდა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, საცალო სავაჭრო ორგანიზაციების და საზოგადოებრივი კვების საწარმოების რიცხვი ომამდელ დონეზე დაბალი იყო.

უდიდესი ზარალი განიცადა სამამულო ომის პერიოდში სამომხმარებლო კოოპერაციამ. გერმანელებმა მთლიანად გაანადგურეს 34486 კოოპერაციული საწარმო, ხოლო 24594 ნახევრად დაანგრიეს. დროებით ოკუპირებული რაიონების ტერიტორიაზე შენარჩუნებულ იქნა კოოპერაციული საწარმოს ომამდელი რაოდენობის მხოლოდ 19 %, ხოლო სოფლის უნივერსიტეტების — 15%⁹.

განსაკუთრებით დაზიანდა სასაწყობო ქსელი, მარტო სამომხმარებლო კოოპერაციის სისტემაში, დროებითი ოკუპაციის დროს, ზოგიერთ რაიონებში მთლიანად დაინგრა 20537 საწყობი, ხოლო ნაწილობრივ 11516 ბაზა და სხვა სახის საწარმო. მნიშვნელოვნად შემცირდა სასაწყობო ნაგებობების რიცხვი სსრკ ნარკომტორგის სისტემაში. თუკი სასაქონლო საწყობების რიცხვი 1941 წ. შეადგენდა 12,5 ათასს, 1946 წ. 7,9 ათასამდე შემცირდა ხოლო მათი ფართობი შემცირდა 1941 წ. — 2,4 მლნ მ², 1946 წ. — 1,5 მლნ მ².

მუშაობის პირობების მკვეთრად გაუარესებასთან დაკავშირებით, საგრძნობლად შემცირდა მომხმარებელთა საზოგადოებები და მათი საცალო სავაჭრო და საწარმოო ქსელი.

მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა კოოპერაციულ და საცალო სავაჭ-

⁸ Ю. Кучинский, История условия труда в США с 1789 г. по 1947 г. М., 1948, с. 384.

⁹ 40 лет Советской потребительной кооперации, с. 90—91.

რო ქსელში, შემცირდა რაიკოპაკავშირების რაოდენობა, აგრეთვე მომხმარებელთა საზოგადოებებისა და სავაჭროების რიცხვი. მიმოქცევის ხარჯების შემცირებისა და რენტაბელური მუშაობის უზრუნველყოფის მიზნით, საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს და საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1942 წლის მაისის დადგენილების საფუძველზე 12 რაიკოპაკავშირი, მათში შემავალი 44 სოფლის კოოპერატივით, რეორგანიზებულ იქნა რაიკოპერატივებად.

საქართველოს საძომხმარებლო კოოპერაცია მატერიალურ დახმარებას უწყევდა საბჭოთა კავშირის რაიონებს, რომლებიც ფაშისტური გერმანიის მიერ იყო ოკუპირებული ოკუპაციისაგან მათი განთავისუფლების პირველ დღეებში.

აღსანიშნავია, რომ, სამამულო ომის წლებში, ფრონტისა და ზურგის საქირებისათვის ასეთი სერიოზული მუშაობის ჩატარების, პარტიისა და მთავრობის დავალებათა წარმატებით შესრულების გამო საქართველოს სამომხმარებლო კოოპერაციის სისტემის 14 მუშაკი, საბჭოთა კავშირის სამომხმარებლო კოოპერაციის მოწინავე მუშაკებთან ერთად, დაჯილდოვდა ორდენებითა და მედლებით.

ამრიგად, სამამულო ომის მეტად მძიმე წლებში, საქართველოს სახელმწიფო ვაჭრობა უზრუნველყოფდა მის წინაშე წამოყენებულ ამოცანათა გადაჭრას სახალხო მეურნეობისა და კულტურის შემდგომი განვითარებისათვის.

დ. ლ. ШЕНГЕЛИА

ТОРГОВЛЯ ГРУЗИНСКОЙ ССР В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ (1941 — 1945 гг.)

Резюме

В статье рассмотрены вопросы развития советской торговли в годы Великой Отечественной войны.

Приводятся в цифрах данные о росте государственной и кооперативной торговой сети; показаны динамика розничного товарооборота, структура товарного оборота, состав кадров торговли, реализация сельскохозяйственных продуктов на колхозном рынке. На основе анализа существующих материалов установлена закономерность развития товарооборота: отмечены изменения, происшедшие в развитии материально-технической базы торговли.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სოციალისტური ეკონომიკის გამოცდილების განზოგადებისა და ეკონომიკური აზრის ისტორიის განყოფილებამ

Г. Ш. ЦЕРЕТЕЛИ

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР СОВЕТСКОГО ОПЫТА ОПТИМИЗАЦИОННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛЕСНЫХ РЕСУРСОВ

На современном этапе социалистического развития лесопользования одной из главных задач исследователей является изучение и учет закономерностей самоуправления лесной природы и обеспечение хозяйственной оптимизации ее процессов с целью их эффективного использования и, следовательно, повышения доходов народного хозяйства. Успешное решение этой задачи можно осуществить лишь с помощью методов прикладной математики и ЭВМ.

Возможности применения математических и экономико-математических методов моделирования при исследовании таких сложных систем, как лесопользование, сильно возросли благодаря появлению современной вычислительной техники, которая не только несравненно увеличила скорость проведения тех или иных расчетов, но и открыла принципиально новые возможности исследований. Но несмотря на достигнутые успехи в изучении и моделировании разных процессов организации производства во всех отраслях народного хозяйства, к сожалению, в лесном хозяйстве эти методы применяются еще недостаточно. Нельзя, однако, сказать, что применение математических методов в лесном хозяйстве нашей страны является чем-то совершенно новым, так как в этом направлении уже накоплен определенный опыт.

В нашей стране пионером оптимизационных исследований по рациональному использованию лесных ресурсов является В. Г. Нестеров, который начал заниматься этими вопросами еще в 60-х годах текущего столетия и вел разностороннюю исследовательскую работу.

Результаты оптимизационных исследований лесных ресурсов, проведенных В. Г. Нестеровым, опубликованы во многих его трудах. Главные итоги его работ в области оптимизации лесного хозяйства в какой-то степени собраны и изложены в работе¹, где он в основном касается рассмотрения следующих вопросов:

- а) определение оптимального состава лесных культур и естественного возобновления леса в зависимости от свойств древесных пород, с одной стороны, и почв — с другой;
- б) оптимизация рубок ухода на большую продуктивность и высшее качество;
- в) определение оптимальных способов рубок, размеров лесосек главного пользования с обеспечением лучшего возобновления леса и наименьших затрат труда на его эксплуатацию.

С целью выяснения этих вопросов в книге изложен ряд оптимизационных моделей, среди которых следует особо отметить математические методы задач по лесопользованию.

¹ В. Г. Нестеров. Опыт применения оптимального программирования в лесном хозяйстве. Лесная промышленность, М., 1970.

Из возможных задач лесопользования В. Г. Нестеров выделяет следующие.

1. Задача на определение наиболее рационального размера лесосечного фонда и его распределения по сортиментам, породам, видам хозяйства, лесхозам, областям, краям, республикам страны на данный год, пятилетие, десятилетие, либо какой-то другой срок обобщена при данных условиях и требованиях (ресурсы, их размещение, виды транспорта, спрос и задания по древесине и т. д.).

2. Задача на определение наиболее рационального размера лесопользования и распределение его на последующие годы или пятилетку, десятилетие в зависимости от возрастной структуры имеющегося лесного фонда, представленного лесонасаждениями разных возрастов при учете различий главных пород и бонитетов.

Для решения задачи лесопользования первого типа В. Г. Нестеров предлагает математическую модель оптимизации лесопользования в форме основной задачи линейного программирования. В этой модели неизвестным является размер лесопользования. В ней в качестве целевой функции предложена оценка общего лесопользования по избранным экономическим показателям (по современным ценам продукции, затратам, чистому доходу или другим показателям), а в качестве ограничений — необходимость выполнения следующих требований: 1) удовлетворение ограничения по породно-бонитетным характеристикам, и состояниям лесного фонда; 2) удовлетворение ограничения по спросу и заданиям по древесине со стороны народного хозяйства; 3) удовлетворение ограничения по транспортным условиям и требованиям; 4) удовлетворение требования по возобновлению леса; 5) удовлетворение общих условий и требований лесоустройства по равномерности и непрерывности лесопользования, по утилизации сырья, механизации работ, охране труда и т. д.

Для решения задачи лесопользования второго типа в рассматриваемой книге предлагается математическая модель распределительного типа, где неизвестным принимается площадь лесосеки в какой-то возрастной группе для какого-то года (периода). В этой модели в качестве критерия принимается оценка вырубемого запаса леса в целом за весь период, а в ограничениях модели требуются: 1) удовлетворение определенных условий на естественные биоэкологические факторы (в частности, ограничения по площади имеющихся лесонасаждений); 2) удовлетворение существенности наличия перестойных и спелых древостоев ко времени рубки и недопустимости вырубки приспевающих средневозрастных и молодых древостоев; 3) ограничение для определения нужного способа рубки; 4) обеспечение равномерности лесопользования во времени.

В. Г. Нестеров в деле оптимизации лесного хозяйства кроме линейного применял и динамическое программирование. Об этом свидетельствуют динамические модели, приведенные в качестве примера (в вышеупомянутой книге). Следует отметить, что по его мнению к числу задач, требующих динамического программирования, нужно отнести подбор участков земли для лесных площадей, распределение рубок ухода по участкам и во времени, размещение лесопользования по территории и годам, распределение мелиорации и удобрений и др.

По вопросу оптимизации лесопользования после работы В. Г. Нестерова должного внимания заслуживает публикация Р. В. Шалаби-

на, В. К. Нигголь². В ней высказано соображение, что любая научно обоснованная методика расчета лесопользования и выбора оптимальной лесосеки должна основываться на учете взаимосвязи и взаимодействия лесоводственных и производственных экономических условий и факторов. Это означает, что при создании такой методики необходимо учесть не только условия воспроизводства леса как природного фактора, но и такие факторы, как величина и структура потребительского спроса (в региональном и временном разрезе), условия рационального развития и размещения лесозаготовительных предприятий, строительства сети лесовозных дорог, формирование соответствующих текущих и капитальных затрат. Но учет таких многочисленных и многообразных факторов и условий в рамках некоторой общей, глобальной модели делает последнюю слишком громоздкой. Реализация такой модели делается с помощью современных ЭВМ является осуществимой только путем замены общей модели системой взаимосвязанных задач, между которыми существуют прямые и обратные связи.

Исходя из таких соображений, Шалабин и Нигголь считают, что расчет лесопользования должен состоять в организации некоторого итеративного процесса, заключающегося в последовательном решении подзадач и осуществлении процедур увязки получаемых решений. Они там же подчеркивают, что подобные подзадачи постепенно будут опубликованы в их следующих работах, а в качестве одной такой подзадачи в вышеупомянутой публикации они рассматривают задачу определения максимально допустимого объема рубок. С этой целью авторами построена динамическая модель. Искомой величиной модели является площадь, на которой производится рубка на каком-то участке леса в каком-то промежутке времени, причем она включает в себя и площадь директивной рубки, то есть площадь горельников на данном участке леса. В качестве критерия берется максимизация оценки вырубаемого запаса в целом на искомым участках леса и за весь период времени. В ограничениях требуется удовлетворение шести условий; первое ограничение отражает тот факт, что запрещена рубка неспелых насаждений, второе — отражает площадное ограничение не имеющих лесонасаждений, третье — условия воспроизводства, четвертое — перемещение площадей за счет мероприятий и пожаров в период неспелости, пятое — влияние рубки, в период спелости шестое — условие равномерности лесопользования во времени.

В. К. Нигголь после работы, рассмотренной выше, публикует новую статью³, являющуюся продолжением первой. В новой статье автор предлагает основную математическую модель задачи об определении оптимального размера главного лесопользования. Модель не содержит плана лесоводственных мероприятий, исключение которых, по его мнению, обусловлено двумя факторами; во-первых, тем, что план осуществления этих мероприятий определен на значительно меньший срок (10—15 лет), чем планируемый период ($T=40, 50, 60, \dots, 200$ лет); во-вторых, тем, что в процессе исследования проблемы лесопользования стремятся выделить те факторы и их взаимосвязи, которые ярче отражали бы суть проблемы.

² Р. В. Шалабин, В. К. Нигголь. Лесопользование и выбор оптимальной лесосеки.—В сб. Применение математики в экономике, Л., ЛГУ, 1970, вып. 6, с. 68—78.

³ В. К. Нигголь. Основная модель лесопользования, — В сб. Применение математики в экономике. Л., 1972, вып. 7, с. 115—119.

5. „მაცნე“, ეკონომიკისა და საბარტლის სერია, 1984, № 1

Модель, предложенная в этой статье, имеет следующий вид.

Найти последовательность планов рубок $x(t)$ $t=0, 1, 2, \dots, T$, таких,

чтобы $\sum_t V \cdot X(t)$ —сумма скалярных произведений матриц $(V \cdot X(t) =$
 $= \sum_{i,j} v_{ij} X_{ij}^t)$ принимала максимальное значение при некотором усло-

вии типа:

$$a) \max x^t - \min x^t \leq E_s, \quad \text{здесь}$$

$$x^t = \sum_{i,j} X_{ij}^t$$

$$b) \max V^t - \min V^t \leq E_v, \quad \text{здесь,}$$

$$V^t = V \odot X(t)$$

$$в) |X^t - X^{t+1}| \leq E_s,$$

$$г) |V^t - V^{t+1}| \leq E_v,$$

где $X(t) = \left\{ X_{ij}^t \right\}$ — план рубок периода $[t, t+1]$, на который на-

ложены естественные ограничения $0 \leq X_{ij}^t \leq S_{ij}^t$ и X_{ij}^t для тех j ,

для которых $j < F_i$, то есть возраст меньше возврата спелости, то распределение S на начальный момент периода $[t+1, t+2]$ будет определено посредством рекуррентных соотношений:

$$S(t+1) = \left\{ S_{ij}^{t+1} \right\} = \left\{ \begin{array}{l} S_{i1}^{t+1} = \sum_{m,j} b_{mj} X_{mj}^t \\ S_{i,j+1}^{t+1} = S_{ij}^t - X_{ij}^t \end{array} \right.,$$

$$i, m = 1, 2, \dots, I; \quad j = 1, 2, \dots, J.$$

где S — некоторая фиксированная площадь;

$S(t) = \left\{ S_{ij}^t \right\}$ — распределение S на начальный момент t периода

$[t, t+1]$ по породам $i = 1, 2, \dots, I$ и возрастам $j = 1, 2, \dots, J$; $t = 0, 1, 2, \dots, T$;

$S(0)$ —распределение S в начальный момент является исходной информацией;

$V = \{V_{ij}\}$ — матрица удельных запасов деловой древесины размерностью $1 \times J$.

В модели допускается, что $X_{ij}^t = S_{ij}^t$ для любого t . В соотношениях b_{mi} элементы матрицы воспроизводства

$$b_{mi} = a_{mi} + a_{m0} \cdot a_{0i},$$

где a_{mi} — элементы матрицы с амовоспроизводства;

a_{m0} — элементы вектора «отведения под культуру»;

a_{0i} — элементы вектора «культура».

В специальной литературе⁴ встречается мысль о том, что первая в стране экономико-математическая модель расчета размера пользования лесом с использованием ЭВМ разработана ЛенНИИЛХ (Мошкалева и др.) и что вышерассмотренные модели Шалабина и Нигголя являются ее усовершенствованием.

Интерес представляет и их совместная последующая работа⁵. В этой публикации авторы предлагают определять оптимальный размер лесопользования в крупном экономическом районе. Авторы отмечают, что оптимизация лесопользования является частью проблемы составления долгосрочного плана развития комплекса отраслей лесного хозяйства, лесозаготовительной и лесоперерабатывающей промышленности района (ЛПКР). Они предлагают принципы составления плана ЛПКР, построенные на системе взаимосвязанных моделей развития предприятий комплекса (рис. 1). Решение задачи начинается с реализации моделей блока II «Определение варианта лесопользования». Блок составляют следующие взаимосвязанные модели: модели динамики лесного фонда лесоперерабатывающего района; модель обоснования границ лесосырьевых баз и мощностей ЛЗП, а также фондов их деятельности; модели обоснования оптимальных схем транспортно-го освоения лесосырьевых баз лесозаготовительных предприятий; модели распределения размера лесопользования и объемов лесоводственных мероприятий по лесхозам.

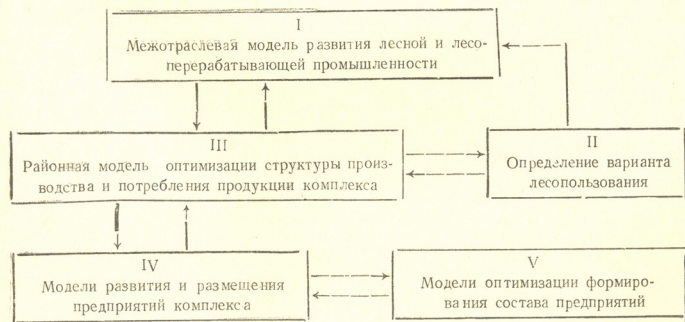

Рис. 1. Система моделей развития (ЛПКР) лесоперерабатывающих предприятий комплекса района.

⁴ В. В. Антанайтис. Современное направление лесостроительства. Лесная промышленность, М., 1977.

⁵ А. Г. Мошкалева, В. К. Нигголь, Г. В. Шалабин. Определение оптимального размера лесопользования в крупном экономическом районе. — В кн. Вопросы лесопользования, Каунас, 1975, с. 39—42.

Блок III решает задачу оптимизации структуры производства и потребления продукции ЛПКР. Ограничением на объем потребления древесины служит возможный уровень лесопользования (блок II) и возможности ввоза древесины из других лесоэкономических районов (блок I). В блоке IV решается задача оптимального развития и размещения предприятий отдельных отраслей лесоперерабатывающей промышленности. При этом в III блоке учитываются полученные объемы производства основных видов продукции и данные о размещении древесных запасов. Задача решается на минимум приведенных затрат. После решения последней части — оптимизации формирования состава предприятий — агрегированная информация блоков II—IV передается в блок I. Проведение расчетов по вышеприведенной схеме позволяет получить следующие показатели долгосрочного планирования ЛПКР: размер лесопользования с учетом мероприятий по повышению продуктивности лесов; структуру производства и потребления продукции отраслей лесоперерабатывающей промышленности; мощности и сроки существования ЛЗП и динамику в их лесосырьевых базах.

В 1975 году вышла книга⁶ В. Д. Волкова и Д. Н. Дудина. Работа посвящена разработке вопросов оптимизации планирования лесного хозяйства и по своему содержанию заслуживает должного внимания с точки зрения опыта оптимизации эксплуатации и воспроизводства лесных ресурсов.

В этой книге рассмотрены модели оптимального перспективного планирования развития и размещения лесохозяйственного производства как в общеотраслевом, так и в региональном разрезе, а также задача оптимизации главного пользования лесом.

Следует отметить, что В. Д. Волков для решения задачи оптимизации размера главного пользования лесов разработал модель, основанную на следующих принципах: 1) рубка леса должна производиться только в насаждениях, достигших возраста спелости; 2) насаждения, достигшие возраста спелости, должны поступать в рубку как можно быстрее; 3) в перспективе, охватывающей не менее оборота рубки, должна быть обеспечена возможность, по крайней мере, не снижающихся общих объемов лесопользования (включая все виды пользования); 4) в каждый момент времени (не менее оборота рубки) в наличии должна быть такая площадь спелых насаждений, которая бы гарантировала при отводе лесного фонда выполнение всех основных лесоводственных требований; 5) расчетный размер лесопользования должен по возможности обеспечить полное удовлетворение сложившихся потребностей народного хозяйства в древесине, заготавливаемой на территории объекта расчета, обеспечивать полное удовлетворение сложившихся потребностей народного хозяйства в древесине, заготавливаемой на территории объекта расчета, а также по возможности обеспечивать максимальное использование действующих мощностей лесозаготовительных предприятий.

Суть модели, предложенной им, заключается в следующем.

В пределах расчетного периода, охватывающего не менее оборота рубки, для каждого десятилетия надо найти такие объемы главного лесопользования, при которых общий объем главного пользования за весь расчетный период достигает максимума при ограничениях, отражающих вышеприведенные пять принципов.

⁶ В. Д. Волков, Д. Н. Дудин. Оптимизация планирования лесного хозяйства. Лесная промышленность, М., 1975.

Вопросам оптимизации лесопользования посвящена также книга П. Т. Воронкова⁷.

В ней сделана попытка подойти к определению величины расчетной лесосеки как в эксплуатационной задаче. В качестве целевой функции выбрана величина нижней границы скорости рубки на всем протяжении планового периода, которую необходимо максимизировать. Особенностью работы является использование аппарата математического анализа, позволившего представить модель динамики лесопользования не в дискретных, а в непрерывных переменных и дать точное аналитическое решение задачи. За объект расчетов принимается хозяйственная секция или иная организационно-хозяйственная единица. При этом учитываются такие факторы, как искусственное и естественное возобновление, возможность расширения лесных площадей за счет использования бросовых сельскохозяйственных земель.

К вышерассмотренным работам по оптимизации лесных ресурсов можно добавить публикации Р. П. Дялтуваса, Ф. Ф. Мишенкиса⁸, Л. И. Ивлиева⁹, С. Г. Синицина¹⁰, И. В. Туркевича¹¹, С. Х. Лямеборшай¹², Л. Ф. Мудрецова^{13,14} и другие, в которых рассматриваются вопросы, касающиеся определения оптимального размера лесопользования.

Исходя из всего вышеизложенного, можно сказать, что в настоящее время в области оптимизации использования лесных ресурсов нашей страны имеется определенный опыт, так как в специальной печати последнее время этой проблеме уделяется должное внимание. Но тут же надо добавить, что хотя все существующие специальные работы по их общественному названию претендуют на разработку вопросов оптимизации всестороннего использования лесных ресурсов, тем не менее по существу все они касаются только лишь определения оптимального размера главного пользования лесом. А работы, посвященные проблемам оптимизации многоцелевого использования лесных ресурсов в сегодняшней печати (не считая наших же публикаций^{15,16}) отсутствуют, тогда как лесные ресурсы, на наш взгляд, требуют именно такой оптимизации.

⁷ П. Т. Воронков. Экономическая оценка лесных угодий. Новосибирск, 1976.

⁸ Р. П. Дялтувас, Ф. Ф. Мишенкис. Модель нормализации возрастной структуры лесов. — В кн.: Вопросы лесопользования. Каунас, 1975, с. 22—25.

⁹ Л. И. Ивлиев. Применение математических методов в лесохозяйственных расчетах — ж. «Лесное хозяйство», 1971, № 1, с. 24—28.

¹⁰ С. Г. Синицина. Определение размера главного пользования лесом с применением линейного программирования и ЕС ЭВМ в лесоустройстве. Лесная промышленность, М., 1978.

¹¹ И. В. Туркевич. Кадастровая оценка лесов. Лесная промышленность, М., 1977.

¹² С. Х. Лямеборшай. Определение оптимального размера лесопользования. М., 1975.

¹³ А. Ф. Мудрецов. Экономические проблемы охраны и рационального использования лесных ресурсов — В кн.: Экономические проблемы природопользования. М., 1981, с. 128.

¹⁴ А. Ф. Мудрецов. Модели прогноза использования и охраны лесных ресурсов. — В кн. Охрана окружающей среды. М., 1982, с. 151.

¹⁵ Г. Ш. Церетели. Многокритериальный подход к планированию наиболее эффективного использования лесных угодий — ж. «Сообщения» АН ГССР, Тб., 1979, т. 93, № 3, с. 727.

¹⁶ Вопросы оптимизации природопользования на примере лесных ресурсов Грузинской ССР, (автореф. дис. на соискание уч. степ. к. э. н.), М., 1980.

Современные проблемы социалистического лесопользования, сох-ранения и приумножения его богатства взаимообусловлены и должны рассматриваться в едином комплексе. Отсюда возникает большая теоретическая проблема прогнозирования лесопользования на основе комплексного изучения природы лесов как компонентов окружающей среды с учетом биогеоценоза.

При лесопользовании, как и при природопользовании, принимают участие три вида объектов, постоянно соприкасающиеся и взаимодействующие друг с другом: **лесные**, служащие предметами труда и условиями производства; **технические**, являющиеся орудиями производства, и **социальные** — люди, которые владеют как первым, так и вторым видами объектов. Названные объекты с позиции системного подхода можно рассматривать как элементы целостной системы, тогда как каждый из элементов выступает в качестве системы и т. д., то есть образуется иерархическая система.

Исходя из системного анализа лесопользования, можно заметить, что при планировании лесопользования на разных уровнях и участках иерархической системы могут возникнуть задачи многоцелевого характера, которые и требуют решения методами многокритериальной оптимизации.

Такой подход к планированию лесопользования прежде всего обусловлен многоцелевым назначением лесных ресурсов.

Лес, являясь особым видом биогеоценоза, представляет собой совокупность разных ресурсов и полезностей (земля, древесный запас, социально-защитные свойства и др.), каждый из которых является источником потребительных стоимостей. Надо отметить, что из этих полезностей леса не все сочетаются между собой достаточно гармонично. Так, например, социально-защитные функции леса объединяются понятием «невесомые полезности леса». Из самого названия ясно, что с помощью одноцелевого подхода к планированию увеличения этих полезностей невозможно их совместное увеличение из-за противоречивого характера большинства из них.

Таким образом, очевидно, что при правильном планировании лесопользования объектом исследования является не только его одна сторона, а скорее множество сторон, связанных с многоцелевым назначением леса. Поэтому такое планирование требует многокритериальной оптимизации. Многокритериальная оптимизация социалистического лесопользования вызвана не случайными обстоятельствами, а именно такой подход является, по нашему мнению, наиболее плодотворным, так как его требования вызваны самой сутью современного социалистического лесопользования и, следовательно, необходимы для оптимизации эффективного использования лесных земель.

Представлена отделом экономических проблем использования природных ресурсов и охраны окружающей среды Института экономики и права

მთარ შარამე

საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტი სახალხო მეურნეობის
აღდგენის წლებში

1921 წლის 25 თებერვალს საქართველოში დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება. ეს დამთხვა იმ ეტაპს, როდესაც საბჭოთა რუსეთი სამხედრო კომუნისტების პოლიტიკიდან ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკაზე გადადიოდა, ამიტომ, საქართველოში, როგორც კი დამყარდა საბჭოთა ხელისუფლება დაიწყო ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარება და მასთან წარმოების საშუალებათა სოციალისტური ნაციონალიზაციის განხორციელება. ამავ დროს, ლენინური ნაციონალური პოლიტიკის საფუძველზე პოლიტიკური ავტონომიის უფლება მიენიჭა აჭარას, სამხრეთ ოსეთსა და აფხაზეთს. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ამ კურსის სწორ გატარებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა.

საქართველოს რევკომის დეკრეტებით განხორციელდა მრეწველობის, რკინიგზების, საზღვაო ფლოტის, ბანკების, მსხვილი ვაჭრობის ნაციონალიზაცია. ამასთან ერთად, მრეწველობის ცალკეული დარგების ხელმძღვანელობის მიზნით შეიქმნა სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო¹, შემდეგი განყოფილებებით: სამთომადნო, სატყეო, ლითონდამუშავების, ქიმიური, სახელმწიფო შენობათა, თამბაქოს, ტყავის, საფეიქრო-სამკერვალო, პოლიგრაფიული, სატრანსპორტო.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს კომპარტიამ და საბჭოთა მთავრობამ განახორციელა მთელი რიგი ღონისძიება რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობის აღდგენისათვის, სოციალისტური მშენებლობის ლენინური გეგმის განხორციელება მაინც შეუძლებელი იყო მძიმე მრეწველობის გარეშე, რაც რესპუბლიკას მაშინ არ გააჩნდა. რესპუბლიკის ეკონომიკური აღორძინება ბევრად იყო დამოკიდებული, როგორც საბჭოთა რუსეთის დახმარებაზე, ასევე ამიერკავკასიის სამეურნეო რესურსების გაერთიანებაზე. 1922 წელს შეიქმნა ამიერკავკასიის საბჭოთა ფედერაციული რესპუბლიკა, ხოლო, იმავე წლის დამლევს, ყველა საბჭოთა რესპუბლიკა გაერთიანდა ერთ საკავშირო სახელმწიფოდ, რამაც საგრძნობლად დააჩქარა მოკავშირე რესპუბლიკათა ეკონომიკური განვითარება.

სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში, კომუნისტური პარტია და საბჭოთა მთავრობა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ტრანსპორტის ისეთ დონეზე განვითარებას, რომ მას უზრუნველყო მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის, წარმოებისა და მოხმარების რაიონებს შორის კავშირუროთიერთობა, და მასთან, რესპუბლიკათაშორისო კავშირების განმტკიცება.

ვ. ი. ლენინმა სრულიად რუსეთის საბჭოების VIII ყრილობაზე აღნიშნა „ახლა ჩვენ უნდა გვახსოვდეს, რომ შრომის ფრონტზე გადასვლისას ჩვენს წინაშე ისმება იგივე ამოცანა, ახალ ვითარებაში, უფრო ფართო მასშტაბით, მაგ-

¹ Революционные комитеты в борьбе за установление и упрочение Советской власти (февраль—март 1922 г.), Сб. документов и материалов, I, 1963, с. 197.

რამ იგივე ამოცანა, რომელიც დასმული იყო ჩვენს წინაშე, როცა ვაწარმოებდით ომს თეთრგვარდიელებთან, როცა ვხედავდით მუშურ-გლეხური მასების ისეთ ენთუზიაზმს და ენერჯის ისეთ დაძაბვას, როგორიც სხვა სახელმწიფოებში არავითარი ომის დროს არ ყოფილა და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო². ამ ამოცანის შესაბამისად ხორციელდებოდა ჩვენი ქვეყნის ტრანსპორტის, უწინარეს ყოვლისა რკინიგზის ტრანსპორტის, მუშაობის გადახალისება.

1921 წელს გაერთიანდა ამერიკავკასიის სამი დამოუკიდებელი რკინიგზა, რასაც დიდი ეკონომიკური მნიშვნელობა ენიჭებოდა.

რკინიგზის ტრანსპორტის მუშაობის გადახალისებასთან ერთად მიღებულ იქნა ზომები რესპუბლიკის სხვა სახის ტრანსპორტის, და განსაკუთრებით საზღვაო ტრანსპორტის, აღდგენა-განვითარებისათვის.

როგორც ცნობილია, შავი ზღვის სანაპირო ხაზის სიგრძე საქართველოში 300 კილომეტრს აღემატება. აქ მდებარეობს ბათუმის, ფოთისა და სოხუმის ნავსადგურები, ქობულეთის, ოჩამჩირის, ახალი ათონის, გუდაუთის რეიდები და მთელი რიგი ბუნებრივი ბოლაზები. მსოფლიო იმპერიალისტური ომისა და მენშევიკური მთავრობის პირობებში ღრმა ეკონომიკური კრიზისის შედეგად მოიშალა საქართველოს ნავსადგურების მეურნეობა, განადგურდა საზღვაო ფლოტი და გემთშემკეთებელი სახელოსნოები, გაიბნა მეზღვაურთა და მტკირთავთა კადრები.

საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტს საბჭოთა რუსეთის ეკონომიკურ პირობებში, დასავლეთ კაპიტალისტურ ქვეყნებთან ეკონომიკური ურთიერთობის დამყარებისათვის, დიდი როლის შესრულება ეკისრებოდა. ამის შესახებ ვ. ი. ლენინმა ჯერ კიდევ აჭარაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე ორი დღით ადრე რკ (ბ) X ყრილობაზე აღნიშნა; „წაიკითხეთ თუ არა გახეთში, რომ იხსენება ბაქო-თბილისის ნავთსადენი? თქვენ მალე წაიკითხავთ, რომ ასეთივე ნავთსადენი გაყვანილია ბათუმამდე. ეს გზას გავეიხსნის მსოფლიო ბაზრისაკენ“³.

თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ვ. ი. ლენინი ამ პერიოდისათვის საქართველოსა და დასავლეთ კაპიტალისტურ ქვეყნებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობის დამყარებისა და ამ საქმეში ბათუმის ნავსადგურის როლს, მკაფიოდ ჩანს მის მიერ „აზნევის“ სამმართველოს მისამართზე გაგზავნილ წერილში, რომ აზერბაიჯანის ნავთობის პროდუქტები „გაგზავნილი უნდა იქნეს ბათუმით, საქართველოს ტერიტორიით, ასე რომ ერთიანი სამეურნეო ცენტრი გვექნება“⁴.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ცხოვრების გარდაქმნა ხორციელდებოდა სოციალისტური რევოლუციისა და სოციალისტური მშენებლობის პრინციპებისა და საერთო კანონზომიერებათა საფუძველზე, არსებობდა ზოგიერთი ფაქტორი, რომელიც თავისებურ გავლენას ახდენდა რესპუბლიკაში დაწყებულ რევოლუციურ გარდაქმნათა პროცესებზე. გათვალისწინებულია ისიც, რომ სახალხო მეურნეობის აღდგენა დაკავშირებული იყო დიდი სახსრების გამოყოფასთან, ეს კი, იმ დროინდელ პირობებში, რესპუბლიკას არ გააჩნდა. კაპიტალისტური ქვეყნებისაგან სესხის ან დახმა-

² ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 31, გვ. 611.

³ ვ. ი. ლენინი, თხზ., ტ. 32, გვ. 329.

⁴ Ленинский сборник, т. 20, с. 178.

რების მიღება შეუძლებელი იყო, საქმეს ართულებდა ისიც, რომ საქართველოს კომპარტიში თავი იჩინა ობოზციამ ნაციონალურ-უკლონისტების სახით, რომლებიც ეწინააღმდეგებოდნენ პარტიის მიერ აღებული სწორი კურსის გატარებას. ამიტომ, ისინი ობიექტურად ხელს უშლიდნენ საქართველოში სოციალისტური მშენებლობის განხორციელებას. ი. ბ. სტალინი ითვალისწინებდა რა საქართველოში შექმნილ ვითარებას, 1921 წლის ივლისში თბილისის პარტიულ ორგანიზაციის აქტივის კრებაზე თავის მოხსენებაში „კომუნისმის მორიგი ამოცანების შესახებ ამიერკავკასიისა და საქართველოში“ აღნიშნავდა: „ახლა, როცა ჩვენ ფეხი შევდგით სამეურნეო მშენებლობის ახალ პერიოდში, როცა ომიდან გადავდით მშვიდობიან მუშაობაზე... ეს ახალი პერიოდი ავალებს კომუნისტებს მთელი ძალები გადაისროლონ სამეურნეო ფრონტზე, მრეწველობაში, სოფლის მეურნეობაში, სასურსათო საქმეში, კოოპერაციაში, ტრანსპორტის საქმეში და ა. შ. ვინაიდან უამისოდ შეუძლებელია სამეურნეო ნგრევის დაძლევა“⁵.

რესპუბლიკის სახალხო მეურნეობისა და ტრანსპორტის აღდგენის ორგანიზაციული ხელმძღვანელობის მიზნით საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში და შემდეგ კი რკპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტთან იქმნება ტრანსპორტისა და კავშირგაბმულობის განყოფილებები. ანალოგიური განყოფილებები შეიქმნა აგრეთვე ავტონომიურ, საოლქო კომიტეტებთან, რომლებმაც იმავეთვე მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განახორციელეს საზღვაო ტრანსპორტისა და მათი დამხმარე მეურნეობების სათანადო კადრებით უზრუნველყოფისა და საზღვაო ტრანსპორტის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის აღდგენისათვის.

რესპუბლიკის საზღვაო ტრანსპორტის აღდგენის მიზნით, უწინარეს ყოვლისა, საჭირო იყო მართვის ძველი სისტემის გარდაქმნა ახალ, სოციალისტურ საწყისებზე. მმართველობის ძველი სისტემის რეორგანიზაციის პროცესი მიძინარეობდა რესპუბლიკაში სოციალისტური სახალხო მეურნეობის მშენებლობასთან დაკავშირებით, მაგრამ საზღვაო ტრანსპორტის გარდაქმნა გახანგრძლივდა თითქმის ორ წელიწადამდე. ვინაიდან საქართველოს ნავსადგურებს არ გააჩნდათ ცენტრალური მმართველობის აპარატი, 1921 წლის 19 მარტს საქართველოს საგარეო ვაჭრობის სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა ნავსადგურების ქვეგანყოფილება, ხოლო 1921 წლის 29 მარტს დაარსდა საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტის სამმართველო, რომელიც ჯერ დაქვემდებარა რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატს, შემდეგ კი რევკომსა და ბოლოს სახალხო მეურნეობის უმაღლეს საბჭოს⁶. ამავე პერიოდში იყო ცდები, რათა საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტის სამმართველო თავისი დამხმარე მეურნეობებით დაქვემდებარებოდა შავი ზღვის სამმართველოს (ნოვოროსიისკი ან როსტოვი). მაგრამ, ამის წინააღმდეგ გამოვიდა საქართველოს რევკომი, რომელსაც მხარი დაუჭირა ვ. ი. ლენინმა. მისი მითითებით ეს საკითხი განიხილა პოლიტიბიურომ და მიღებული გადაწყვეტილებით (1921 წლის 19 აპრილი) საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტის სამმართველო დარჩა რესპუბლიკის დაქვემ-

5 ი. ბ. სტალინი, თხზ., ტ. 5, გვ. 97.

6 Отдел портов Закавказья 1921—1924. Исторический очерк, обзор эксплуатационной и технической деятельности отдела портов и подведомственных ему учреждений, Тиф., 1926, с. 34.

დებარებაში. ამასთან ერთად, რსფსრ საზღვაო ტრანსპორტის სამმართველოს დაევალა საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტისათვის ყოველმხრივი დახმარების აღმოჩენა⁷.

ამასობაში, საქართველოს სსრ რეკომის 1921 წლის 26 აგვისტოს დეკრეტით, სახელმწიფო საკუთრებად გამოცხადდა საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროს ყველა ნავსადგური, მათი დამხმარე მეურნეობები, მცურავი ერთეულები, საწყობები, ელინგები და სხვა უძრავ-მოძრავი ქონება⁸. დეკრეტი არ ვრცელდებოდა საქართველოში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ შექმნილ საზღვაო ტრანსპორტის საწარმოებზე და მოტორიალქნიან მცურავ ერთეულებზე, რომელთა სიგრძე არ აღემატებოდა 75 ფუტს, აგრეთვე კოპერაციის საკუთრებაში მყოფ მცურავ ერთეულებზე, სალოცმანო და თევზსაჭერ ნაგებზე. კერძო საკუთრებაში არსებული გემების მეპატრონეებს ეკრძალებოდათ სხვისი შრომის ექსპლოატაცია, ზოლო ნავსადგურების სამმართველოს უფლება მიენიჭა იჯარის წესით კერძო საკუთრებაში მყოფი გემების დაქირავებისა⁹. ამრიგად, ნაციონალიზაციას არ ექვემდებარებოდა მცირე საცურაო ერთეულები, რომელთა მესაკუთრეები დაქირავებულ შრომას არ იყენებდნენ. მცირე მოცულობის გემების ნაციონალიზაცია უფრო მოგვიანებით გატარდა.

რესპუბლიკის საზღვაო ტრანსპორტის სამმართველოს ორგანიზაციული სტრუქტურისა და ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესების თვალსაზრისით, დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა საქართველოსა და აფხაზეთის საზღვაო ტრანსპორტის გაერთიანებას, რომელიც განხორციელდა რესპუბლიკის უმაღლესი ეკონომიკური საბჭოს 1921 წლის 5 ნოემბრის დადგენილებით.

საქართველოს სსრ სახალხო კომისართა საბჭოს 1922 წლის 22 აპრილის დადგენილებით, რესპუბლიკის ნავსადგურების სამმართველოს გამოეყო სახელმწიფო ნაოსნობა და მას ჩამოერთვა საზღვაო ფლოტის ექსპლოატაციის უფლებები. ამრიგად, ახლადშექმნილ სახელმწიფო ნაოსნობას, რომელსაც დაევალა რესპუბლიკის ნავსადგურებს შორის ტვირთზიდვა, უფლება მიენიჭა ამ მიზნისათვის გამოეყენებინა ყველა ის გემი, რომელიც ეკუთვნოდათ უწყებებსა და კერძო პირებს, აგრეთვე მათი საწყობები, ნავსადგურები და სხვა დამხმარე მეურნეობები.

სახელმწიფო ნაოსნობამ ნავსადგურების სამმართველოდან მიიღო რვა საცურაო ერთეული, ნაოსნობის ადგილსამყოფელად გამოცხადდა თბილისი, ხოლო ბათუმში შეიქმნა მთავარი სააგენტო¹⁰.

ამ პერიოდისათვის, საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროს მომსახურეობას უწევდა რამდენიმე ორგანიზაცია, როგორც იყო, მაგალითად, „ნაოსნობის საქციონერო საზოგადოება“, „ნებაყოფლობითი ფლოტის საზოგადოება“, მთელი რიგი სააგენტოები და სხვ.

სააქციონერო სანაოსნო საზოგადოება მიზნად ისახავდა ახალი გემების შექმნას, კერძო პირთა საკუთრებაში მყოფი გემებისა და კატარლების გაერთიანე-

7 В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 52, с. 392.

8 საქართველოს სსრ კანონთა, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებათა და მთავრობის დადგენილებათა ქრონოლოგიური კრებული 1921—1940 წწ. ტ. I, თბ., 1959, გვ. 18—19.

9 კ. ტოტოჩავა, ზღვაოსნობისა და გემთშენებლობის განვითარება საბჭოთა აჭარაში (1921—1958 წწ.), ბათუმი, 1975, გვ. 34.

10 Отдел портов Закавказья..., с. 41.

ბას, სანაპირო ტვირთზიდვის ორგანიზაციას და ამ ტვირთის დაზღვევას (საფასურის გადახდის გარანტიით), დაზიანებული გემების შეკეთებას, საბაჟო წესების დაცვის უზრუნველყოფას. ყოველივე ეს ხელს უწყობდა საზღვაო ტრანსპორტის წვრილი ერთეულების, მათი დაქსაქსულობის ლიკვიდაციას.

ნებაყოფლობითი ფლოტის საზოგადოება რუსეთში შეიქმნა 1878 წელს, რუსეთ-თურქეთის ომის დამთავრების შემდეგ. ფლოტისათვის საჭირო გემები შექმნილ იქნა რუსეთის იმპერიის ხალხთა ფართო მასების შეწირულებით. ნებაყოფლობითი ფლოტი თავდაპირველად მიზნად ისახავდა ომის შემთხვევაში დახმარებოდა მეფის რუსეთის სამხედრო ფლოტს. მალე მის განკარგულებაში იყო ოთხი კრესიერის ტიპის გემი („რუსეთი“, „პეტერბურგი“, „მოსკოვი“ და „ნიჟნი-ნოვგოროდი“). ვინაიდან შენელდა თურქეთთან ომის დაწყების მოსალოდნელი საფრთხე, ნებაყოფლობითი ფლოტი ჩაღდა საგარეო ვაჭრობის საშესაბურთო. 1916 წლისათვის ნებაყოფლობითი ფლოტს გააჩნდა 42 საოკეანო გემი, რომლის საერთო წყალწყვა 5900000 ფუტს შეადგენდა. ფლოტი ანხორციელებდა რეისებს ოდესიდან — ვლადივოსტოკამდე, იაპონიისა და ჩინეთის მთელ რიგ ნავსადგურებში შესვლით.

1907 წლიდან ნებაყოფლობითი ფლოტი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა მეფის რუსეთში მცხოვრებ მუსულმანების გასამგზავრებლად მექაში სალოცავად. 1910 წელს ამ გემებით იმგზავრა 12 000 მუსულმანმა.

პირველ მსოფლიო იმპერიალისტური ომის დაწყებამდე ნებაყოფლობითი ფლოტს რუსეთისა და საზღვარგარეთის მსხვილ ნავსადგურებში გააჩნდა კარგად მოწყობილი დამხმარე მეურნეობები. ომის დაწყების დროს ნებაყოფლობითი ფლოტი სამხედრო მიზნებს ემსახურებოდა. ნაწილი მათი გემებისა გადაეცა რუსეთის მოკავშირეებს სატრანსპორტო საშუალებათა გაძლიერებისათვის. 1917 წ. ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ მოხდა საზღვარგარეთ მყოფი გემების რეკვიზიცია, ხოლო ნაწილი გემებისა რუსმა ემიგრანტებმა გაყიდეს დაბალ ფასებში.

რსფსრ სახალხო კომისართა საბჭოს 1922 წლის 11 იანვრის დეკრეტით აღდგენილ ნებაყოფლობითი ფლოტი, შეიქმნა ახალი მმართველობის ორგანო, რომელიც შეუდგა გაბნეული და გადაარჩენილი გემების, აგრეთვე მათი დამხმარე მეურნეობების ქონების შეგროვებას. საზღვარგარეთ გაიგზავნა რწმუნებულები. მათ დაევალათ სასამართლო პროცესების აღძვრა რუსეთის გემების დაბრუნებისათვის, ჩვენი ქვეყნის სავაჭრო ნავსადგურებში და სხვა პუნქტებში გაიხსნა ნებაყოფლობითი ფლოტის სააგენტოები.

სასამართლო პროცესების წარმატებით დამთავრების შედეგად ინგლისმა საბჭოთა ქვეყანას დაუბრუნა 9 გემი. იქნებოდა შესაბამისი პირობები გემების დაბრუნებისა ამერიკის შეერთებულ შტატებიდან, იაპონიიდან, საფრანგეთიდან და სხვა.

აჭარის ასსრ ნებაყოფლობითმა ფლოტმა მუშაობა დაიწყო 1922 წლის სექტემბრის დამლევს, როდესაც იმპორტმა შედარებით ფართო ხასიათი მიიღო, მაგრამ მას ბევრი ხელისშემშლელი პირობა შეხვდა. კერძოდ, ნებაყოფლობითი ფლოტის ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა ბათუმში მოქმედი მრავალი კერძო საექსპედიციო-სატრანსპორტო კანტორა, რომლებიც სარგებლობდნენ თავისუფალი ვაჭრობის უფლებებით.

ამავე დროს, საბაჟო სამმართველოში მოკალათებული საექვო პიროვნებები ყოველმხრივ ცდილობდნენ ნებაყოფლობითი ფლოტის უფლებათა კერძო ექსპედიტორებისა და თავიანთ სასარგებლოდ გადაწყვეტას. მაგრამ, შემდგომ პერიოდში, როდესაც საბაჟოს აპარატი გაიწმინდა არასანდო თანამშრომლები-საგან, ნებაყოფლობითმა ფლოტმა უკეთესად წარმართა თავისი მუშაობა¹¹. ფლოტი, თავისი სააგენტოების მეშვეობით, მომსახურეობას უწევდა სახელმწიფო დაწესებულებებს, საწარმოებსა და კერძო პირებს შორეულ რეისებით ტვირთზიდვაში, უმთავრესად კი გამოიყენებოდა მანგანუმისა და თამბაქოს საექსპორტო ოპერაციებისათვის¹². აღსანიშნავია, რომ ნებაყოფლობითმა ფლოტმა, როგორც ჩვენს ქვეყანაში, ისე საზღვარგარეთ აღადგინა ფართო სატრანსპორტო ორგანიზაციები. მისი ერთ-ერთი სააგენტო წარმატებით მოქმედებდა ირანში¹³.

ამ პერიოდისათვის, რესპუბლიკის ნავსადგურებზე (ბათუმი, ფოთი, სოხუმი) სულ მიწერილი იყო სხვადასხვა ტიპისა და წყალწყვის 27 სატრანსპორტო გემი¹⁴. მაგალითად, ბათუმის ნავსადგურის მცურავი შემადგენლობა განისაზღვრებოდა ერთი მცირე ტონაჟის კატარლით („კრასნი ბათუმი“), ერთი ბარჯით, 50 ტონიანი მცურავი ამწით, ერთი ბაქნისა და სამი მოძრავი პატარა ამწით (3—6 ტონა). ნავსადგურს ემსახურებოდა აგრეთვე კერძო პირთა რამდენიმე მცურავი ერთეული, ხოლო „ნაოსნობის საზოგადოების“ განკარგულებაში იყო კატარდები „ნინა“, „ზოლუშკა“, „ბეისუსი“, 8000 ფუთი წყალწყვის რკინის ბარჯა და ხის გემი 2500 ფუთი წყალწყვისა¹⁵. ბათუმის ნავსადგურის ტერიტორიაზე გაყვანილი იყო 4,6 კმ სიგრძის რკინიგზის ხაზი და 3,5 კი სიგრძის საქაპანე გზა.

სოხუმის ნავსადგურს არც ერთი გემი არ ემსახურებოდა. თუმცა მასზე მიწერილი იყო სამარჯაფო კატარა „ფრანცი“ და ფელიუგა „ელენა“.

ნავსადგურებში ტვირთბრუნვა არ ატარებდა სისტემატურ ხასიათს. ამ მხრივ, მდგომარეობა გაუმჯობესდა 1921 წლის მეორე ნახევრიდან, მაგრამ აქაც თავი იჩინა გაუგებრობამ სოციალისტური ტრანსპორტის დანიშნულებისა და გამოყენების საკითხებში. ზოგიერთი სამეურნეო მუშაკის ინიციატივით საზღვაო ტრანსპორტით ტვირთზიდვა უფასოდ წარმოებდა, რაც იწვევდა ნავსადგურების ფინანსური მდგომარეობის გაუარესებას. მაგალითად, 1922 წელს ბათუმის ნავსადგურის შემოსავალი შეადგენდა 78944 მანეთს, ფოთისა — 23812 მანეთს, სოხუმისა 8300 მანეთს, სამივე ნავსადგურის სულ — 141 875 მანეთს. საზღვაო ტრანსპორტის უფასო ოპერაციების წარმოება კატეგორიულად აიკრძალა. 1922 წლის 14 მარტიდან ნავსადგურები გადავიდნენ ფასიან მომსახურებაზე და მათი შემოსავალი გაიზარდა — 481 060 მანეთამდე¹⁶.

ნავსადგურების მძიმე სამეურნეო პირობები, რაც მენშევიკური მთავრობისაგან მემკვიდრეობით იქნა მიღებული, ვერ უზრუნველყოფდნენ ტვირთბრუნვის სწორ ორგანიზაციას. ბათუმის ნავსადგურის ძირითადი ნაგებობები გე-

¹¹ Транспорт СССР, М., 1967, с. 123.

¹² Партархив Аджаробкома КП Грузии, фонд I. оп. I, д. 248, л. 11—13.

¹³ კ. ტოტოჩავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 46.

¹⁴ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VII, თბ., 1975, გვ. 114.

¹⁵ საქართველოს სსრ ორცხა, ფონდი 200, საქ. 95, ფურც. 458,464—465, კ. ტოტოჩავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30.

¹⁶ იქვე, გვ. 69.

მების მომსახურებისათვის უვარგისი იყო. არ წარმოებდა გემების მისადგომების გაწმენდა-ვალრმაგება. შეკეთებას საჭიროებდა ნავსადგურების ორი უმოქმედოდ მდგარი ელინგი, წყალგაყვანილობა და გემთშემკეთებელი სახელოსნოების შენობები, რომლებიც აღჭურვილნი იყვნენ მოძველებული დაზგებითა და მოწყობილობებით. წვრილ დაქსაქსულ გემთშემკეთებელ სახელოსნოებს უკეთეს შემთხვევაში შეეძლოთ მხოლოდ ზოგიერთი პატარა გემის, მოტორიანი კატარლის მოტორიანი-იალქნიანი გემის შეკეთება. სახელოსნოები მწვავედ განიციდინენ მუშაძალისა და კვალიფიციური კადრების ნაკლებობას, სისტემატურად არ მარაგდებოდნენ სათანადო მასალითა და საწვავ-სათბობით. ყოველივე ამის შედეგად, სახელოსნოები არასრული დატვირთვით მუშაობდნენ და ამასთან დაბალი იყო შრომის ნაყოფიერება.

საქართველოს შავი ზღვის ნავსადგურებში გემების მომსახურების დაბალი დონე მკვეთრად ზღუდავდა ამ ნავსადგურებში საზღვაოგარეთის გემების შემოსვლას.

1921 წლის პირველ ნახევრიდან შესაძლებელი გახდა ბათუმის ნავსადგურის ზოგიერთი გამოუყენებელი შენობის გადაკეთება გემთშემკეთებელ სახელოსნოდ. ამავე დროს, დაიწყო ელინგის შეკეთება, სახელოსნოში ამოქმედდა ახალი საამქროებიც, აშენდა საწყობები, ფარდულები და სხვ. ნავსადგურის გემთშენებელ სახელოსნოს, რომელიც მწყობარში ჩადგა 1921 წლის 18 აგვისტოს, ჰქონდა სახარატო — საზეინკლო, სასხმელი, სადურგლო და სამჭედლო საამქროები, სადაც წარმოებდა სახელმწიფო ნაოსნობისა და კერძო პირების გემების შეკეთება. ზოგჯერ აქ შეკეთებისათვის საზღვაოგარეთის გემებიც დგებოდა¹⁷. 1923 წლისათვის ბათუმის გემთშემკეთებელ სახელოსნოს უკვე შეეძლო გემების შეკეთების რთული სამუშაოების შესრულება. მუშაობა განაახლა აგრეთვე ფოთის გემთშემკეთებელმა სახელოსნომ. აქ 1922 წელს შეკეთდა რამდენიმე მოტორიანი გემი და ბარჯა¹⁸. აგრეთვე, ელინგის ამწე მექანიზმები. აღსანიშნავია ისიც, რომ ფოთის სახელოსნოებმა ამოიღეს რამდენიმე ჩაძირული გემი და მოახდინეს მათი კაპიტალური შეკეთება¹⁹. მაგრამ, ყველაზე უფრო დიდი წარმატება მოპოვებული იქნა 1923 წელს, როდესაც ბათუმისა და ფოთის სახელოსნოებმა თითქმის ერთდროულად, მთავრობის დავალებით, შექმნეს მკურავი მიწახაპია მანქანა „საბჭოთა საქართველო“ ამავე დროს, ბათუმის სახელოსნომ კაპიტალურად შეაკეთა მოძველებული მიწახაპია „კასტორია“.

ასეთი რთული ხასიათის სამუშაოთა შესრულება უმოკლეს პერიოდში, საკუთარი ძალებითა და სახსრებით, უცხოური კაპიტალის დახმარების გარეშე, სახელოსნოების შრომითი კოლექტივების დიდ გამაძრვებლად იქნა აღიარებული. ამის შესახებ გაზ. „კომუნისტი“ აღნიშნავდა: „დღემდე საქართველოს ნავსადგურებს არ გააჩნდათ საკუთარი მიწათამლევი და ყოველივე საჭიროების დროს ... ნავსადგურის ადმინისტრაციას მთელი წლობით უხდებოდა სხვადასხვა შორეულ ნავსადგურებში ხეტიალი მიწათამლევის საშოვნელად. მიწათამლევის საშუალებით შესაძლებელი ხდება ნავსადგურის ვალრმაგება 35 ფუტამდე. დიდი წყალტევის საოკეანო გემებს თავისუფლად შეეძლება ნავსადგურში შემოსვლა“²⁰.

17 «Отдел портов Закавказья»..., с. 218—219.

18 საქართველოს სსრ ორცხა, ფონდი 800, ანაწ. 2, საქ. 7, ფურც. 5.

19 გაზ. „კომუნისტი“, 1921 წ. 5 ივლისი.

20 გაზ. „კომუნისტი“, 1923 წ. 5 მაისი.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ფოთის ნავსადგურის მომსახურეობისათვის შეიქმნა მანქანის შექმნის თაობაზე, ჯერ კიდევ მენშევიკების მთავრობის დროს არაერთხელ მიუძღრებოდა ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის ნიკო ნიკოლაძისათვის, მაგრამ მისი განხორციელება იმ დროის პირობებში შეუძლებელი აღმოჩნდა²¹. ნავსადგურის აკვატორიის მცირე სიღრმის გამო საოკეანო გემებზე გაწეული ფრახტი შეუწელებლად იზრდებოდა, ნავსადგური განიცდიდა მძიმე ფინანსურ მდგომარეობას.

საქართველოს სსრ ნავსადგურების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესებამ საგრძნობლად შეუწყო ხელი ტვირთბრუნვის გადიდებას და მასთან ერთად ნავსადგურების, განსაკუთრებით კი ბათუმის ნავსადგურის ფინანსური მდგომარეობის მოწესრიგებას.

ბათუმის ნავსადგურიდან უმთავრესად გადიოდა ნავთობის პროდუქტები, რკინა, ცემენტი, აბრეშუმის პარკი, ხილი, ღვინო, სხვადასხვა სახის ნედლეული და სხვ. შემოპქონდათ: მანქანები, მექანიკური ნაწარმი, მანუფაქტურა, ფქვილი, შაქარი და სხვ.

ფოთის ნავსადგური წარმოადგენდა რსფსრ-სა და უკრაინის ნავსადგურებთან მცირე კაპოტაჟის პირველად პუნქტს.

ფოთის ნავსადგურში შემოპქონდათ მარცვლეული, შაქარი, მარილი, თამბაქო, ცემენტი, რკინა, მანუფაქტურა, საზღვარგარეთ გაპქონდათ ძირითადად მანგანუმი.

აღსანიშნავია ისიც, რომ სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში ყველაზე დიდი მოცულობის საქსპორტო ტვირთს შეადგენდა ნავთობის პროდუქტები და მანგანუმი, რომლებიც ბათუმისა და ფოთის ნავსადგურებიდან გადიოდა. ამიტომ, ბათუმის ნავსადგური, ტვირთბრუნვის მიხედვით ჩვენი ქვეყნის ერთ-ერთი მსხვილი საზღვაო ჭიშკარს წარმოადგენდა. ფოთის ნავსადგურის ტვირთბრუნვის მაჩვენებლები, ბათუმისაგან განსხვავებით, უფრო დაბალი იყო, მაგრამ საგრძნობლად უსწრებდა შავი ზღვის სხვა ნავსადგურებს²².

მიუხედავად იმისა, რომ საბჭოთა კავშირი იმყოფებოდა კაპიტალისტური სამყაროს ეკონომიკური ბლოკადის პირობებში, მაინც საზღვარგარეთის ზოგიერთი ფირმა ამყარებდა სავაჭრო ურთიერთობას საბჭოთა რესპუბლიკებთან, განსაკუთრებით მათ აინტერესებდათ მანგანუმისა და ნავთობის პროდუქტების შესყიდვა. 1923 წლიდან საგრძნობლად იზრდება საქართველოს ნავსადგურებიდან საქსპორტო ტვირთის გატანა. ამავე დროს, თანდათანობით ფართოვდება ტვირთბრუნვა რუსეთსა და მოძმე საბჭოთა რესპუბლიკებთან, რასაც ხელს უწყობდა შავი ზღვის საზღვაო ტრანსპორტი და ნავსადგურების მეურნეობის გაუმჯობესება თუმცა, საზღვაო ტრანსპორტის კვლავ მძიმე პირობებში უხდებოდა მუშაობა. ნაწილობრივ აღდგენილი და ზოგჯერ გადაკეთებული გემები არ იძლეოდნენ დადებით ეკონომიკურ შედეგს. ჩვენს ქვეყანაში პრაქტიკულად საზღვაო სატრანსპორტო გემების მშენებლობა არ არსებობდა 1925 წლამდე²³,

²¹ ა. კოკლავაშვილი, მანქანათმშენებლობის ისტორია საბჭოთა საქართველოში, თბ., 1966, გვ. 144—145.

²² В. Мн х а й л о в с к и й, Морской транспорт в цифрах и диаграммах, М., 1929, с. 63, 63.

²³ История социалистической экономики СССР, т. II, М., 1976, с. 405.

ბათუმის, ფოთისა და სოხუმის ნავსადგურების ტვირთზიდვა²⁴ (ფუთობით)²⁴

	1913 წ.	1924—1925 წწ.	1925—1926 წწ.
გაგზავნილია კაპოტაჟით	231227	49460	80054
გაგზავნილია საზღვარგარეთ	1861157	1329855	1504621
ს უ ლ	2092384	1379315	1584675
მიღებულია კაპოტაჟით	479691	67151	126426
მიღებულია საზღვარგარეთიდან	36147	101444	42631
ს უ ლ	515838	168595	169107
საერთო ტვირთზიდვა კაპოტაჟით	716918	116611	206480
საერთო ტვირთზიდვა საზღვარგარეთიდან	1897304	1431299	1547302
ს უ ლ	2608222	1547910	17553782

როგორც აღვნიშნეთ, ტვირთზიდვის მიხედვით მაღალ მაჩვენებლებს აღწევს ბათუმის ნავსადგური. მაგალითად, 1923 წელს ბათუმის ნავსადგურის საერთო ტვირთზიდვა შეადგენდა 42643173 ფუთს, აქედან, ექსპორტზე მოდიოდა მთელი ტვირთზიდვის 95 პროცენტი, საქსპორტო ტვირთის ორ მესამედზე მეტს ნავთობის პროდუქტი შეადგენდა (35245533 ფუთი)²⁵.

1924 წ. ფოთის ნავსადგურის საერთო ტვირთზიდვა შეადგენდა 28791011 ფუთს, აქედან იმპორტზე მოდიოდა 1472081 ფუთი (საერთო ტვირთზიდვის 4,5 პროცენტი), ექსპორტზე — 27318390 ფუთი (95,5 პროცენტი), მანგანუმი შეადგენდა მთელი ექსპორტის 96,5 პროცენტს (26332236 ფუთი) და ტვირთზიდვის 95 პროცენტს. გატანილი ტვირთის 98,5 პროცენტი საზღვარგარეთის ქვეყნებთან ვაჭრობაზე მოდიოდა, 1,5 პროცენტი კი — კაპოტაჟურ ტვირთზიდვაზე²⁶. აღსანიშნავია ისიც, რომ 1924 წელს ფოთის ნავსადგურის ტვირთზიდვა, 1921 წელთან შედარებით, 6-ჯერ გაიზარდა, თუმცა ომამდელი მაქსიმალური წლიური ტვირთზიდვის მაჩვენებელი (64990000 ფუთი) 44,5 პროცენტს შეადგენდა²⁷.

სოხუმის ნავსადგურის საერთო ტვირთზიდვა, 1921 წლიდან 1923 წლის იანვრამდე, შეადგენდა 1836219 ფუთს, მათ შორის, შემოიტანეს 852216 ფუთი, გაიტანეს 984,003 ფუთი.

სოხუმის ნავსადგურმა შედარებით მაღალ მაჩვენებელს ტვირთზიდვის მიხედვით 1925 წელს მიაღწია, იგი გაიზარდა 1750000 ტონამდე.

ტვირთზიდვის გადიდებასთან ერთად იზრდება საზღვაო ტრანსპორტით ძგზავრთა გადაყვანის რაოდენობა, რაც ჩანს ქვემოთმოტანილი მონაცემებიდან (იხ. ცხრილი 2).

²⁴ საბჭოთა საქართველოს 10 წელი, თბ., 1932, გვ. 505.

²⁵ კ. ტოტოჩავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 73.

²⁶ საქართველოს სსრ მთავრობის 1924 წლის მოქმედების მოკლე ანგარიში, თბ., 1925, გვ. 166.

²⁷ საქართველოს სსრ ორცხა, ფონდი 800, ნაწ. 2, საქ. 1, ფურც. 31.

საქართველოს ნავსადგურებიდან მგზავრთა გადაყვანა 1922—1924 წწ²⁸.

ნავსადგურები და რეიდები	წლები	საზღვარგარეთ მიმოსვლა გემებით		კაპოტაჟური გემებით		ს უ ლ	
		მიიღო	გაიგზავნა	მიიღო	გაიგზავნა	მიიღო	გაიგზავნა
ბათუმი	1922	7735	12525	21506	15713	29241	28238
	1924	3477	3292	21725	26535	28202	29827
ფოთი	1922	240	15	3473	3871	3713	3886
	1924	—	—	12239	11356	12239	11356
სოხუმი	1922	—	—	—	—	7902	6575
	1924	4	—	28463	34928	28467	34929
ოჩამჩირე	1924	—	2	4138	3636	4138	3638
გულაუთა	1924	—	—	4183	4039	4183	4039
ახალი ათონი	1924	—	—	124	1179	1241	1179
გაგრა	1924	—	—	6405	6487	6405	6487

ცხრილიდან ჩანს, რომ საზღვარგარეთ მგზავრების გადაყვანა უმთავრესად ბათუმის ნავსადგურიდან ხდებოდა. 1922—1924 წწ. საქართველოს ნავსადგურებში საზღვარგარეთიდან მიღებულ იქნა უფრო ნაკლები მგზავრი, ვიდრე იქ გაიგზავნა. ოდესა-ბათუმისა და ყირიმ-კავკასიის ხაზზე რეგულიარული მიმოსვლის დაწესებამ გაზარდა კაპოტაჟით მგზავრთა გადაყვანა. ამიტომ, ცხრილში მოტანილი ეს მაჩვენებელი, ამავე დროს, გვიჩვენებს მიღებულ მგზავრებთან შედარებით გადაყვანილთა მეტ რაოდენობას. მიღებულ და გაგზავნილ მგზავრთა შორის დიდი ნაწილი მოდის საქართველოს შავი ზღვის სანაპიროს ნავსადგურებში მგზავრთა მოძრაობაზე. განსაკუთრებით ეს ითქმის აფხაზეთის ასსრზე, სადაც ჭერ კიდევ არ იყო გაყვანილი რკინიგზა, ხოლო საჭაპანო გზები არ იყო კეთილმოწყობილი. აფხაზეთისა და საქართველოს ეკონომიკურ რაიონებთან დაკავშირება უფრო მოსახერხებელი იყო საზღვაო ტრანსპორტით.

ტვირთბრუნვა და მგზავრთა გადაყვანა უშუალოდ დაკავშირებული იყო გემების მოძრაობასთან, რაც ხორციელდებოდა საზღვარგარეთიდან შემოსული გემებით და კაპოტაჟით. ერთ-ერთი მონაცემით, 1921 წელს საზღვარგარეთიდან ბათუმის ნავსადგურში შემოვიდა 136 გემი, 1923 წელს — 146, 1922 წელს ფოთის ნავსადგურში შემოვიდა 25 გემი.

1924 წელს ბათუმის ნავსადგურში შემოვიდა 1551 გემი და კატარა, ფოთის ნავსადგურში — 564, სოხუმის — 51. ომამდელ მონაცემებთან შედარებით საზღვარგარეთიდან გემების შემოსვლა მნიშვნელოვნად შემცირებულია, მაგალითად, 1922 წელს ფოთის ნავსადგურში მანგანუმის ექსპორტისათვის შემოვიდა ექვსჯერ ნაკლები (25 გემი), ვიდრე 1913 წელს (157 გემი), ინგლისი-

²⁸ Народное хозяйство Закавказья в цифрах, с. 564—565; კ. ტ. ო. ტ. ო. ჩ. ა. ვ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 80.

დან თითქმის 10-ჯერ ნაკლები (9), სამაგიეროდ გადიდა რსუსრ-თან გემების მიმოსვლა (277 გემი)²⁹. ეს ტენდენცია მომდევნო წლებში უფრო თვალსაჩინო ხდება. ეს ფაქტორები აუმჯობესებდნენ რესპუბლიკის ნავსადგურების ფინანსურ მდგომარეობას და მის შესაბამისად მცირდებოდა სახელმწიფო დოტაცია. 1925 წელს ნავსადგურების საერთო შემოსავალი შეადგენდა 1415734 მანეთს, ხოლო 1928 წლის 1 ოქტომბერს 2317383 მანეთს. ყველაზე მეტ მოგებას ბათუმის ნავსადგური იღებდა, რომელიც თავის მხრივ დახმარებას უწევდა სხვა ნავსადგურებს, განსაკუთრებით კი — სოხუმისას.

აღსანიშნავია, რომ 1923 წლიდან, საზღვაო ტრანსპორტის ტვირთზიდვაში, საგრძნობლად მცირდება კერძო პირთა გემების გამოყენების ხვედრითი წილი. ახლა უმთავრესად ტვირთზიდვა ხორციელდებოდა სახელმწიფო საზღვაო ტრანსპორტით. 1925 წლის იანვრიდან სსრ კავშირის საზღვაო დაწესებულებები გაერთიანდნენ 4 მთავარ სამმართველოში (ბალტიის, თეთრი ზღვის, აზოვ-მაგი ზღვის, კასპიის) საქართველოს სსრ საზღვაო ტრანსპორტი გადავიდა აზოვ-მაგი ზღვის სამმართველოში.

მიღწეული წარმატებები არ იქნებოდა მოპოვებული, რომ საზღვაო ტრანსპორტი, რომელიც გამოირჩეოდა თავისი თავისებურებებით არ ყოფილიყო უზრუნველყოფილი სათანადო კადრებით. ადგილობრივი პარტიული და საბჭოთა ორგანოები შეუწყობდნენ ზრუნავდნენ საზღვაო ტრანსპორტზე დასაქმებული კადრების განახლების, შრომის დისციპლინის განმტკიცებისა და კვალიფიციური კადრების მომზადების საკითხებზე. ამ დროისათვის შეიმჩნევა საზღვაო ტრანსპორტზე დასაქმებული კადრების შემადგენლობისა და რაოდენობის ცვალებადობა, განსაკუთრებით ეს ითქმის მმართველობის აპარატისა და დამხმარე მეურნეობების მუშა-მოსამსახურეთა კადრებზე, რაც უნდა აიხსნას მმართველობის აპარატის წმენდით და მტვირთავი მუშების სეზონურობით.

1922 წლის მონაცემებით, ბათუმის ნავსადგურში მუშაობდა 107 კაცი, ფოთის — 114, ხოლო სოხუმის — 30 კაცი. სულ საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტზე დასაქმებული იყო 251 მუშა-მოსამსახურე, მათ შორის სახელმწიფოებში და ელნგებზე მუშაობდა 28 კაცი, მცურავ ამწებზე — 16 კაცი, მეზღვაურები: კაპიტანი — 2, შკიპერი — 5, ბოცმანი — 4, მექანიკოსი — 2, ძემანქანე — 2, ძემანქანის თანაშემწე — 2. ნავსადგურების მორიგეთა შტატი შედგებოდა: ნავსადგურის ზედამხედველი — 5, სანაპიროს ბოცმანი — 5, სანაპიროს მეზღვაური — 22, მყვინთავი — 3, ნიშნისმიცემი — 3, და სხვ. დამხმარე პერსონალი — 9 კაცი. მტვირთავი მუშების უმრავლესობა არ საჭიროებდა წინასწარ მომზადებას, ამ სამუშაოს ძირითადად ასრულებდნენ სოფლებიდან მოსული გლეხები. რაც შეეხება კვალიფიციურ მეზღვაურთა კადრებს, მათი მომზადება ხდებოდა ფოთისა (დაარსდა 1880 წ.) და ბათუმის (დაარსდა 1921 წ.) საზღვაო სასწავლებლებში³⁰.

საზღვაო ტრანსპორტის მუშაობის მოცულობის გადიდების შესაბამისად იზრდებოდა ამ დარგში დასაქმებული მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობაც, მაგალითად, ერთ-ერთი საარქივო წყაროს მიხედვით 1923 წელს ბათუმის გემთ-

²⁹ საქართველოს სსრ ორცხა, ფონდი 800, ან. 9, საქ. 59, ფურც. 329, საქართველოს სსრ მთავრობის მოქმედების ანგარიში, თბ., 1925, გვ. 166.

³⁰ В. К. Чантурия, Батумское мореходное училище имени маршала инженерных войск А. В. Геловани, Батуми, 1980, с. 7, 12.

6. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1984, № 1

შემკეთებელი სახელოსნოში დასაქმებული მუშათა რაოდენობა შეადგენდა 100-ზე მეტ კაცს³¹.

მთელი რიგი პარტიულ-ორგანიზაციულ ღონისძიებათა განხორციელების შედეგად რესპუბლიკის საზღვაო ტრანსპორტის მუშაკები ყოველთვის მჭიდროდ იყვნენ დარაზმულნი სახელმწიფო გემების შესრულებისათვის. თავადღებით მუშაობდნენ ნავსადგურებისა და სახელოსნოების მუშები, გემის ეკიპაჟები. ხშირად ეწყობა შაბათობები. მაგალითად, ჯერ კიდევ საქართველოში სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების პირველ თვეებში 1921 წლის 18 ივლისს სოხუმის ნავსადგურში მოწყობილ შაბათობაზე დაიტვირთა 800 ფუთი თამბაქო, ხოლო 25 ივნისს დაიტვირთა ფართლელი და სხვა სამრეწველო საქონელი. ამ დღეს შაბათობაზე მონაწილეობდა 229 კაცი, ხოლო 9 ივლისს კი — 387 კაცი. მათ შორის — 87 კომუნისტი და კომკავშირელი, რომლებმაც დატვირთეს და გადმოტვირთეს 3502 ფუთი ტვირთი. ასევე ფართო მასშტაბით იყენებდნენ შაბათობებს ბათუმისა და ფოთის ნავსადგურებში.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა მეზღვაურთა კავშირის განმტკიცებას ქალაქისა და სოფლის მცხოვრებლებთან, რაც ხორციელდებოდა ორმხრივი შეფობის გზით. მაგალითად, ბათუმის მეზღვაურები შეფობას უწყევდა ორთაბათუმისა და ჩაქვის მოსახლეობას, ეხმარებოდნენ მათ კულტურულ-სამეურნეო საქმიანობაში.

ბათუმისა და ფოთის გემთშემკეთებელ სახელოსნოების მუშაკთა კოლექტივების დიდი წვლილი შეჰქონდათ აღნიშნულ ქალაქების სამეურნეო ცხოვრებაში. ბათუმის ნავსადგურის სახელოსნო შეაკეთა ელსადგური, წყალსატუმბი, მიწხაპა მანქანები, რომლებიც ეკუთვნოდნენ წყალთა მეურნეობის ორგანიზაციებს, შეასრულა აგრეთვე მთელი რიგი ჰიდროტექნიკური ხასიათის სამუშაოები. მიღებული მოგება ხელს უწყობდა მეზღვაურთა ყოფაცხოვრებითი პირობების გაუმჯობესებას.

1927—1928 სამეურნეო წელს საქართველოს ნავსადგურების ტვირთბრუნვა შეადგენდა 2846,3 ათას ტონას, მათ შორის გაიგზავნა 2153,6 ათასი ტონა, ხოლო მიღებული იქნა 203,0 ათასი ტონა. იზრდება აგრეთვე მგზავრთა გადაყვანის რაოდენობაც, სულ გაგზავნილი იქნა 253,1 ათასი კაცი, მათ შორის მიღებულია 128,7 ათასი კაცი, გაგზავნილია 124,1 ათასი კაცი³².

1928 წელს ნავსადგურების საერთო შემოსავალი გაიზარდა 2317383 მანეთამდე. ამრიგად, საქართველოს ნავსადგურებმა, ძირითადი მაჩვენებლების მიხედვით, გადააჭარბა ომამდელ დონეს.

ამ დროისათვის, აღდგენილი იქნა სავაჭრო ფლოტი, მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განხორციელდა ნავსადგურების რეკონსტრუქციისათვის, გაფართოვდა გემთშენებელი სახელოსნოების მუშაობის პროფილი და მოცულობა. საზღვაო ფლოტის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის განმტკიცება უზრუნველყოფდა ტვირთისა და მგზავრების მიღებას და გაგზავნას როგორც საზღვარგარეთ, ისე სსრ კავშირის ნავსადგურებში.

საქართველოს საზღვაო ტრანსპორტმა წარმატებით შეასრულა ის ამოცანები, რასაც მას, ამ დროისათვის, უსახავდა კომუნისტური პარტია და საბჭოთა სახელმწიფო.

³¹ აჟარის ასსრ ცსა, ფონდი 60, ს. 24, ფურც. 2.

³² საბჭოთა საქართველოს 13 წელი, თბ., 1934, გვ. 98, 99.

О. Х. ШАРАДЗЕ

МОРСКОЙ ТРАНСПОРТ ГРУЗИИ
В ПЕРИОД ВОССТАНОВЛЕНИЯ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА

Резюме

С помощью РСФСР и путем объединения хозяйственных ресурсов Закавказья ускорилось экономическое развитие Советской Грузии. Наряду с реорганизацией железнодорожного транспорта соответствующие меры были приняты для восстановления и развития морского транспорта, которому в тот период придавалось особое значение. 21 марта 1921 года было основано Управление морского транспорта Грузии, были объявлены государственной собственностью все черноморские порты, подсобные хозяйства и морской флот. С 1923 года значительно возрос вывоз груза на экспорт из портов Грузии. Увеличивается грузооборот и перевозка пассажиров. С начала 1925 года морской транспорт Грузии вошел в подчинение вновь созданного Азово-Черноморского управления, что способствовало упрочению материально-технической базы портов Грузии, но по основным экономическим показателям порты превзошли довоенный уровень сравнительно позже.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სოციალისტური ეკონო-
მიკის გამოცდილების განყოფილებისა და ეკონომიკური აზრის ის-
ტორიის განყოფილებამ

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

ალმასანდრა ჟღანტი

ბანწყობის ფსიქოლოგიური თეორიის კრიმინოლოგიაში გამოყენებისა და ზნეობრივი აღზრდის ზოგადი საკითხი

ადამიანი და გარემო განუწყვეტლივ ურთიერკავშირში იმყოფებიან. ეს კავშირურთიერთობა დიალექტიკური ხასიათისაა. არა მარტო გარემოსინამდვილე ზემოქმედებს მოთხოვნილების კონკრეტული სიტუაციის სახით სუბიექტზე (პიროვნებაზე), არამედ, პირიქით, სუბიექტიც (პიროვნებაც) ახდენს ზემოქმედებას გარემოზე. ადამიანი სათანადოდ ცვლის გარემოს, იგუებს მას და ამ პროცესში თვითონაც მიზანდასახულად იცვლება, ეგუება სინამდვილეს. „აქტივობის პროცესში ადამიანს, როგორც პიროვნებას, უყალიბდება გარკვეული პიროვნული ნიშნები, უჩნდება ფსიქიკური მდგომარეობანი და პროცესები“¹.

ადამიანის აქტივობას, მის ქცევას, კონკრეტულ ქმედობას განაპირობებს ამა თუ იმ ხასიათის მოთხოვნილება, რომლის რეალიზაციაც დამოკიდებულია ფსიქოლოგიურ განწყობაზე. სწორედ განწყობა აძლევს მიმართულებას ქცევას, იგია ყოველგვარი ქცევის (მათ შორის დანაშაულებრივი ქცევის) მარეგულირებელი და წარმმართველი. ცხადია, დანაშაულებრივი ქცევის საკითხი ფსიქოლოგიას უშუალოდ არ აინტერესებს, ეს უფრო იურისტ-კრიმინოლოგთა საქმეა, მათი კვლევა-ძიების სფეროა. კრიმინოლოგებს, ასევე, უფრო მეტად აინტერესებთ პიროვნება როგორც სოციალური მოვლენა, როგორც საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ისტორიული განვითარების პროდუქტი.

ადამიანის სოციალურობა უწინარეს ყოვლისა მოთხოვნილებებსა და გარემოსამყაროსთან ურთიერთობაში პოულობს თავის გამოხატულებას. ეს ურთიერთობა კი თავისი არსით სოციალური (საზოგადოებრივი) ურთიერთობაა. ადამიანი, როგორც ინდივიდი უამრავი სულიერი და მატერიალური ხასიათის მოთხოვნილებათა მატარებელია. ეს მოთხოვნილებანი და მათი დაკმაყოფილების გზები შეიძლება იყოს საზოგადოებრივად სასარგებლო, მისაღები ანდა კიდევ, პირიქით — მიუღებელი და მავნე, საზიანო რაც მეტ-ნაკლებად დამოკიდებულია მოცემულ საზოგადოებაში მოქმედ ეთიკურ-სამართლებრივ ნორმებსა და შეხედულებებზედაც. ამასთანავე, „ადამიანები განსხვავდებიან არა მხოლოდ იმით, თუ რა სახის მოთხოვნილებები პრევილირებს მათ ცხოვრებაში (მაგალითად, მორალური, ინტელექტუალური, ესთეტიკური), არამედ იმითაც, რამდენად ინტენსიურად და, კერძოდ, რამდენად ემოციურად განიცდებიან ეს მოთხოვნილებანი“².

საზოგადოება სოციალიზმის დროს დაინტერესებულია, რომ ადამიანის პირადი მოთხოვნილებები ერწყმოდეს საზოგადოებრივს და პირიქით. ეს ხელს უწყობს პიროვნების ზნეობრივ სრულყოფას, საზოგადოების პროგრესს, მათი ინტერესების წინა პლანზე წამოწევას.

1 შ. ნადირაშვილი, პიროვნების სოციალური ფსიქოლოგია, თბ., 1975, გვ. 415.

2 რ. ნათაძე, ნებისყოფის ფაქტორი ბრძოლის ველზე, თბ., 1942, გვ. 482.

მთავარი ამოცანა პიროვნების მორალურ-ზნეობრივი ჩამოყალიბების გზაზე, რაც ასახვას პოულობს მის განწყობასა და ქცევაში, არის მოთხოვნილება ალზრდა და დაკმაყოფილება, სოციალურად მისაღები, გამართლებული საშუალებებით. მიღწევა იმისა, რომ საზოგადოების თითოეული წევრი ნებაყოფლობით ემორჩილებოდეს სამართლებრივ და სოციალურ კონტროლს.

დ. უზნაძე სამართლიანად მიუთითებს, რომ ობიექტივაცია, აზროვნება სწორედ იმიტომ იქმნებიან ადამიანის საზოგადოებრივ ცხოვრების პერიოდში, რომ ისინი ანიჭებენ ადამიანს შესაძლებლობას ობიექტურად სწორად გადაჭრას ამოცანა და შეუცდომლად მოახერხოს გარემო სინამდვილის მოთხოვნილებებთან შეგუება³.

ობიექტივაციის დონეზე თუ როგორი ქცევის განწყობა ჩამოყალიბდება პიროვნებას, ეს უშუალოდ არის დაკავშირებული მოთხოვნილებებთან და მისი დაკმაყოფილების გზებთან, ზნეობრივ აღზრდასთან, ცოდნასთან, გამოცდილებასთან, შეხედულებებთან, იმ მიკრო და მაკრო გარემოსთან, რომელშიც უხდება ცხოვრება მას. სწორედ ამისდა მიხედვით და **გამოვლინებული ქცევის** შესაბამისად შეგვიძლია დავასკვნათ დანაშაულებრივი, ანტისაზოგადოებრივი ან საზოგადოებრივად სასარგებლო ქცევის განწყობის არსებობის ან არარსებობის შესახებ.

იმპულსური (პირველადი) განწყობისაგან განსხვავებით განწყობა პიროვნების დონეზე (ობიექტივაციის დონეზე) განსაზღვრავს ნებისმიერ მოქმედებას, ე. ი. ისეთ მოქმედებას, რომელსაც საფუძვლად უდევს მოტივირებული, ცნობიერებაში გადამუშავებული, იდეურად გააზრებული ცოდნა. უკეთეს პირის აღზრდა და ჩამოყალიბება ხდებოდა მისთვის არახელსაყრელ, საზოგადოებრივად ძილებულ და გაუმართლებელ ვითარებაში, მაშინ, მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის კონკრეტულ სიტუაციაში, შეიძლება ადვილად ჩამოყალიბდეს ანტისაზოგადოებრივი ქცევის (ქმედობის) განწყობა, რაც მასში ასახულ სუბიექტურ და ობიექტურ ფაქტორებთან ერთად, დანაშაულებრივი ქცევის განმსაზღვრელად მოგვევლინოს.

დანაშაულს იწვევს არა ერთი რომელიმე ფაქტორი, არამედ ფაქტორთა და გარემოებათა ერთობლიობა, რომლებიც მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე მოქმედებენ ადამიანზე.

ცალკეულ დანაშაულსა და დამანაშავეობას, როგორც სოციალურ მოვლენებს შორის ისეთივე თანაფარდობა არსებობს, როგორც კონკრეტულსა და ზოგადს შორის საერთოდ.

მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის წარმოშობილ წინააღმდეგობათა გამო, კონკრეტულ სიტუაციაში განხორციელებული დანაშაულებრივი ქცევა, გამომდინარეობს, ობიექტივაციის დონეზე, სუბიექტის განწყობის მეშვეობით, აზროვნების საგნად ქცეული (მოტივაცია), იმ ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების (პირობების) ურთიერთშემოქმედებით (შეჯახებით) ჩამოყალიბებულ მიზეზიდან, რომელთაც შესაძლებელი გახადეს ასეთი შდეგის დადგომა.

ამ პროცესის გაანალიზება (დამანაშავე პირის შესწავლასთან ერთად) საშუალებას იძლევა, ავხსნათ კონკრეტული დანაშაულის არსი, მისი მიზეზები და ნელისშემწყობი პირობები.

³ Д. Н. Узнaдзe. Экспериментальные основы психологии установки, Тб., 1961, с. 198.

ამასთან, ისინი, საზოგადოებრივი ყოფიერებისა და საზოგადოებრივი ცნობიერების რთულ ურთიერთობაში აისახებიან, რისი განზოგადებაც, საბოლოო ჯამში, ნათელს ფენს დამნაშავეობის საერთო მიზეზებს.

ადამიანის (სოციალურ დონეზე) განწყობის ფსიქოლოგიური თეორიის სისხლის სამართალსა და კრიმინოლოგიაში გამოყენება, დანაშაულის (დამნაშავეობის) მიზეზების ახსნისა და მის წინააღმდეგ წარმატებითი ბრძოლის შესანიშნავ პერსპექტივებს შლის მეცნიერებისა და პრაქტიკის წინაშე.

განწყობის ფსიქოლოგიური თეორიის დებულებებიდან გამომდინარე, ყოველი ცოცხალი არსება, მათ შორის ადამიანიც, ხასიათდება ორი ძირითადი თავისებურებით, მოთხოვნილებითა და მიზანშეწონილი ქცევით. მოთხოვნილება შეიძლება იყოს როგორც ვიტალური (მატერიალური) ხასიათის, ისე სულიერი (ეთიკური, მორალური, ზნეობრივი, მხატვრული და ა. შ.). მიზანშეწონილი ქცევა, ყოველთვის რაღაც გარკვეული კონკრეტული მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას ემსახურება. მოთხოვნილება პირველდება, ქცევა ყოველთვის მოთხოვნილებითაა პირობადებული. იგი მოთხოვნილების პროდუქტია, მაგრამ მოთხოვნილება, რომელიც თვითონ შეიცავს აქტივობის ტენდენციას, თავისთავად ვერ დაკმაყოფილდება. ამისათვის საჭიროა არსებობდეს განსაზღვრული გარემო (ბუნებრივი, სოციალური, ოჯახური და ა. შ.), რომელიც ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილების საშუალებას იძლევა. გარემოსთან კავშირის დასამყარებლად სუბიექტი მიმართავს გარკვეულ აქტს. გარესინამდვილე მასზე მოქმედებს, როგორც მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების სიტუაცია, ამასთან, მასზე მოქმედებს არა მთლიანად გარესინამდვილე, არამედ „მხოლოდ ის, რაც ყოველ მოცემულ მომენტში აქტუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სიტუაციას წარმოადგენს“ (დ. უზნაძე). გარესინამდვილე, გარემო, მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სიტუაცია, სუბიექტში აისახება მოქმედების პლანში, როგორც მისი დინამიკური მდგომარეობა, რომელშიც წინასწარაა გათვალისწინებული როდის, სად და რა უნდა გააკეთოს სუბიექტმა არსებულ სიტუაციაში, რათა დაიკმაყოფილოს ესა თუ ის მოთხოვნილება. მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სურვილი (აუცილებლობა) სუბიექტს სამოქმედოდ განწყობს, ე. ი. აღუძრავს მიდრეკილებას. **მოთხოვნილებითა და მისი დაკმაყოფილების სიტუაციით განპირობებული გარე-სინამდვილის ასახვის ეს სპეციფიკური ფორმა, სუბიექტის ეს დინამიკური მდგომარეობა სხვა არაფერია, თუ არა განწყობა.** განწყობა ისეთი სპეციფიკური მდგომარეობაა, რომელიც სუბიექტში მოთხოვნილების დაკმაყოფილების სიტუაციის ზეგავლენის შედეგად ჩნდება და „... ცნობიერებაში მოცემულობის გარეშე მოქმედებს...“⁴. სიტუაცია მოქმედებს მთლიანად სუბიექტზე და არა მის ცალკეულ ორგანოებზე. ამიტომ არის, რომ სუბიექტი ყოველთვის მოთხოვნილების სიტუაციის შესაბამისად იცვლება. ამასთან, ასეთი შეცვლა ხდება მანამდე, ვიდრე მოქმედება დაიწყებოდეს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ის, თუ როგორ იმოქმედებს მოცემულ სიტუაციაში სუბიექტი, ეს განსაზღვრული სახით მანამდეა გარკვეული, ვიდრე მოქმედება დაიწყებოდეს. მოქმედება განხორციელებამდე წინასწარი მიდრეკილების, გარკვეული აქტივობის ტენდენციის სახით არსებობს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მოქმედების დაწყებამდე სუბიექტს უკვე აქვს იგი მოცემული განწყობის სახით. ქცევის ყოველი აქტი განწყობის თავისებურებითაა განსაზღვრული. იგი ქცევის (მოქმე-

4დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, გვ. 71.

დების) უშუალო წარმმართველია, მასაც მოთხოვნილება უდევს საფუძვლად. სწორედ მოთხოვნილება აძლევს ქცევის სუბიექტს შესატყვის სიტუაციაში ისეთ მოდიფიკაციას განწყობის სახით, რომ მან მხოლოდ მიზანშეწონილი ქცევა განახორციელოს (რა თქმა უნდა, ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით და არა სოციალურად).

კრიმინოლოგიის ამოცანაა შეისწავლოს დანაშაულებრივი ქცევის განწყობის ფორმირებისა და მისი მოქმედების კანონზომიერებანი. მართალია, ადამიანის ქცევასაც მოთხოვნილება უდევს საფუძვლად, მაგრამ ადამიანი, ცხოველისაგან განსხვავებით ისტორიული არსებაა, ეს იმას ნიშნავს, რომ მისი მოთხოვნილებანი განპირობებულია სოციალური ურთიერთობებით, მათი განვითარებით. ეს მოთხოვნილებები განუწყვეტლივ იცვლებიან, ჩნდება სულ ახალი და ახალი მოთხოვნილებები. მათი წარმოშობა უფრო ისტორიულ განვითარებაზე დამოკიდებული, ვიდრე ბიოლოგიურზე. მოთხოვნილება ყოველთვის გულისხმობს მოხმარებას, სულერთია იქნება იგი მატერიალური თუ სულიერი სახის. ამ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების გზაზე ადამიანს უჩნდება ინტერესი, მიდრეკილება, სურვილი, გრძნობა, წარმოდგენები, ლტოლვა და ა. შ. ყველა ეს ფსიქიკური კატეგორია მეორადი მოვლენაა, ამიტომ არ შეიძლება მათი მიჩნევა ადამიანის აქტივობის განმსაზღვრელად. მიდრეკილება, ინტერესი, ლტოლვა, და ა. შ. უკვე ნიშნავს ადამიანში შესატყვის მოთხოვნილების არსებობას. ადამიანური მოთხოვნილებების სპეციფიკა იმაშია, რომ ისინი წარმოიშობიან და ვითარდებიან სოციალური ცხოვრების პროცესში. ასეთია, მაგალითად, თეორიული, ესთეტიკური და ეთიკური მოთხოვნილებანი. სწორედ ეს მოთხოვნილებები (განსაკუთრებით ეთიკური) ახდენენ შესატყვის სიტუაციაში ისეთი ქცევის (მოქმედების) განწყობის ფორმირებას, რომელსაც მაღალი საზოგადოებრივი ღირებულება აქვს. ადამიანის მოთხოვნილებებში ერთმანეთშია გადახლართული ბიოლოგიური და სოციალური ნიშნები. ცხოვრებაში ხშირია შემთხვევა, როდესაც ადამიანის ბიოლოგიური მოთხოვნილებანი ეწინააღმდეგება ეთიკურს და პირიქით. ეთიკური (მორალური) მოთხოვნილებების მნიშვნელობა აქ იმაშია, რომ იგი განწყობას, რომელიც შეიძლება დანაშაულებრივ ქცევაში გამოიხატოს, არ აძლევს ასეთ პრაქტიკულ მოქმედებაში გადასვლის შესაძლებლობას. მოთხოვნილების როგორც წარმოშობის ისე მისი დაკმაყოფილების შინაარსიც განუწყვეტლივ იცვლება. ადამიანში იგი წარმოიშობა, როგორც უშუალო ფიზიკური ისე სოციალური გარემოს ზემოქმედებით და ცნობიერ ხასიათს ატარებს. ეს ხდება ობიექტივაციის გზით, რაც დაკავშირებულია ქცევის დაწყებამდე ან ქცევის პროცესში წარმოშობილ გარეგან ან შინაგან წინააღმდეგობებთან და დაბრკოლებებთან. თუ ქცევა (მოქმედება) ამ დროს ანტისაზოგადოებრივია, მას შეიძლება წინ აღუდგეს მორალური მოთხოვნილება, რომელსაც ჩვეულებრივ სოციალური ხასიათი აქვს. ობიექტივაციის პროცესში, რასაც საფუძვლად განწყობა უდევს, ადამიანი შემეცნების სუბიექტი ხდება, იგი აცნობიერებს დაბრკოლების მიზეზებს, მათ ბუნებას და აზროვნების საშუალებით, მოტივაციით არკვევს, თუ რა გზით უნდა წარმართოს მან ქცევის (მოქმედების) მომდევნო აქტები. პირველადი განწყობა და ობიექტივაცია ადამიანის ფსიქიკური ცხოვრების ორი ერთმანეთისაგან განსხვავებული დონეა. უკანასკნელი დამახასიათებელია მხოლოდ ადამიანისათვის, იგი აზროვნების კატეგორიებით განისაზღვრება და არა აღქმებით (ეს უკანასკნელი

იმპულსური ქცევისათვისაა დამახასიათებელი). ცნობიერების ფენომენიდან, პირდაპირ (სუბიექტის სათანადო მობილიზების გარეშე) ქცევის აქტზე გადასვლა შეუძლებელია, განწყობა (არაცნობიერი) კი, პირის მთლიანი მდგომარეობა მისი მოდუსია, სწორედ ისეთი ფენომენია, რომელიც აწარმოებს როგორც შინაგანი, ისე გარეგანი ქცევის აქტებს. ქცევის წინასწარი დაგეგმვა, სიტუაციის გაცნობიერება, ქცევის მიზნისა და საშუალებების გააზრება და ა. შ. არის არა თვითონ ცნობიერი განწყობა, (როგორც ზოგიერთს მიაჩნია), არამედ განწყობის მიერ ნაწარმოები მოვლენები. აზროვნება სხვა არაფერია, თუ არა ობიექტივაციის დონეზე წარმოებული ფსიქიკური აქტივობა. პირველადი განწყობის დონეზე აზროვნება გამოირიცხულია. ობიექტივაციის დონეზე საქმე გვაქვს ისეთ განწყობასთან, რომელიც წარმოშობილია მეორადი, წარმოებული მოთხოვნილებებისა და სიტუაციის ნიადაგზე. ეს განწყობა, რომელიც ობიექტივაციის დონეზე არსებობს თეორიულად, ისეთ რეალურ ძალად რომ იქცეს, რომელიც პრაქტიკულად სუბიექტის ქცევას (მოქმედებას) წარმართავს, აუცილებელია ნებელობის აქტი. ამდენად, „ცნობიერი და არაცნობიერი ფსიქიკური მოვლენები ქმნიან ერთ მთლიან სტრუქტურას, რომელიც ჩვენს ყოველდღიურ სულიერ ცხოვრებას ედება საფუძველად“⁵.

ყოველივე ამის ცოდნას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს დანაშაულის მიზეზებისა და ხელის შეწყობი პირობების შესწავლისა და დადგენის საქმეში. თუ როგორი მოთხოვნილება დაედება საფუძველად ადამიანის მოქმედებას, როგორია ის გარემო-სიტუაცია, რომელშიც უნდა მოხდეს ამ მოთხოვნილების რეალიზაცია, ობიექტივაციის შედეგად თუ როგორ აქტივობას განახორციელებს სუბიექტი, სხვა გარემოებებთან ერთად, ეს ბევრად არის დამოკიდებული მის აღზრდასა და ზნეობრივ ჩამოყალიბებაზე.

შეიძლება გარემო-ვითარება მორალისა და სამართლის თავლასაზრისით სრულიადაც არ იყოს უარყოფითად შეფასებული, მაგრამ პირს მაინც ჩამოეყალიბდეს დანაშაულებრივი ქცევის განწყობა, თუ იგი დაავადებულია კერძომესაკუთრული ფსიქოლოგიით, მიჩვეულია მუქთახორობას, იოლი გზით თავისი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას, რაც საზოგადოებრივი აზრით მიუღებელია, დასავგობია და ა. შ. მაგალითად, თავისთავად შაქრის ან მოღური ტანსაცმლის სწორად და დროულად განაწილება, სავაჭრო დაწესებულებებში საჭირო და აუცილებელი რამაა, მაგრამ ეს ხელს არ უშლის ზოგიერთ პირს, თუ არ არსებობს საზოგადოებრიობის ან სათანადო ორგანოთა მხრივ სათანადო კონტროლი, აღნიშნული საქონელი შეიძინოს დიდი ოდენობით და გამოიყენოს დანაშაულებრივი მიზნებისათვის (სპეკულაცია, ფალსიფიკაცია და ა. შ.), ასევე, პირს შეიძლება ჰქონდეს სურვილი დანაშაულებრივი გზით დაიკმაყოფილოს თავისი ესა თუ ის მოთხოვნილება, მაგრამ გარემო-სიტუაცია მის ირგვლივ ისეთია, რომ ეს სურვილი მას განუხორციელებელი, ხოლო მოთხოვნილება დაუკმაყოფილებელი რჩება. ე. ი. იმისათვის, რომ პირმა დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილებები ისეთი ქმედობით, რაც საზოგადოებრივად საშიშადაა მიჩნეული. აუცილებელია არსებობდეს აგრეთვე შესატყვისი სიტუაცია. ხშირად, დანაშაულის ჩადენა, როგორიცაა სპეკულაცია, მყიდველთა (დამკვეთთა) მოტყუება, ფალსიფიკაცია, უხარისხო საქონლის გასაყიდად გამოშვება და სხვ. კერძომესაკუთრული ფსიქოლოგიის არსებობითაა განპირობებული. სწორედ

ასეთი შეხედულებანი, შესატყვის სიტუაციაში, განწყობს ადამიანს ჩაიდინოს საზოგადოებრივად საშიში ქმედობა. ცხადია, კერძომესაკუთრული ტენდენციების მქონე ყველა პირი როდი სჩადის დანაშაულს. აქ დიდ როლს თამაშობს როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური ფაქტორების ურთიერზემოქმედება, რაც მას შესაძლებლობას აძლევს ობიექტივაციის დონეზე ისეთი ქცევა განახორციელოს, რომელიც გამორიცხავს საზოგადოებრივ საშიშროებას.

თავისთავად, პირის შინაგანი ბუნება, ანტისაზოგადოებრივი შეხედულებები, ჩვევები, გარემო-ვითარება, სიტუაცია და ა. შ. არ შეიძლება მივიჩნიოთ დანაშაულის უშალო მიზეზად. ისინი ხელისშემწყობი პირობების როლში გვევლინებიან. როგორც აღვნიშნეთ, გარეგანი ფაქტორები ანუ ობიექტური პირობები, მხოლოდ შინაგან სუბიექტურ პირობებთან ურთიერზემოქმედებაში, ობიექტივაციის დონეზე, განაპირობებენ პირის მართლსაწინააღმდეგო ქცევის მიზეზს.

დანაშაულს ანუ საზოგადოებრივ საშიშ ქმედობას, როგორც წესი, თან ახლავს სუბიექტის შეგნებული გადაწყვეტილება (ნებელობითი აქტი) და მოქმედების არჩევითობა; იგი არ არის გაუაზრებლად მიღებული გადაწყვეტილების შედეგი. ვიდრე ასეთს ჩაიდენდეს დამნაშავე ანალიზებს თავის კონკრეტულ ქმედობას. აქ კი დამამწყვეტი როლი ეკისრება მოცემული პირის წარსულს, მის ზნეობრივი ჩამოყალიბების პროცესს, საერთოდ მის აღზრდას, გარემოს, სადაც იგი ცხოვრობს და საქმიანობს და ა. შ. თუ პირი ზნეობრივად და მორალურად კარგად არის აღზრდილი, მის ირგვლივ გარემო-ვითარებაც ისეთია, რომ მას არ აღუძრავს სურვილს დაიკმაყოფილოს თავის ესა თუ ის მოთხოვნილება ქცევის ისეთი ფორმების განხორციელებით, რაც ოფიციალურად დაგმობილია მოქმედი მორალური, ეთიკური და სამართლებრივი ნორმებით, საზოგადოებრივი აზრით, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს პირი ნამდვილად არ ჩაიდენს დანაშაულს; ასეთ პირს ყოველთვის შესწევს უნარი მიმართოს ისეთ ობიექტივაციას, მოტივაციას, რაც მას შესაძლებლობას მისცემს სწორად აღიქვას და გააცნობიეროს მის ირგვლივ არსებული ვითარება (სიტუაცია), არ მიმართოს საზოგადოებრივად დასაგმობ და საშიშ ქმედობას. რა თქმა უნდა, შეიძლება პირს შეგნებულიც ჰქონდეს მის მიერ ჩადენილი ან განხრახული ქმედობის საზოგადოებრივად საშიში ხასიათი ან ის, რომ ასეთი მოქმედება შეუთავსებელია ჩვენს სოციალისტურ ყოფასთან, რომ, მაგალითად, ანგარება, გამორჩენა, უკანონო გზით გამდიდრება და სხვა ეს არის დანაშაული, რომელიც ისჯება სისხლის სამართლის კანონით, მაგრამ მან მაინც თავი ვერ შეიკავოს და ჩაიდინოს დანაშაულებრივი ქმედობა.

აქ საფუძველი ისევ და ისევ ამ პირის განწყობაში (რა თქმა უნდა ობიექტივაციის დონეზე), ე. ი. იმ ფაქტში უნდა ვეძიოთ სხვა გარემოებებთან ერთად, რომელშიც მოხდა მისი აღზრდა და ჩამოყალიბება. აქ აუცილებლად პასუხი უნდა გავცეს კითხვას, თუ რატომ წარმოიშვა მას სწორედ ასეთი და არა სხვანაირი მოთხოვნილება და რატომ მიმართა მან მისი დაკმაყოფილებისათვის სწორედ ამგვარ დანაშაულებრივ და არა საზოგადოებრივად გამართლებულ, სოციალურად მისაღებ გზასა და საშუალებებს. აქ კი განწყობის ფსიქოლოგიური თეორიის მნიშვნელობა მართლაც რომ ფასდაუდებელია.

ჩვენ სიტყვას აღარ გავავრძელებთ იმაზე, რომ დანაშაული ეს არ არის პირის თანდაყოლილი თვისება, რომ დამნაშავეებად არ იბადებიან, ბიოლოგი-

ზმი დანაშაულის ჩადენისას გამორიცხულია, რომ დანაშაული და დამნაშავეობა ყველგან და ყოველთვის, მათ შორის სოციალისტურ საზოგადოებაშიც მიუხედავად იმისა, რომ ამ უკანასკნელში მოსპობილია მისი წარმომშობი ძირითადი საფუძვლები, იყო და არის სოციალური მოვლენა, ადამიანთა საზოგადოების ისტორიული განვითარების კანონზომიერი შედეგი, რომელიც დრო მოვა და აღარ იარსებებს. დამნაშავეობა გარდამავალი მოვლენაა, იგი ისტორიული ეპოქებისდამიხედვით იცვლიდა თავის ბუნებას. დამნაშავეობას მხოლოდ იდეალურად მოწესრიგებულ საზოგადოებაში — კომუნიზმის დროს არ უნდა ექნეს ადგილი. მართალია, განვითარებული სოციალისტური საზოგადოებაც თავისი არსით, ბუნებით, მიზნებითა და ამოცანებით გამორიცხავს დამნაშავეობას, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მას გააჩნია თავისი წინააღმდეგობანი (ცხადია, არა გადაუჭრელი და ანტაგონისტური ხასიათისა, რასაც ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში აქვს ადგილი), თავისი პრობლემები, ზრდის სიძნელეები; ჯერ კიდევ არის სხვადასხვა კლასები და სოციალური ფენები, შრომის ანაზღაურების განსხვავებული წესი, საკუთრების სხვადასხვა ფორმა, გვხვდება სხვა ხასიათის ნაკლოვანებები, ზოგჯერ მეტად მნიშვნელოვანი და არსებითიც კი, იქმნება ეს აღზრდის სფეროში, წარმოების ორგანიზაციაში, საქონლისა და პროდუქტების განაწილების დარგში თუ სხვა სფეროებში, ჯერ კიდევ ძალაშია განსხვავება ქალაქსა და სოფელს შორის, გონებრივ და ფიზიკურ შრომას შორის, კვალიფიციურ და არაკვალიფიციურ შრომას შორის. არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ, მართალია, სოციალიზმი უკვე გადაიქცა. მსოფლიო სისტემად, მაგრამ კაპიტალისტური სამყარო არსებობს და ათასგვარი გზებითა და საშუალებებით ახდენს გავლენას ჩვენი საზოგადოების განსაზღვრულ ნაწილზე, ჯერ კიდევ ძალაშია და არ არის აღმოფხვრილი ადამიანთა შეგნებასა და ქცევაში წარსულის მავნე გადმონაშთები, მთელი რიგი ნეგატიური მოვლენები, რელიგიური ცრურწმენანი და ა. შ. ყველაფერი ეს და მრავალი კიდევ სხვა, რომლებსაც ვერ ჩამოვთვლით აქ, არის სწორედ ის წყარო, ის ხელსაყრელი მატერიალური და სულიერი ხასიათის გარემო-სინამდვილე, პირობა, გარემოება, ვითარება თუ სიტუაცია, ე. ი. ის ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები, რომლებიც (ინდივიდის თავისებურებასთან ერთად), ურთიერთ ზემოქმედებით განაპირობებენ ჩვენში დანაშაულის არსებობას, მის სოციალურ ხასიათს.

ამიტომ, ვერ დავეთანხმებით იმ ავტორებს⁷, რომელთაც მიაჩნიათ, რომ თითქოს სოციალიზმის დროს დამნაშავეობის არსებობას არ გააჩნდეს სოციალური საფუძველი. ეს ავტორები გამოდიან იქედან, რომ ჩვენში ერთხელ და სამუდამოდ არის მოსპობილი დამნაშავეობის განმსაზღვრელი ისეთი სოციალური საფუძვლები, როგორიცაა წარმოების იარაღებსა და საშუალებებზე კერძო საკუთრება, ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლოატაცია, სიღარიბე, უმუშევრობა და სხვ. ეს, რა თქმა უნდა, სწორია, მაგრამ ეს არის საკითხის მხო-

6 ანტიმენცერული, იდეალისტური და უაღრესად რეაქციული ბურჟუაზიული იურისპრუდენციაში გავრცელებული შეხედულება, რომელიც დამნაშავეობას განიხილავს ბიოლოგიურ მოვლენად. ასეთი შეხედულება თავის დროზე საფუძვლიანად და დამაჯერებლად იქნა გაკრიტიკებული საბჭოთა კრიმინოლოგიაში / ლ. კრაზმალნიკი, ი. შაბალინი, ი. ნოი, ი. დემილოვი, ი. იორიში, ვ. ეფიმონი, ი. კარპეცი და სხვ.).

7 В. Тихунов, За все в ответе, газ. «Известия», 5/II-1965 г.
 დ. ნავროზაშვილი, ჩვენი ყოველდღიური ზრუნვის საგანი, გაზ. „ქუთაისი“, 25/06 — 1974 წ. და სხვ.

ლოდ ერთი მხარე, მეორე მხარე კი ის არის, რაზედაც ზემოთ ვილაპარაკეთ. წინააღმდეგობრივი ხასიათის მოვლენები სოციალიზმის დროს ისტორიულად გარდაუვალია. მართალია, სოციალიზმმა მოხსნა მთავარი, ანტაგონისტური ხასიათის წინააღმდეგობანი, მაგრამ მას ჯერ კიდევ სავსებით არ მოუსპია უარყოფითი სოციალური მოვლენები, რასაც აღნიშნულ გარემოებათა გამო, სამწუხაროდ დღესაც ვხვდებით. ეს კი, არც თუ ისე იშვიათად, დანაშულისა და სხვა სახის სამართალდარღვევათა საფუძველი ხდება.

დანაშაულს რომ სოციალური საფუძველი არ გააჩნდეს, მაშინ მის წინააღმდეგ ბრძოლა საერთოდ უიმედო საქმე იქნებოდა.

დ. უზნაძისა და მისი სკოლის მიერ შექმნილი განწყობის ფსიქოლოგიური თეორია მიმართულია პირველ რიგში იმ ბურჟუაზიულ იდეოლოგია შეხედულებების წინააღმდეგ, რომლებიც ყოველნაირად ცდილობენ დაამტკიცონ ადამიანის შეგნებასა და ქცევაში უარყოფითი თვისებების თანდაყოლილი ბიოლოგიური ხასიათი, როგორცაა ეგოიზმი, სიხარბე, ანგარება, მომხვეჭელობა, გამორჩენა და სხვ. მრავალი. დ. უზნაძის განწყობის თეორია ფარდას ხდის ასეთ შეხედულებათა რეაქციულობას. ამ თეორიით, ექსპერიმენტულ დაკვირვებათა საფუძველზე მიღებულია დასკვნები დინამიკური, სტატიკური, ვარიაციული (ლაბილური) განწყობის მქონე ტიპების შესახებ, რომლებიც, როგორც სოციალური არსებანი, ასეთებად ჩამოყალიბდნენ გარემო-ვითარების ზემოქმედებით, აღზრდის ზემოქმედებით; რაც მთავარია, დ. უზნაძემ და მისმა სკოლამ მეცნიერულად დასაბუთა სხვადასხვაგვარი განწყობისეული ტიპების გარდაქმნის შესაძლებლობა აღზრდითა და გარემო-ვითარების შეცვლით. „... ფაქტი ადამიანის განწყობის ტიპის შეცვლის შესაძლებლობისა, ერთხელ და სამუდამოდ დამტკიცებულად უნდა ჩაითვალოს“⁸. — ასეთია დ. უზნაძის აზრი ამ მეტად აქტუალურ საკითხზე, რასაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, არსებითი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს დამნაშავე პირის შესწავლის, გამოსწორების, დანაშაულის პროფილაქტიკის და მისი აღკვეთის საქმეში. დ. უზნაძემ დაადასტურა, რომ ზნეობრივი ატმოსფერო, ცხოვრების პირობები, მისი მკვეთრად შეცვლა ნშირად რადიკალურად გარდაქმნის ხოლმე ადამიანსაც, სპეციფიკურ ცვლილებებს განიცდის მისი განწყობაც. ადამიანთა ეს ჯგუფები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან განწყობის სიმტკიცით, სიმყარით, აღზნებადობით, კონსტანტობით, სტაბილობით. გარდაქმნის შედეგად შეიძლება ვარიაციული განწყობის პირები სტატიკური ან დინამიკური განწყობის პირებად გადაიქცნენ, და, პირიქით. შეიძლება კონფლიქტური სუბიექტი ჰარმონიულ ადამიანად გადაიქცეს, ადრინდელმა ინდივიდუალურმა — ეგოისტურმა ზრახვებმა უკან დაიხიოს და მასში ალტრუისტულად და სოციალურად განწყობილი ინდივიდი წარმოშვას, რომელიც სავსებით თავისუფალი იქნება თავისი ადრინდელი გაორებისაგან. ყოველივე ეს პრაქტიკულად არის დადასტურებული როგორც ცხოვრებით, ისე ცდის პირებზე ჩატარებული მრავალწლიანი ექსპერიმენტებით⁹.

აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ განწყობის სხვადასხვა ტიპების არსებობა და მათი გარდაქმნის შესაძლებლობა, პირდაპირ დამოკიდებულებაშია ადამიანთა ზნეობრივი ჩამოყალიბების პროცესთან, აღზრდის სისტემისა და გარემო-პირობების ზემოქმედებასთან, რომლებშიც მათ უხდებათ ცხოვრება და

⁸ დ. უზნაძე, ფსიქოლოგია, ტ. 6, გვ. 171.

⁹ დ. უზნაძე, განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტალური საფუძველები, გვ. 170—171.

საქმიანობა. მთავარია ეს პროცესი პიროვნებისა და საზოგადოების სასარგებლო მიმართულებით წარმართოს.

ადამიანის აღზრდა აღრეულ ასაკში უფრო ადვილია, ვიდრე შემდეგ, როდესაც მას უკვე ჩამოუყალიბდება უარყოფითი შეხედულებები, ჩვევები და ა. შ. ამიტომ, „უნდა ვეცადოთ წესიერად აღვზარდოთ ბავშვები, რათა შემდეგ არ დაგვჭირდეს მათი გარდაქმნა, რაც ბევრად უფრო ძნელია“¹⁰.

აღსაზრდელოა ირგვლივ უნდა შეიქმნას ჯანსაღი ატმოსფერო, გარემო პირობები, რომ ისინი იქცნენ ისეთ მოთხოვნილებათა წარმოშობის საფუძვლად და დაკმაყოფილების საშუალებად, რასაც მაღალი სოციალური დანიშნულება გააჩნია. მათი შესაბამისი განწყობებიც საზოგადოებრივად გამართლებულ, მისაღებ და სასარგებლო ქცევას დაედება საფუძვლად. და პირიქით, თუ ატმოსფერო, კლიმატი, მიკრო და მაკრო გარემო არაჯანსაღია, თუ აღმზრდელოა, ხელმძღვანელოა, უფროსი თაობის წარმომადგენელოა ქცევა, მოქმედება, საქმიანობა ფორმალურ ხასიათს ატარებს, მოკლებულია გულწრფელობას, ადგილი აქვს განსხვავებას სიტყვასა და საქმეს შორის, ვამბობთ ერთს და ვაკეთებთ სრულიად სხვას, საწინააღმდეგოს, მაშინ ცხადია, ვერ აღვზრდით ისეთ თაობას, რომელიც ერთგული იქნებოდა საზოგადოებრივი იდეალებისადმი. ასეთ პირობებში აღზრდილს, ბუნებრივია, ეკარგება რწმენა, ეცვლება შეხედულება აღმზრდელებზე, საერთოდ აღზრდის პრინციპებზე, სამართალზე, სამართლიანობაზე, მორალზე. აქედან გამომდინარე, ადამიანის ანტისაზოგადოებრივ პოზიციას განსაზღვრავს სხვადასხვა სოციალური და პიროვნული ფაქტორების კომპლექსი: ოჯახში, სკოლაში, სოციალურ გარემოში სოციალიზაციის დეფექტები. სწორედ ასეთი და მსგავსი ფაქტორები განაპირობებენ დანაშაულის ჩამდენ პირში სოციალურად დადებითი ღირებულებების უქონლობას. სამწუხაროდ, ჩვენში ჯერ კიდევ აქვს ადგილი ასეთ ნეგატიურ მოვლენებს, ეს კი აფერხებს საბჭოთა ადამიანის მსოფლმხედველობის, მისი აზროვნების, პიროვნების სწორად ჩამოყალიბების საქმეს.

„... ჯერ კიდევ გვხვდებიან ადამიანები, რომლებმაც იციან ჩვენი პოლიტიკა და ჩვენი პრინციპები, მაგრამ პრაქტიკულად ყოველთვის არ იცავენ მათ, არ იბრძვიან მათი განხორციელებისათვის, შემრიგებლურად ეკიდებიან სოციალისტური საერთო ცხოვრების ნორმების დარღვევებს. სიტყვასა და საქმეს შორის განსხვავება, რა ფორმითაც უნდა ვლინდებოდეს, ზიანს აყენებს სამეურნეო მშენებლობასაც, მაგრამ განსაკუთრებით — ზნეობრივ აღზრდას... საჭიროა... განუწყვეტლივ მდღეობდეს ხალხს იდეურ-ზნეობრივი და კულტურული დონე, თორემ კვლავ მეშინაური, წვრილბურჟუაზიული ფსიქოლოგიის რეციდივებთან გვექნება საქმე“¹¹.

აღზრდის პროცესში შეგონება უნდა დასტურდებოდეს პრაქტიკით. მარტო პრობაგანდით და აგიტაციით შორს ვერ წავალთ, თუ იგი დადასტურებული არ იქნება თვალსაჩინოებით, პირადი მაგალითით. აღზრდისას საკმარისი არ არის ზნეობრივი ჩამოყალიბების რთული მიმდინარეობა, მხოლოდ ზნეობრივი წარმოდგენების შეთვისებაზე დავიყვანოთ, — როგორც სამართლიანად მიუთითებს ა. ფრანგიშვილი, — ამასთან ერთად, საჭიროა ყურადღება მივაქციოთ „ისეთი ქცევის პრაქტიკულ ორგანიზაციას, სადაც მორალური გამოცდილება

¹⁰ ს. მაკარენკო, თხზ., ტ. 4, თბ., 1973, გვ. 335.

¹¹ სკკპ 25-ე ყრილობის მასალები, თბ., 1976, გვ. 106.

და მისი შესატყვისი მოთხოვნები და მოტივები ყალიბდება¹². მაგალითად, აღმზრდელი, რომელიც ცდილობს დაარწმუნოს აღსაზრდელი, რომ მეშჩანობა, კერძომესაკუთრული ტენდენციები, მომხვეჭელობა და სხვ. შეუთავსებელია საბჭოთა ადამიანის ბუნებასთან, საზოგადოების ინტერესებთან, თვითონ არაშრომითი შემოსავლით ცხოვრობს, ეწევა სპეკულაციას, ფალსიფიკაციას, ვაძორჩენას და სხვა ანტისაზოგადოებრივ საქციელს სჩადის, ცხადია, ვერავის ვერ დაარწმუნებს თავისი სიტყვების სიმართლეში. აქ სიტყვასა და საქმეს შორის მთელი უფსკრული ძევს. ასეთი პირის აღმზრდელობითი საქმიანობა, როგორც სიცრუეზე აგებული, მავნე და დასაგმობია.

ძნელია იმ ოჯახში ბავშვის სწორი ზნეობრივი ჩამოყალიბება, რომელიც არაშრომითი შემოსავლით ცხოვრობს.

აქ შეუძლებელია არ გაგვახსენდეს ა. მაკარენკოს სიტყვები მშობლები-სადმი: „არ იფიქროთ, თითქოს ბავშვს ზრდით მხოლოდ მაშინ, როცა ელაპარაკებით, ჭკუას არიგებთ ან უბრძანებთ მას. თქვენ მას ზრდით თქვენი არსებობის ყოველ მომენტში, მაშინაც კი, როცა შინ არა ხართ, როგორ იცვამთ, როგორ ელაპარაკებით სხვებს, როგორ ლაპარაკობთ სხვებზე...“¹³.

როგორც ვთქვით, პიროვნების დადებითი ზნეობრივი აღზრდა-ჩამოყალიბება შედარებით ადვილი საქმეა, ვინემ ცუდად აღზრდილი, უარყოფითი ტიპის გამოსწორება — გარდაქმნა, მისი ხელახალი აღზრდა. დადებითი ტიპების, შეგნებული, თავის საზოგადოებრივად სასარგებლო ქცევაში დარწმუნებული პიროვნების აღზრდისათვის, პირველყოვლისა, აჭირია მასში ფორმირებული იქნას და აღიზარდოს, საზოგადოებრივად სასარგებლო მოთხოვნილებათა შინაგანი სისტემა. ამას კი შეუძლია შეაკავოს ან სრულიად მოხსნას საზოგადოებრივად უარყოფითი სახის მოთხოვნილებისა და ქცევის განვითარება.

არ არსებობს (შერაცხადი) ადამიანი, რომლის ზნეობრივი ჩამოყალიბება, ხასიათის შეცვლა დადებითისაკენ ან ნებისყოფის აღზრდა არ შეიძლებოდეს სწორი, დროული, ყოველმხრივ გააზრებული, სრულყოფილი აღმზრდელობითი საშუალებებით. იგივე შეიძლება ითქვას დანაშაულის ჩამდენ პირებზეც. თუმცა ასეთივე ღონისძიებების გატარება ზოგიერთ მათგანზე თავისებურ სიძნელებებთან არის დაკავშირებული. ამ კატეგორიის პირებს გააჩნიათ სხვადასხვანაირი შეხედულება და არა სწორი წარმოდგენა ბევრ საზოგადოებრივ თუ პირადი მნიშვნელობის მოვლენებზე, პირველ რიგში კი შრომით საქმიანობაზე, მის სიკეთეზე. მიუხედავად ამისა, განწყობის ტიპოლოგიური ჯგუფების გარდაქმნის შესაძლებლობებიდან გამომდინარე, ობიექტივაციის დონეზე განწყობის აღზრდა შეიძლება. ეს იმას ნიშნავს, რომ შეიძლება დანაშაულის ჩამდენი (განწყობის) პირი გარდაქმნათ ისეთ პიროვნებად, მოთხოვნილებათა სუბიექტად, რომლისთვისაც საზოგადოებრივი ღირებულებანი პირად სიკეთედ განიცდება და პირიქით. ამაზე ბევრადაა დამოკიდებული ის ფაქტი, რომ ჩვენში დამანაშაულობა მცირდება (მათ შორის რეციდიული), იცვლება მისი ხასიათი. ამაში დიდი როლი მიუძღვის სოციალისტური სისტემისათვის დამახასიათებელი მოვლენების კანონზომიერ განვითარებას, აღზრდის იდეოლოგიური და სიმართლებრივი ქსელის გაფართოებას და სრულყოფას, მატერიალური და სულიერი ცხოვრების განუხრელად გაუმჯობესებას, ეფექტური სახელმწიფო და

¹² უტრ. „საქართველოს ქალი“, 1978 წ., № 3, გვ. 9.

¹³ ა. ს. მაკარენკო, თხზ., ტ. 4, გვ. 353.

საზოგადოებრივი ღონისძიებების გატარებას დამნაშავეობის, როგორც ასტი-
 საზოგადოებრივი მოვლენის პროფილაქტიკის, მისი აღკვეთისათვის.

საქართველოს სსრ შრომა-გასწორების კოდექსი (7 მუხლი), მსჯავრდებულ-
 თა გამოსწორებისა და აღზრდის ძირითად საშუალებებად ასახელებს: სასჯე-
 ლის მოხდის რეჟიმს, პოლიტიკურ-აღმზრდელით მუშაობას, ზოგადსაგანმა-
 ნათლებლო და პროფესიულ-ტექნიკურ სწავლებას და საზოგადოებრივად სა-
 სარგებლო შრომას. ამავე მუხლში ხაზგასმულია, რომ ყველა ეს საშუალება გა-
 მოყენებული უნდა იქნეს ჩადენილი დანაშაულის ხასიათისა და საზოგადოებრივი
 საშიშროების ხარისხის, მსჯავრდებულის პიროვნების, მისი ყოფაქცევისა და
 შრომისადმი დამოკიდებულების გათვალისწინებით.

ყოფილ მსჯავრდებულთა მიმართ საჭირო შრომის პირობების შექმნა, რო-
 გორც მათ მიერ განმეორებითი დანაშაულის ჩადენის აღკვეთის ყველაზე სა-
 უკეთესო საშუალება, ადგილობრივი პარტიული, საბჭოთა, ადმინისტრაციული,
 პროფკავშირულ და კომკავშირულ ორგანიზაციების, საზოგადოებრიობის გა-
 დაუდებელი ამოცანაა. ყველა აღმზრდელითი და შრომითი საშუალებების გა-
 მოყენებით, რაც კი სასწავლო-აღმზრდელითი და შრომითი კოლექტივებს გა-
 აჩნიათ, მათ შეუძლიათ დააყენონ ამ კატეგორიის პირები სწორ გზაზე, აქციონ
 ისინი ჩვენი საზოგადოების სრულფასოვან წევრებად, რაც ხელს შეუწყობს და-
 ნაშაულის პროფილაქტიკის საქმესაც.

„სოციალიზმის პირობებში თითოეულ ადამიანს, რომელიც შრომითს გზას
 ასცდა, შეუძლია დაუბრუნდეს სასარგებლო საქმიანობას“¹⁴. მრავალი ფაქტია
 იმის საილუსტრაციოდ, როცა სწორად ორგანიზებული ღონისძიებების შედე-
 გად და თვით პირადი დაინტერესებით, არაერთი და ორი ასეთი პირი გამო-
 სწორებულა. კოლექტივს ჩაუნერგია მისთვის სასიკეთო შრომისადმი მოთხოვ-
 ნილება. სწორედ ეს არის ინდივიდში საზოგადოებრივად სასარგებლო ქცევის
 განწყობის ჩამოყალიბებისა და აღზრდის პირობა, რასაც უდიდესი მნიშვნე-
 ლობა აქვს დანაშაულისა და სხვა სახის სამართალდარღვევათა წინააღმდეგ
 ბრძოლაში.

* * *

ამრიგად, განწყობის ფსიქოლოგიური თეორიის გამოყენება კრიმინოლო-
 ვიაში გვეხმარება:

ა) ავხსნათ დანაშაულის მიზეზები, მისი ჩადენის ხელისშემწყობი პირო-
 ბები და გავატაროთ შესაბამისი პროფილაქტიკური ღონისძიებანი, რათა აღმო-
 იფხვრას ის წინამძღვრები, რომელთა არსებობაც განაპირობებენ დანაშაუ-
 ლებრივი ქცევის განწყობის წარმოშობას; ამასთან საჭიროა შევისწავლოთ და-
 ნაშაულის ჩამდენი პირის ზნეობრივი ჩამოყალიბების გზა, ცხოვრებისეული
 პირობები, გარემოცვა, აღზრდის პროცესი. ეს კი ნათელსყოფს, თუ რამ განა-
 პირობა ისეთი მოთხოვნილებების წარმოშობა და მათი დაკმაყოფილებისათვის
 შესატყვისი სიტუაციის შექმნა, რომელთა ერთობლიობამაც, განწყობის სახით,
 პირი საზოგადოებრივად საშიში ქმედობის ჩადენამდე (დანაშაულამდე) მიიყვან-
 ნა.

ბ) განწყობის ტიპოლოგიური ჯგუფების შესწავლა და მათი გარდაქმნის შე-

¹⁴ იხ. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის პროგრამა, თბ., 1961, გვ. 118.

საძლებლობა, აღზრდისა და გარემო პირობების ზეგავლენით, საშუალებას იძლევა დაისახოს კონკრეტული გზები ცალკეულ ინდივიდთა ზნეობრივი სრულყოფისათვის, მათ შინაგან ბუნებაში, შეგნებასა და ქცევაში საზოგადოებრივად სასარგებლო შეხედულებების, ძლიერი მორალური ნებისყოფის აღზრდისათვის, რაც თავის მხრივ საფუძვლად დაედება სასიკეთო მოთხოვნილებების აღმოცენებას, შესატყვისი განწყობების ფორმირებას და ქცევის განხორციელებას. ამდენად, განწყობა, პიროვნების აღზრდისა და ჩამოყალიბების საშუალებადაც გვევლინება.

გ) აღზრდისა და სწავლების პროცესში ცოდნის შექმნა, გამოცდილების შეთვისება, დიდადაა დამოკიდებული ამ პირის ე. წ. ფიქსირებულ განწყობებზე. დადებითად წარმართული ეს პროცესი, თავის მხრივ, ხელს უწყობს შესაბამისი განწყობების ფიქსირებას, პიროვნების საკუთარი „მე“-ს ჩამოყალიბებას წარმართავს სასარგებლო მიმართულებით.

სოციალური პროცესების ხელმძღვანელობა, იქნება ეს მშრომელთა აღზრდა მაღალი იდეური სულისკვეთებით, შრომით კოლექტივებში ჯანსაღი მორალურ-ფსიქოლოგიური ატმოსფეროს შექმნა, სასწავლო-აღმზრდებლობითი პროცესების მაღალი დეურ დონეზე წარმართვა, დანაშაულის მიზეზებისა და ხელისშემწყობი პირობების პროფილაქტიკა თუ სხვა, ადამიანის ქცევის ფსიქოლოგიური კანონზომიერებების ღრმა ცოდნას მოითხოვს.

ფსიქოლოგიური მეცნიერება მასებზე იდეოლოგიური ზემოქმედების ძძლავრი საშუალებაა. ფსიქოლოგთა მეხუთე საკავშირო ყრილობაზე (1977 წ.) აღინიშნა, რომ სხვადასხვა პირობებში ადამიანის ქცევის პრობლემა, როგორც ფსიქოლოგიის კვლევის საგანი, კიდევ უფრო ინტენსიური იქნება. გაძლიერდება მისი აღმზრდებლობითი, იდეოლოგიური როლი მარქსიზმის მსოფლმხედველობისათვის უცხო გავლენის წინააღმდეგ ბრძოლაში, უფრო აქტიურად ჩაერთვება ფსიქოლოგთა კომუნისტური მშენებლობის პრაქტიკაში. ამიტომ საჭიროა მისი უფრო ფართოდ გამოყენება სახალხო მეურნეობის მრავალ დარგში და, უპირველეს ყოვლისა კი, მოსახლეობის სულიერი აღზრდის სფეროში, როგორც სამართალდარღვევათა პროფილაქტიკის ეფექტური გზა.

А. Б. ЖГЕНТИ

О ПРИМЕНЕНИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ УСТАНОВКИ В КРИМИНОЛОГИИ И НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ

Резюме

1. Применение в уголовном праве и криминологии психологической теории установки на личностном, социальном уровне перед наукой и практикой открывает перспективу целенаправленной борьбы с преступностью.

Для возникновения у субъекта какой-нибудь установки необходимо, чтобы у него возникла потребность и существовала ситуация ее удовлетворения при осуществлении соответствующего поведения.

2. Если воспитание и формирование лица происходило в неблаго-

приятных условиях, общественно неприемлемой и неоправданной обстановке, то в конкретной ситуации, в противоречии с удовлетворением потребности у него может выработаться установка, которая в результате отраженных в ней воздействий субъективных и объективных факторов (условий) проявится в виде направляющей в действии причины антиобщественного преступного поведения.

3. Д. Узнадзе и его школа научно обосновала возможность перевоспитания типов с различной психологической установкой путем воспитания и изменения среды. Этому положению, наряду с другими факторами, должно придаваться решающее значение в изучении личности, субъекта преступления и его перевоспитания.

Исходя из вышеизложенного, эта теория помогает: а) объяснению условий и причин преступлений, проведению соответствующих профилактических мероприятий для искоренения предпосылок, обуславливающих возникновение установки преступного деяния, (при этом необходимо изучить пути нравственного формирования лиц, совершивших преступление, их жизненные условия, среду, процесс воспитания). На основании этого можно судить о возникновении потребностей и ситуации их удовлетворения в совокупности, приведших лицо к совершению преступления; б) изучению типологических групп установки и возможности их перевоплощения под воздействием воспитания и внешних условий, что даст возможность наметить конкретные пути нравственного совершенствования отдельных индивидов; г) процессу объективации, воспитания и обучения, приобретения знания, опыта, что во многом зависит от фиксированной установки этого лица. Положительно направленный этот процесс, в свою очередь, способствует фиксации соответствующей установки и формированию «Я» личности.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
 ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის სამართლის სექტორმა

Т. Б. БЕКНАЗАР-ЮЗБАШЕВ

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО СТАТУСА ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ ВО ФРАНЦИИ

(Исторический аспект)

Особенности современного этапа эволюции капиталистической системы характеризуются действием целого ряда объективных факторов и закономерностей, являющихся ярким свидетельством того, что времена безраздельного господства монополистической буржуазии в ведущих империалистических странах миновали. Тенденция резкого нарастания и обострения многообразных по форме и глубоко антагонистических по содержанию противоречий капитализма внешнего и внутреннего порядка на его нынешней государственно-монополистической стадии развития охватывает все новые сферы государственной и общественной жизни западных стран, находя свое проявление практически во всех сферах функционирования государственно-политического механизма диктатуры монополистической буржуазии.

Одним из конкретных направлений бурного развития кризисных явлений, потрясающих капиталистический мир до основания, является постоянно растущая нестабильность политических систем ведущих стран капитализма, приобретающая особое звучание и остроту в условиях значительного повышения активности и сознательности широких трудящихся масс, выступающих во главе с рабочим классом и его организационно-политическим авангардом — коммунистическими партиями против господства монополистического капитала. В настоящее время политико-идеологическая надстройка капитализма находится под постоянным воздействием классовой борьбы, заставляющей стоящую у власти буржуазию вести активный поиск новых средств обеспечения и защиты существующего общественно-политического строя в рамках прежней буржуазной государственности. В свою очередь существенные изменения, затронувшие идейно-политическую надстройку современного империалистического общества, оказывают самое непосредственное влияние на характер и особенности нынешнего этапа развития мирового рабочего движения, вызывая к жизни новые условия и формы развития революционной борьбы пролетариата.

В. И. Ленин отмечал, что борьба партий является «самым цельным, полным и оформленным выражением политической борьбы классов...»¹. Это обуславливает актуальность исследования практически любых вопросов, связанных с функционированием партийно-политического механизма; подчеркивает важность анализа правового положения политических партий, нормативной регламентации их деятельности, направленной на трансформацию государственного механизма осуществления власти, его приспособление к новым историческим условиям.

Исследование проявления общих закономерностей и особенностей этих процессов на примере Франции в историческом аспекте представляет особый интерес, так как Франция и ныне — «страна, где историческая классовая борьба больше, чем в других странах доходила каждый раз до решительного конца, где в наиболее резких очертаниях выковывались те меняющиеся политические формы, внутри которых дви-

¹ Ленин В. И. Поли. собр. соч., т. 12, с. 137.

галась эта классовая борьба и в которых находили выражение ее результаты»². Это положение, сохраняющее свою актуальность и на современном этапе, приобретает особое значение в условиях возможности осуществления нынешним «левым» правительством демократической политики в области общественного и государственного строительства.

В связи со значительным ростом роли партий в общественно-политической и государственной жизни, отражающим специфическую тенденцию эволюции политико-правового механизма господства монополистической буржуазии на империалистической стадии развития современной буржуазной государственности, не вызывает сомнений актуальность изучения правовых основ деятельности партийно-политических учреждений западных стран³. Во Франции эти процессы имеют некоторое своеобразие также вследствие динамичной и напряженной классовой борьбы, в которой монополистическому капиталу противостоит хорошо организованный рабочий класс, имеющий богатый революционный опыт и возглавляемый Французской Коммунистической партией, одной из наиболее влиятельных политических партий в стране.

Дополнительная научная ценность поднятого вопроса обуславливается тем, что в работах советских авторов правовой статус политических партий Франции рассматривался, как правило, применительно к современной практике проведения выборов или функционирования государственного механизма. В частности, глубокому, детальному анализу подвергались положения статьи 4 Конституции Франции 1958 г., которая специально посвящена партиям. Исторический аспект темы в советской литературе практически не охватывался. Между тем, значение анализа исторического аспекта юридического режима партий во Франции велико, поскольку необходимо принимать во внимание живучесть ряда реакционных норм, которые формально не отменялись и продолжают действовать и учитываться и которые могут быть использованы и активно используются в современной политической практике в наиболее кризисные для буржуазии моменты (1939, 1946, 1968 гг.), а в настоящее время в борьбе правой оппозиции против правительства «левых» партий.

Проблема регламентации в законодательных актах и правовых нормах вопросов, связанных с политической деятельностью партий и пар-

² Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 21, с. 258—259.

³ Проблеме теоретического анализа и оценки современной роли партий в формировании и функционировании системы органов государственной власти, новых тенденций в процессе институционализации партий уделялось много внимания как во французской (Duverger M. Les partis politiques. P., 1973; Burdeau G. Droit constitutionnel et institutions politiques. P., 1977; Lavroff D. Le système politique français. La V République. P., 1975 и т. д.), так и в советской литературе: Избирательные системы и партии в буржуазном государстве (отв. ред. Туманов В. А. и Вайль И. М.), М., 1979; Партии в системе диктатуры монополий (отв. ред. Левин И. Д.), М., 1964; Политические системы современности (отв. ред. Бурлацкий Ф. М. и Чиркин В. Е.), М., 1978; Политический механизм диктатуры монополий (отв. ред. Левин И. Д. и Туманов В. А.), М., 1974 и др.

⁴ См., напр.: Партии и выборы в капиталистическом государстве (отв. ред. Туманов В. А. М., 1980; Даниленко В. Н. Нормативное регулирование деятельности политических партий буржуазных стран.—Советское государство и право, 1979, № 6, с. 119; Рославцева Т. Д. Некоторые проблемы политических партий во французской политологии.—В кн.: Мирное сосуществование и социально-политическое развитие. М., 1977, с. 198—210; Крутоголов М. А. Государственный строй Франции. М., 1960.

тийных группировок, их воздействием на формирование и функционирование государственного механизма, возникла давно. С возникновением политических партий назрела необходимость урегулирования различных сторон партийной деятельности: вопросов юридического статуса партий, их правовой природы и законности деятельности и т. д. Во Франции, как и в большинстве других стран Западной Европы и в США, законодательство, судебная практика и правовая доктрина длительное время фактически игнорировали политические партии. Тем самым, в частности, упустилась из виду необходимость адекватной реакции на крупные изменения, происходившие в общественно-политической сфере и государственной жизни. Несоответствие и разрыв между политическими реалиями и действующим правом стали вскоре настолько очевидны, что дальнейшее отсутствие нормативного материала могло стать тормозом на пути эволюции государственного механизма и политической системы в целом.

Рост либерально-демократических буржуазных тенденций в период Великой французской революции и революции 1848 г. способствовал выработке более прогрессивного, соответствующего этапу развития капитализма подхода в политико-правовой доктрине, к решению данной проблемы. Однако этот подход характеризовался отсутствием четкого, дифференцированного анализа различных форм и групп ассоциаций. При более детальном рассмотрении можно отметить также несколько осторожное, не всегда благожелательное отношение законодателя к такого рода организациям, как политические ассоциации, церковные конгрегации (закон 5 февраля 1790 г. и декрет 18 августа 1792 г. отменяют и запрещают их), объединения иностранцев и т. д.

Указанный процесс протекал противоречиво. Учитывая его диалектичность, было бы неправомерным полностью исключить неоднозначность, а зачастую противоположность звучания отдельных правовых документов, отмеченных на разных этапах создания и оформления законодательства. Так, ст. 8 Конституции 1848 г. закрепила право граждан на создание организаций и мирное собрание, а «анти-клубный» закон от 19 июня 1849 г. ликвидировал свободный режим образования ассоциаций типа клубов. Однако уже в рассматриваемый период стала проявляться тенденция пробуржуазной классовой ориентации процесса правотворчества в этой области (так, еще декрет 1791 г. поставил вне закона объединения ремесленников, а закон 14—17 июня 1891 г. запретил создание ассоциаций рабочих).

Этот краткий исторический экскурс может быть сведен к выделению следующих положений: а) резко негативное отношение к ассоциациям любого вида в период «старого режима», например, трактовка этой проблемы в «Кодексе Мишо» — ордонанс 1629 г.; полное исключение возможности образования политических ассоциаций; б) короткий период прогресса в области законодательства, позитивно рассматривавшего появление в стране ассоциаций и союзов, сменившийся распространением авторитарно-централистских тенденций, широкого «антиклубного» законодательства различных политических режимов и правительств, начиная с Конституанты и до III Республики (перед своим роспуском Учредительное собрание в 1791 г. приняло закон, по которому клубы лишались характера политических организаций, права осуществления действий от имени всего объединения и т. д.); в) установление и развитие либеральных теорий во время III Республики, когда, несмотря на отдельные отступления и исключения из эволюционной направленности, была очевидна прогрессивная ориентация рассматриваемого законодательства. Это подтверждается, например, положениями закона от

12 июля 1875 г. о высшем образовании, где свобода ассоциаций получила свое первое нормативное закрепление; законов 1884 и 1898 гг., институтирующих ассоциации по оказанию взаимной помощи и т. д. Однако в отношении политических партий все еще действовало ограничение, содержащееся в ст. 291 УК и в законе 1834 г. Согласно ему на создание ассоциации численностью более 20 человек требовалось разрешение государственного органа. В 1871 г. был разработан и представлен парламенту первый законопроект, предусматривающий отмену этих ограничений. Этот проект послужил толчком к рассмотрению данного вопроса в Национальном Собрании, что повлекло издание закона 1901 г., для разработки и принятия которого понадобилось около 30 лет (с 1871 г.) и около 33 предварительных законопроектов.

Таким образом, на смену отдельным законодательным актам, регулировавшим, как правило, частные вопросы, либо конкретные случаи, пришел важный по своему значению и содержанию закон — закон от 1 июля 1901 г. о договоре ассоциации⁵. В нем была предпринята попытка детально регламентировать практически все правовые аспекты деятельности различных ассоциаций, включая ассоциации политического характера.

Социальный фон и классовые предпосылки, вызвавшие принятие данного законодательства и, в частности, закона 1901 г. об ассоциациях были обусловлены бурным развитием капиталистического способа производства со второй половины XIX века, когда факторы социально-политической реальности потребовали формального упорядочивания различных сфер (экономической, политической, идеологической) общественной жизни. Соотношение классовых сил становилось все более неустойчивым, и широкое демократическое движение, значительно усилившееся с постепенным самостоятельным выходом организованного рабочего класса на политическую арену, делало недостаточным использование традиционных принципов и методов «классической» буржуазной демократии домонополистического периода.

В конце XIX — начале XX века Франция вступила в стадию империализма, сменившего капитализм «свободной» конкуренции. Особенности национального государственно- исторического развития определили чрезвычайную пестроту и многослойность социально-классовой структуры страны: господствующее положение занимала монополистическая буржуазия, представители крупного промышленного и банковского капитала; существенное значение имела многочисленная средняя торговпромышленная буржуазия; определенное влияние оказывала прослойка мелкой городской и сельской буржуазии; весьма разнородным был состав рабочего класса. Интересы этих слоев были достаточно обособлены, возникало разнообразное множество политических партий и группировок.

Специфика социально-классовой обстановки, традиции политической борьбы, особенности исторического порядка препятствовали стабильной консолидации крупных партий, обуславливали крайнюю неустойчивость партийных формаций. Однако с развитием империализма все четче вырисовывалось политическое противостояние «левых» сил, представляющих интересы широких слоев трудящихся масс, и политических партий буржуазии. В этот период, указывал В. И. Ленин, во Франции против

⁵ Здесь и далее данный закон цитируется по: Bricbet R. Les associations de la Loi de 1901. Paris, 1957, Annex I.

«пролетариата теснее сплачивается вся буржуазия, от радикальной до реакционной, и все больше стираются границы между той и другой»⁶.

Новые тенденции в социально-экономической и общественно-политической сферах с необходимостью повлекли за собой определенную трансформацию в политико-правовой системе. С целью создания наиболее благоприятных условий для деятельности монополистического капитала как в экономической, так и в политической отраслях общественной и государственной жизни начинают вводиться различные правовые ограничения в так называемую свободу собственности, предпринимательства и договоров и, в частности, в свободу «союзов». Нарастание активности демократических общественно-политических организаций, представлявших массы народа (в 1901 г. создается, например, Социалистическая партия Франции), заставляли стоящую у власти крупную буржуазию искать новые средства для обеспечения своего политического господства. Целой серией правительственных распоряжений и других подзаконных актов устанавливается порядок, препятствующий образованию демократических организаций, реализации трудящимися массами права ассоциироваться в союзы. Положение обострялось еще и вследствие того, что к концу XIX века во Франции практически полностью утратили свое значение монархические партии. Получили распространение расколы между буржуазными группировками, политическая обстановка в стране была накалена до предела (дело Дрейфуса, вызванный чрезвычайными обстоятельствами «казус Мильерана», заговор монархистов и проч.).

Одним из наиболее характерных проявлений и результатов тенденции изменения буржуазией политико-правовых методов обеспечения и укрепления своего господства, вызванной, в частности, ростом рабочего движения и социалистических партий, стало принятие консервативного закона о договоре ассоциации 1901 г., обремененного нарочито неопределенными формулировками, множеством императивных ограничений и формальностей, характеризующегося искусственно расширенной на политическую жизнь юрисдикцией.

Ст. 21 этого закона отменила большинство ранее существовавших юридических текстов аналогичной проблематики⁷. Закон 1901 г. урегулировал правовой статус различных ассоциаций в целом, распространив его также на деятельность политических партий. Следовательно, с точки зрения нормативного регулирования еще не проводилось принципиального разграничения между партиями и другими ассоциациями (независимо от их вида, характера и формы). Такая постановка проблемы является дискуссионной. Вряд ли можно представить правомерность существования единых правил для правовой регламентации положения частной ассоциации и деятельности крупной политической партии, играющей ведущую роль в государственной жизни, во многом определяющей политическую ситуацию в стране.

Не рассматривая частных положений этого закона, которые затрагивают важные стороны деятельности политических партий и ассоциаций, но не согласуются с механизмом функционирования современной партийно-политической системы, остановимся более подробно на правовом положении партий в общей системе политических институтов. Для этого проанализируем вопрос о политических партиях и государстве, исходя из трактовки этой проблемы законом 1901 г., и выясним, нас-

⁶ Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 22, с. 294.

⁷ Brichet R. Ук. раб. с. 191.

сколько он соответствует требованиям, предъявляемым современной политической ситуацией во Франции.

Аналогично принципам, выработанным в отношении ассоциаций, за политическими партиями признавалась правосубъектность, которая ставилась в зависимость от выполнения формальностей по предварительному заявлению в компетентный государственный орган (ст. 5). В то же время правосубъектность политических партий ограничивается условием, согласно которому, «если политической партии разрешено возбуждать иск в суде, быть самостоятельным ответчиком по рассматриваемому в нем делу и собирать с членов взносы, взамен она может владеть и управлять лишь тем имуществом, которое необходимо для достижения зафиксированной в уставе цели» (ст. 6)⁸.

В современных условиях распространение на политические партии режима «свободного» образования ассоциаций, обремененного необходимостью выполнения формальных требований, утратило свое значение и исторически было исправлено общественной практикой. Тем не менее это не мешает буржуазным политологам сомневаться в юридической правосубъектности целого ряда реально существующих образований. Отсюда, например, отрицание правомерности существования и деятельности таких партий как ФКП и ФСП, составляющих в настоящее время правящую коалицию левых сил, их отнесение к разряду «не-декларированных» ассоциаций. Вряд ли можно было бы в этой связи полностью отвергать заинтересованность «авторов» данного законодательного акта, который едва ли может послужить достаточным юридическим основанием для того, чтобы говорить о всех тонкостях современной партийно-политической борьбы во Франции. Можно отметить также, что принимая в 1901 г. закон об ассоциациях, Франция была единственной страной Западной Европы (помимо Австрии того времени), установившей необходимость предварительного разрешения государством создания ассоциации политического характера.

По общему правилу в отношении любой политической партии признается наличие двух основных обязанностей перед государством: «уважение государственного строя» (ст. 3) и «предоставление некоторых сведений государственным органам» (ст. 5). Закон 1901 г. в ст. 3 предусматривает также, что «любая ассоциация, созданная на незаконном основании или преследующая незаконную цель, ассоциация, нарушающая действующее законодательство, добрые нравы или которая имеет своей целью посягнуть на целостность национальной территории или на республиканскую форму правления, недействительна...»⁹ (следует отметить, что аналогичное положение уже содержалось ранее в конституционных законах 1875 г., в ГК — ст. 3, 6, 1131, в УК — ст. 87, 88, 89 и т. д.). Эта общая формулировка, традиционная для буржуазной системы права, не нуждается в принципе в каких-либо пояснениях: она достаточно проста и общепринята в отношении всей совокупности ассоциаций. Однако, если попытаться представить механический перенос ее применения в сферу политических партий, то уже здесь становится очевидной необходимость проведения дифференциации основополагающих положений для ассоциаций вообще и такого их подвида как политические партии. Предписание, содержащееся в ст. 3, довольно четко определяет демократические рамки деятельности различного рода торговых, профессиональных, любительских и других ассоциаций. Что же касается «полити-

⁸ Bricchet R. Ук. раб. с. 191.

⁹ Там же, с. 191.

ческих» ассоциаций, то затруднительно дать оценку обязанности следования существующему политическому режиму. Это может поставить под вопрос саму возможность политического соперничества, борьбы прогрессивной и консервативной идеологий различных партий, вплоть до исключения законности существования партии с программными установками, не укладывающимися в рамки существующей системы. При этом буржуазное законодательство допускает возможность интерпретировать подобные установки в зависимости от конъюнктурных моментов известного рода: либо как нарушение закона, когда речь идет о коммунистических и рабочих партиях, либо как «стремление к постепенной реформе законодательства», когда дело касается буржуазных, мелкобуржуазных и центристских партий. Таким образом, в отношении, к примеру, торговой сферы эти положения были бы оправданными. Однако, при регулировании деятельности политических партий и группировок в государственно-политической сфере их использование в настоящее время явно не соответствует даже общему духу и принципам буржуазной демократии.

Нарушение данной статьи влечет за собой определенные последствия для политических и других ассоциаций, предусмотренные соответствующими установленными в законе санкциями, которые могут быть подразделены на две группы: санкции гражданские и уголовные.

Ст. 7 закона 1901 г. закрепляет, что в случае недействительности ассоциации, предусмотренной в ст. 3, гражданский трибунал должен заявить о ее роспуске по заявлению заинтересованных лиц или по ходатайству общественных органов¹⁰.

Упомянутая санкция гражданско-правового характера при довольно высокой эффективности ее использования в отношении неполитических ассоциаций крайне редко может быть применена для прекращения существования и деятельности политических организаций и групп. Например, установленные в законе 1901 г. санкции не были применены в отношении пресловутой «Лиги французского действия», созданной в 1905 г. и провозгласившей своей целью «установление наследственной, антипарламентской, централизованной монархии» и борьбу против «всякой республиканской формы правления»¹¹. Эта организация прекратила свое существование лишь на основании принятого в период правительства Народного Фронта закона 1936 г. о штурмовых отрядах и вооруженных дружинах, который юридически конституировал право правительства распускать некоторые политические и прочие группировки¹².

В качестве уголовных санкций, которые могли бы обеспечить эффективность норм, касающихся роспуска ассоциаций, закон 1901 г. предусматривал карательные меры, препятствующие воссозданию и поддержанию распущенной организации. Эти меры направлены не против абстрактного юридического лица в целом, а против конкретных лиц — учредителей, директоров, руководства ассоциаций. Ст. 8 (2) фиксирует, что данные лица в случае нелегального воссоздания организации после вынесения решения о ее роспуске приговариваются к штрафу в размере

¹⁰ Bricbet R. Ук. раб., с. 192.

¹¹ Action Francaise I-er mars. P., 1908, с. 417.

¹² France. c Assamblée Nitona'e. Recueil des lois, 55 fase., Paris, 1936, p.—6—7.— journal officiel du 12 janv. 1936. Этот закон явился средством борьбы правительства «левых» партий, поставивших своей целью широкие и глубокие демократические преобразования в стране, с усилением политической реакции, с антиправительственными выступлениями, инспирированными партиями монополистического капитала и другими буржуазно-консервативными силами.

от 6 тыс. до 1800 тыс. франков и к тюремному заключению сроком от 6 дней до 1 года¹³. Однако правовая практика не дает примеров применения данных положений закона к политическим партиям.

Кроме обязанностей, содержащихся в ст. 3 закона 1901 г., любая политическая партия должна выполнять еще некоторые юридические предписания и, в частности, предоставлять определенные сведения о своей деятельности государственным органам.

Обязанность политической партии подчиняться контролю, осуществляемому со стороны административных властей, закреплена в ст. 27 закона 1901 г. В частности, предусматривается: в целях обеспечения исполнения предписаний об установлении личности членов иностранных ассоциаций власти могут в любой момент пригласить руководителей группы или объединения, чтобы те предоставили в течение месяца письменные сведения, необходимые для установления национальности членов и управляющих ассоциации, местонахождения и истинной цели деятельности ассоциации¹⁴. Положения данной статьи свидетельствуют о том, что государственная администрация имеет право требовать от любой политической партии предоставления определенной информации о своей организации и деятельности вплоть до осуществления полицейского надзора. Помимо этого, некоторые политические и другие ассоциации, отнесенные к особому разряду «декларированных», несут перед государством целый ряд обязательств специального характера, вытекающих из того, что эти организации обладают статусом юридического лица. Среди описываемых «специальных» обязанностей указанных ассоциаций можно, исходя из предписаний закона 1901 г., выделить две основные. Первая заключается в том, что партии обязаны доводить до сведения государственных властей отдельные факты, касающиеся внутренней деятельности, т. е. сообщать в государственные органы об определенных изменениях, произошедших внутри партии. Вторая касается особенностей соблюдения ими статуса юридического лица.

В качестве вывода из предложенного анализа норм права, регламентирующих отношения политических партий к государству, имеется основание указать следующее. Несмотря на многообразный инструментарий гражданско-правовых, уголовных санкций и средств, предоставленных государственным органам этим законодательством, на наличие императивных формальных ограничений, касающихся деятельности партий, вряд ли можно считать, что данный нормативный материал приемлем для регулирования различных аспектов острой борьбы большого числа политических партий и группировок. В известном смысле это свидетельствует об относительной самостоятельности функционирования партийно-политической системы, об отсутствии ее подчинения и прямой зависимости в юридическом плане от государства.

При ознакомлении с представленным изложением по вопросу об источниках законодательства о партиях нужно учитывать, что проанализированные нормативные акты не могут рассматриваться в качестве законодательства о политических партиях в собственном смысле слова. Они не являются юридическими нормами, специально принятыми для регулирования партийных институтов и отношений. По причинам исторического порядка во Франции регламентация правового положения партий и их деятельности не приобрела форму выработки специального юридического материала — законов и других правовых актов, где бы рассматривались и решались собственно и исключительно проблемы

¹³ Bricbet R. Ук. раб., Annex I, с. 193.

¹⁴ Там же, с. 195.

партий. На партии распространялось общее законодательство об ассоциациях, и режим, им устанавливаемый, представлялся достаточно приемлемым вследствие сравнительной схожести и кажущейся близости партий и других союзов.

Возможность применения к политическим партиям уже в тот исторический период данного законодательства, которое само по себе отличалось значительной непоследовательностью и архаичностью, вызывает определенные сомнения. Тем более спорной представляется перспектива использования даже отдельных положений и принципов «союзного права» в отношении современных партий. Поскольку крупные, хорошо организованные партии, функционирующие во Франции на современном этапе, имеют мало общего с существовавшими в более ранний период так называемыми «политическими клубами», деятельность которых регулировалась рассмотренным законодательством, то в дополнении с предыдущим аргументом об архаичности права об ассоциациях это позволяет сделать вывод, что надлежащего законодательства о политических партиях во Франции вообще практически не существовало. Буржуазным законодателем было лишь установлено, что только закону 1901 г. об ассоциациях, поскольку в более поздний период, включая наши дни, все осталось по-прежнему, и государственно-правовых принципов регулирования функционирования политических партий разработано не было, можно приписать закрепление наиболее общих норм, определяющих и регламентирующих деятельность общественно-политических организаций.

Следует также указать, что ранние законы рассматривают политические ассоциации, практически не выходя за рамки их причисления к обычным ассоциациям общего характера, не выделяя их в особую группу из всей совокупности многообразных возможных форм различных ассоциаций и не проводя соответствующей дифференциации между политическими партиями и всей массой ассоциаций в отношении их правового режима. Таким образом, законодательство теоретически трактует и нормативно регламентирует деятельность политических партий как ассоциаций вообще, полностью игнорируя специфическую природу данного общественного явления, а также особые общественно-политические функции партий и их значение в государственной жизни.

Довольно подробный анализ этих архаичных законов, дающих представление об эволюционном пути развития законодательства о партиях (от полного отрицания и игнорирования их к эпизодически-фрагментарному регулированию отдельных вопросов, обремененному множеством ограничений и оговорок и, наконец, впоследствии к попыткам более общей и многообъемлющей регламентации основных проблем), объясняется тем, что в настоящее время — в условиях подчинения деятельности политических партий действию закона 1901 г. — с одной стороны, и в условиях значительного развития партийной активности, партийной системы в общем и каждой партии в отдельности, появлению новых форм деятельности, постоянного возрастания роли партийных институтов и т. д. — с другой, позитивно-правовая база в этой важной области практически ограничивается лишь приведенным законодательством и характеризуется одновременным отсутствием реально разработанных и существующих основополагающих принципов, за исключением некоторых — самых общих, закрепленных в Конституции Французской Республики 1958 г. На данном этапе не была решена задача создания соответствующих правовых источников, специально регулировавших деятельность политических партий во всей ее сложности и многообразии. Перечисленные законы носили, как правило, исключительный характер и регули-

ровали лишь какие-то отдельные, узкие моменты функционирования партийно-политической системы.

Данные обстоятельства указывают на характерную специфику во Франции процесса институционализации политических партий по сравнению, например, с такими странами как ФРГ, Италия, Португалия и т. д.: практически полное отсутствие принципиальных основ правового положения партий и их юридического оформления в действующем законодательстве весьма непосредственно и неравномерно восполнялось во французском правотворчестве. Тенденция нормативной регламентации деятельности партий и политических группировок проявлялась стихийно, главным образом тогда, когда со всей неизбежностью перед буржуазным государством вставала необходимость предпринять соответствующие шаги (например, чрезвычайные причины, вызвавшие к жизни «исключительное законодательство» периода правительства Виши, устанавливавшее специальный режим политических партий) в данной области. На современном уровне новые требования, предъявляемые международной обстановкой и определяемые также внутривнутриполитической ситуацией в стране, носят не являющийся, а фундаментальный, непреходящий характер, со всей остротой ставя постоянно присутствующую теперь проблему срочной и по возможности планомерной, урегулированной разработки правовых основ деятельности партий.

Более значительными с технико-юридической и политико-практической точки зрения и более широкими по своей форме и конкретному содержанию источниками права в этой области являются единые крупные нормативные акты, как правило — законы о политических партиях, дающие объемную четкую правовую регламентацию как общих, принципиальных вопросов функционирования политических организаций, так и отдельных несколько частных сторон их деятельности. Во Франции в сравнительно недавнее время предпринимались попытки разработки и введения широкой, всесторонней регламентации деятельности политических партий с установлением общих юридических основ функционирования как партийной системы в целом, так и ее элементов в отдельности, в таких источниках права. Однако в отличие, например, от ФРГ, где в 1967 г. действует закон о партиях, большого успеха и практической реализации выдвигавшиеся проекты не имели, в частности, из-за серьезной оппозиции со стороны самих партий и прежде всего левых сил во главе с ФКП, отстаивающей принцип свободы и независимости партийной деятельности, полностью гармонирующей с определенными общедемократическими традициями функционирования французской многопартийной системы.

Неудавшийся опыт привел в последующем к фактическому отказу от продолжения дальнейших попыток развития правовой доктрины и законодательства в этом направлении, переносу основного направления нормотворческой практики и к выдвиганию в качестве очередной первоочередной задачи уже хотя бы установление правового регулирования некоторых, относительно мелких сторон деятельности партий в развитие конституционных принципов, в первую очередь — введение государственного контроля за финансовой деятельностью.

В соответствии с логикой вышеизложенных обстоятельств, характеризующих процесс юридического оформления правового статуса политических партий, разумной и целесообразной представляется перспектива продолжения дальнейшего изучения данных проблем, заслуживающих специального внимания и самостоятельного рассмотрения.

Представлена отделом уголовного права и криминальной психологии Института экономики и права АН ГССР

В. Р. ДЖАНКАРАШВИЛИ

ПРОБЛЕМЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОМПЛЕКСНОГО ПЛАНИРОВАНИЯ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ В ГОРОДСКОМ РАЙОНЕ

Разработка в последнем десятилетии актуальных проблем борьбы с преступностью для всех региональных уровней и соответствующее решение общих и частных вопросов комплексного криминологического планирования подготовили прочную основу оптимального перехода от экстенсивных путей решения указанных проблем к интенсивным, т. е. углубленному, дифференцированному изучению плано-профилактических проблем с учетом родовых специфических признаков тех или иных регионов. По этой причине выделение в настоящей статье одной из самых актуальных проблем криминологического планирования в условиях такой административно-территориальной единицы, каким является район города, отнюдь не случайно. Исключительное своеобразие функционирования, что в перспективе накладывает определенный отпечаток на плановую деятельность по профилактике преступности, в целом социальная структура, социальный «паспорт» городского района — определяют качество и количество информационных предпосылок системы комплексного криминологического планирования в данном региональном разрезе.

Значение информационного обеспечения в процессе профилактического проектирования в городском районе нельзя недооценивать. Оно необходимо для полного раскрытия сущности и тенденции изменения преступности в районе, установления характера и динамики факторов, обуславливающие преступность, а также для научно-обоснованного прогнозирования будущей профилактической деятельности, определения наиболее оптимальных и рациональных профилактических мероприятий. Фактически информационное обеспечение в процессе районного планирования социальной профилактики выполняет такую же функцию, какую выполняет питание в развитии живого организма. По этой причине трудно возражать против авторов, дающих различные толкования понятия информационного обеспечения, т. е. различные как по объему, так и по содержанию¹.

Необходимыми атрибутами информации, используемой в процессе проектирования профилактической деятельности в районе, городе,

¹ Саркисов Г. С. Социальная система предупреждения преступности. Ереван, 1975, с. 109; А. Э. Жалинский, М. В. Костицкий. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов, 1980, с. 145.

являются ее форма и содержание. С качественной стороны форма информации в меньшей степени зависит от региональных вообще и районных, в частности, особенностей. В подавляющем большинстве форма различных отчетностей (карточек, справок, бланков и т. д.) приблизительно одинакова для всех региональных уровней криминологического планирования. В отличие от формы, содержание информации полностью определяется особенностями функционирования городского района как социального феномена, а также характером явлений и процессов, воздействующих на преступность. Это оценочное понятие и, как справедливо отмечается в литературе, представляет собой закрепленные в различной материальной форме элементы социального отражения преступности как антиобщественного пережиточного явления, криминогенных и антикриминогенных факторов, борьбы с нею, а также факторов, влияющих на эти процессы, которые включаются в виде теории, взглядов, мнений, сообщений, фактических данных, сведений в процессе социального развития и влияют прямо или косвенно на поведение людей в сфере, регулируемой уголовным законом¹. Общеизвестным в криминологической литературе является положение, что содержание информации, фигурирующей в области планирования социальной профилактики, в большей степени определяет оптимальный характер существующей профилактической системы, эффективность отдельных ее звеньев².

Хотя комплексное планирование профилактики преступности на уровне городского района имеет сложившееся информационное обеспечение, это не означает, что здесь нет проблем. Как показали результаты выборочного исследования преступности в Кировском районе г. Тбилиси, а также опрос работников органов и организаций, являющихся субъектами плановой профилактической деятельности в городских районах, на многих участках правоохранительной деятельности ощущается недостаток нужной информации и, прежде всего, данных о состоянии, структуре и динамике преступности в районе. Парадокс заключается в том, что, хотя и бесспорен факт наличия указанных данных в соответствующих учреждениях, но они существуют в несистематизированном, неорганизованном и трудноиспользуемом виде, т. е. **нет единого учета преступлений и лиц, совершивших преступления**³. Причем такой же «дефицит» имеет место при значительном массиве данных, циркулирующих в системе борьбы с преступностью в районе, и это касается не только информации о преступности, но и информации, касающейся экономических, социальных, демографических и др.

¹ А. Э. Жалинский, М. В. Костицкий. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация. Львов, 1980, с. 128.

² См., например, Аванесов Г. А. Криминология. Прогностика. Управление. Горький, 1975; Лекарь А. Г. Профилактика преступлений. М., 1972; Теоретические основы предупреждения преступности. М., 1977.

³ В РОВД суммированные данные разбросаны по соответствующим службам, а в прокуратуре в большинстве случаев они отсутствуют.

сторон функционирования городского района. Думается, что здесь нет необходимости говорить о значении указанных данных в процессе проектирования мер, воздействующих на социальные условия преступности.

С другой стороны, негативное влияние на качество требуемой информации оказывает сравнительно большая ограниченность числа показателей уголовно-статистической отчетности. Нередко одни и те же показатели в указанных отчетностях (показатели видов преступлений, контингентов преступников и т. д.), в зависимости от того, какой орган составляет — прокуратура, РОВД или народный суд, страдают отсутствием единства в них. Такое положение имеет лишь субъективную причину и в конечном итоге оказывает обратное негативное воздействие на деятельность самих субъектов комплексного криминологического планирования.

Информационное обеспечение комплексного планирования профилактики преступности в условиях городского района вопрос не общий, а частный, так как оно характеризуется определенной спецификой, вытекающей из всех систем борьбы с преступностью в районе города. Данное положение обуславливает дифференцированный подход к использованию существующей криминологической и других видов информации в процессе проектирования с соответствующим учетом:

а) основных методологических и методических требований к информационному обеспечению социальной профилактики;

б) особенностей отражения информацией отдельных специфических сторон функционирования такой административной и социально-экономической единицы, каким является городской район;

в) особенностей отражения информацией функциональных характеристик типов городских районов;

г) особенностей отражения информацией специфических направлений деятельности данного конкретного района, в том числе — и способности информации дать характеристику отдельных микрообъектов (микроучастков, предприятий, учреждений, организаций и др.);

д) уровня отражения городской среды и городского управления в зависимости от их воздействия на соответствующие районные показатели.

Определяющим фактором реализации данного подхода к информационному обеспечению комплексного криминологического планирования в условиях городского района являются положения диалектического материализма и, прежде всего, диалектические законы и категории, способные направить весь указанный процесс на единственно верный путь, подготовить прочный переход от эмпирического уровня информации к теоретическому, поставить сухой цифровой язык на научно осмысленную основу. Другие методологические требования к информационному обеспечению районного планирования социальной профилактики заключаются в целесообразности, комплексности и достоверности информации.

Целесообразность требуемых информационных материалов обеспечивается путем выбора из общей массы именно той информации, которая в большей или меньшей степени отражает различные стороны предмета криминологического планирования (преступности, ее причинного механизма и т. д.). В качестве примера можно привести информацию о количестве проведенных лекций-семинаров в районе, которая само собой не имеет значения для проектирования комплексного плана профилактики, если она не содержит сведений о проведенных лекциях по воспитательной и правовой тематике, по пропаганде права. Сказанное не исключает возможности использования в процессе проектирования и другой информации, которая сама по себе не связана с интересующим предметом планирования, но играет вспомогательную роль в процессе получения именно криминологической информации. Хорошим примером сказанного служит информация о населении района. Криминолог хорошо знает значение таких данных при выявлении тенденций изменения преступности в районе и в других регионах (исчисление коэффициентов преступности, распространенности преступлений и преступников по поло-возрастным и другим категориям и т. п.).

Комплексный характер требуемой информации подразумевает использование систематизированной информации, объединяющей данные различного характера — криминологические, экономические, социологические, научно-методические и др. Понятие комплексности включает и понятие полноты. С этой точки зрения информация должна быть достаточной для включения ее в плановый профилактический процесс.

Что касается вопроса о достоверности используемой информации, то она обеспечивается и поддерживается путем проверки и уточнения источников информации в надлежащих условиях. Следует иметь в виду, что на достоверность тех или иных данных влияют определенные искажения не только технического, но и субъективного характера, не исключающие возможность даже преднамеренного искажения статистических данных о преступности. Как отмечает В. В. Орехов, отсутствие надежной информации является источником субъективизма, чисто волевых необоснованных решений и действий, не совместимых с научным управлением. Естественно поэтому, что учет, сбор и переработка информации, ее наиболее эффективное использование — необходимый атрибут управления социальными процессами вообще и преступностью в частности¹. Корректировку в надлежащих условиях требуемой информации следует осуществить на основе первоисточников — вплоть до обращения к уголовным делам и другим первичным материалам.

Информационно-аналитическая деятельность в процессе районного планирования профилактики преступности немислима без полного

¹ В. В. Орехов. Социальное планирование и вопросы борьбы с преступностью. Л., 1972, с. 56.

раскрытия характерных особенностей отражения информацией специфических сторон функционирования района, как административной и социально-экономической единицы. Но не каждое такое специфическое свойство представляет интерес для криминолога, а лишь то, которое в той или иной степени связано с преступностью, положительно или отрицательно воздействует на нее, и следовательно, не каждые данные требуются для разработки обоснованного плана. Определенная часть информационной базы районного криминологического планирования, прежде всего некоторые виды информации о социальных условиях преступности, не используется в их основных — прогностических целях, а применяется лишь только для установления корреляции данных условий с преступностью. По этой причине указанные социальные условия в комплексном районном плане профилактики преступности не подвергаются профилактическому воздействию. Такое положение, с нашей точки зрения, оправдано и вызвано практическими соображениями. Во-первых, эти явления, процессы и факторы предсматриваются в планах экономического и социального развития района и задача разработчиков состоит в показании повышенной актуальности и необходимости воздействия на них; во-вторых, передача функций воздействия на данные явления и процессы плана экономического и социального развития высвобождает значительные профилактические силы и средства, и, в-третьих, районные органы и организации, ведущие профилактическую деятельность, просто не компетентны воздействовать на некоторые социальные условия преступности, например, повысить уровень доходов населения района, изменить структуру хозяйства, полностью контролировать миграционное движение населения и т. д.

Информация, касающаяся специфики типов городских районов¹ и связанных с ней особенностей преступности, содержит в первую очередь сведения о характере и роли ведущей функции района и ее влияния на количественно-качественные показатели преступности. В «промышленных районах» основная масса информации данной категории отражает экономические условия преступности, отдельные ошибки и упущения в производственной деятельности района. Информация в «культурных районах» городов содержит данные о регулировании социально-культурных процессов в районе и обеспечении надлежащего досуга населения города. Информация в «жилых районах» отражает проблемы быта и досуга, показывает пути пресечения семейно-бытовых конфликтов и т. п. Особо ценным является информация, в частности, данные уголовно-статистических отчетностей, об особенностях состояния, структуры и динамики преступности, обусловленных теми или иными топологическими признаками района. Знание таких связей дает

¹ Исходя из функциональных особенностей городских районов и механизма воздействия этих особенностей на преступность, нами были выделены пять типов городских районов, т. е. «Промышленные районы», «Культурные районы», «Жилые районы», «Районы — новостройки» и «Смешанные районы».

возможность сосредоточить профилактические усилия по проблемным направлениям борьбы с преступностью в районе.

Третью и самую важную группу информации представляют собой данные об особенностях преступности и ее социальных условиях. Такая информация должна отражать количественные и качественные характеристики криминогенных факторов, степень воздействия каждого из них на преступность в районе, профилактические возможности субъектов проектирования, характер и уровень влияния на показатели преступности некоторых «внерайонных и внегородских» факторов — урбанизации, миграции, факторов снабжения и др. В эту же группу информации входят данные о распространенности преступлений, причин и условий, ей способствующих, по отдельным микрорайонам, микроучасткам, производственным коллективам и т. д. Следует отметить, что в настоящее время указанная последняя категория информации не систематизируется в официальной районной статистике. Лишь данные о правонарушениях и правонарушителях по отдельным предприятиям и организациям вносятся в журнальные учеты прокуроров. В большинстве комплексных криминологических планов городских районов мало или совершенно не учитываются особенности состояния правопорядка в районе, что, вероятно, вызвано тем, что в процессе проектирования не производится надлежащий анализ преступности, а субъекты планирования не владеют соответствующими знаниями о тенденции преступности в районе и поэтому их прогноз основывается в основном только на личном опыте.

Для информационного обеспечения комплексного планирования профилактики преступности в городском районе немаловажное значение имеет часть информации, касающаяся городских проблем борьбы с преступностью, а также информация о городской среде и городском управлении. Данное положение вытекает из факта, что город и его район представляют собой единый социальный организм, а их соотношение — это диалектическое соотношение целого и части. Самое тесное переплетение городских и районных проблем, в том числе — и проблем борьбы с преступностью, обуславливает взаимозависимость информационных материалов, но не исключает их самостоятельность. Городская информация по вопросам социальной профилактики в процессе информационного обеспечения районного плана может играть роль информации: а) директивной; б) направляющей; в) ориентирующей; г) координирующей; д) вспомогательной. В таком аспекте информационное обеспечение районного планирования социальной профилактики представляется как часть, составное звено проектирования профилактической работы в городе.

В сущности, правильно было бы говорить и об узком характере информационной базы на уровне района по сравнению с городским уровнем. Объекты отражения в последнем случае гораздо более сложны и многообразны, чем в первом — в условиях района.

Эффективность применения данного подхода в действительности криминологического планирования в каждом конкретном городском районе зависит от многих факторов, имеющих объективную и субъективную основу. Решающее значение среди них имеют характер и интенсивность информационных потребностей (т. е. потребность в ее содержании, полноте, способах получения и др.). Информационные потребности обладают общими для всех регионов особенностями, в числе которых выделяются: 1) нестабильность, т. е. периодическое изменение направленности профилактических интересов, связанных с определением основных направлений профилактики преступности. Как известно, действие отдельных факторов преступности в результате воздействия на них изменяется (ослабевает, нейтрализуется или, наоборот, усиливается), в связи с чем изменяются профилактические и, естественно, информационные потребности (увеличиваются или уменьшаются); 2) ретроспективность и перспективность, дающие возможность анализировать прошлое и разработать научно-обоснованный криминологический прогноз на будущее.

Возникновение и формулирование информационных потребностей в процессе проектирования профилактической работы в районе города, а также последующий запрос информации тесно связаны с классификацией требуемых данных. Можно сказать, что различные классификации, даваемые по множеству критериев, носят условный характер. Устанавливаемые виды информации перекрещиваются. По этой причине нельзя не согласиться с тем, что при возрастающих объемах данных «дальнейшее совершенствование обеспечения информацией процесса управления неразрывно связано с установлением более четкого порядка ее классификации. Это даст возможность не только рационализировать потоки информации и повысить ее эффективность, но и улучшить структуру управления»¹.

Информацию, используемую районными органами социальной профилактики, можно рассматривать по следующим критериям: по объекту отражения; по источникам; по субъектам закрепления информации; по отношению к объекту и предмету планирования; по характеру передачи; по типу канала связи; по методу исследования; по отношению к структуре системы планирования и т. п. Раскрытие сущности каждого классификационного вида информации для районного планирования имеет большое практическое и научно-методическое значение. На некоторых из них остановимся более подробно.

а) **По объекту отражения** информация, используемая районными субъектами криминологического планирования, делится на три основные группы. Первую из них составляют данные о совершенных преступлениях и иных антиобщественных проявлениях, их количественно-качественные характеристики, а также данные о лицах, совершающих преступления или другие антиобщественные поступки. Важное значе-

¹ Проблемы эффективности работы управленческих органов. М., 1973, с. 31.
8. „მაცნე“, ეკონომიკისა და საბაზოლს სერია, 1984, № 1

ние при этом имеет установление временных границ изучения требуемой информации.

Информация о преступлениях дифференцируется по следующим признакам: 1) по отдельным видам преступлений — умышленное убийство, изнасилование, кража личного имущества, хулиганство и т. п.; 2) по видам преступлений, имеющих один родовой объект — преступления против социалистической собственности, преступления против личной собственности граждан, хозяйственные преступления и др.; 3) по характеру совершенных преступлений — насильственные, насильственно-корыстные, корыстные преступления; 4) по сферам жизнедеятельности людей — преступления, совершенные в сферах труда, быта и досуга; 5) по отдельным группам и контингентам людей — преступления, совершенные женщинами, несовершеннолетними, рецидивистами, условно осужденными и условно освобожденными, лицами, находившимися под административным надзором и т. д.; 6) умышленные и неосторожные преступления; 7) групповые преступления. К указанным данным добавляется информация, отражающая: распространенность преступлений по отдельным предприятиям, учреждениям и организациям; территориальную распространенность преступлений — по микрорайонам, микроучасткам, общественным объектам и др.; место и время совершения преступлений; способ и орудие совершения преступлений; мотивы совершения преступлений; размер ущерба от преступлений; сведения о потерпевших от преступлений; уровень латентности по видам и группам преступлений.

Информация о лицах, совершивших преступления, включает в себя: 1) половозрастные характеристики; 2) данные об образовании; 3) данные о количестве местных жителей и приезжих в структуре преступников; 4) данные о занятости преступников в различных сферах деятельности или учебы, а также доле трудоспособных, но не работающих и не учащихся, в том числе — лиц, ведущих паразитический образ жизни и тунеядцев; 5) данные о лицах, ранее совершивших преступления, а также совершивших преступления в состоянии опьянения или наркотического возбуждения; 6) данные о количестве лиц, совершивших преступления в группе; 7) другие данные, включенные в уголовно-статистическую отчетность органов прокуратуры, внутренних дел и суда.

Сказанное полностью распространяется на информацию, содержащую данные о неправомерных (административных, дисциплинарных, гражданско-правовых) правонарушениях. Среди них первостепенными являются данные о состоянии и динамике мелкого хулиганства, мелкого хищения социалистической собственности, административных правонарушений на транспорте и доставления в медвытрезвитель. К данной группе криминологической информации примыкает также информация об иных антиобщественных проявлениях, в частности, данные о количестве алкоголиков, наркоманов, тунеядцев, лицах, ведущих паразитический образ жизни и т. д.

Другую группу информации в данном классификационном виде составляют данные о причинах преступности и условиях, им способствующих. В этой группе объединяется информация, отражающая особенности воздействия на преступность специфических для района явлений, процессов и факторов. В число указанных данных входят: сведения о характере производственно-экономической деятельности в районе; данные о демографической ситуации в районе; данные о территориально-пространственной структуре района; сведения об организационно-управленческой деятельности в районе; данные об уровне жизни населения; данные о культурно-просветительской работе в районе; данные о социальной активности и дисциплинированности населения и нравственно-психологическом климате в районе; сведения о количестве объектов повышенной криминогенной опасности (вокзалов, колхозных рынков, ресторанов, кафе-баров, гостиниц, туристских объектов и др.).

Наконец, третья группа данного классификационного вида информации — это информация о состоянии профилактической деятельности в районе. В свою очередь, она включает следующие группы данных: сведения о профилактической деятельности отдельных органов и организаций, задействованных в комплексном планировании социальной профилактики; данные о профилактических потребностях в отношении тех или иных криминогенных объектов, а также лиц, нуждающихся в профилактическом воздействии; данные о финансовом обеспечении профилактической деятельности в районе; показатели эффективности работы правоохранительных органов.

б) В числе данных, выделяемых по источникам информации, можно рассматривать несколько групп. Первую и наиболее обширную группу информации составляют статистические данные различных органов и организаций — партийных, советских, правоохранительных, хозяйственных органов, общественных организаций района, а также статинспекции при исполкомах, райотдела Госбанка, государственных инспекций, контрольно-ревизионных органов, районных органов народного контроля и т. д. В указанных подразделениях периодически (ежемесячно, ежеквартально, ежегодно) составляются статистические отчеты по подкомпетентным им вопросам в установленных формах.

Вторую группу данного классификационного вида информации составляют данные специальных криминологических, социологических, социально-психологических и др. исследований. Важную часть этой группы информационных материалов составляет информация, получаемая в результате специальных исследований районных субъектов криминологического планирования.

Другую часть данной группы информации, используемой в планировании профилактики преступности в районе города, составляют данные специальных криминологических, социологических, социально-психологических и т. п. исследований ученых и практических работников, в которых нашли отражение общие проблемы, интересующие

субъектов криминологического планирования в районе. Такими проблемами могут быть, например, обобщение практики социально-экономического и криминологического планирования в разных регионах страны, проблемы изучения социальной психологии городского населения и т. д.

В данном виде информации выделяется такая важная группа как правовая информация, т. е. информация, содержащаяся в нормах права, регулирующих в той или иной степени профилактическую, а также плано-профилактическую деятельность. Информационный аспект правовых норм, — как пишет Ю. В. Кудрявцев, — один из многих аспектов их изучения — ни в коей мере не претендует на роль основного, а решает свои специфические и доступные ему задачи¹. Правовое регулирование плано-профилактической деятельности на уровне административного района города имеет специфическую структуру по причине специфики правового положения субъектов указанной деятельности. Поэтому круг информации, содержащейся в соответствующих нормах права, имеет определенные границы. Следует здесь же отметить о значении информации, которая в сущности хотя и не является правовой, но в силу директивного характера содержащихся в ней сведений тесно примыкает именно к правовой информации. Это — руководящие указания вышестоящих партийных, советских, правоохранительных и других органов по отдельным вопросам борьбы с преступностью, являющиеся обязательными для соответствующих региональных уровней, в том числе — районного планирования профилактической деятельности. Наконец, было бы целесообразно рассматривать в качестве одной из групп данного вида информационных материалов методические рекомендации и предложения ученых и практических работников по вопросам криминологического планирования.

Таким образом, предложенная нами классификация районной информации о преступности и ее социальных условиях по двум критериям — объекту отражения и источникам — **полностью исчерпывает содержательную часть требуемой информации**. Это первичная информация, подавляющее большинство которой в процессе анализа приобретает другое содержание, становится **прогностической информацией**, указывающей как на позитивные, так и на негативные последствия профилактической деятельности в плановом периоде. Надо полагать, что ускорение и дальнейшее усовершенствование процесса сбора и обработки информации невозможно без соответствующей дифференциации требуемых данных, без четкого определения каждого вида или группы информации, и задача эта имеет не только технико-методическую сторону, но и преследует тактические цели наиболее оптимального обеспечения информацией комплексного районного плана социальной профилактики.

---

¹ Ю. В. Кудрявцев. Нормы права как социальная информация. М., 1981 г. с. 7.

В дальнейшем, выявление количественно-качественных характеристик изменения преступности и ее социальных условий обеспечивается на стадии аналитической деятельности, которая направлена на выявление проблемных ситуаций в борьбе с правонарушениями, на определение содержания и взаимосвязи планируемых мероприятий, на оценку возможных результатов¹. Изучение преступлений и иных правонарушений в районе, изучение социальных условий преступности — не являются самоцелью информационно-аналитического обеспечения. Задача заключается прежде всего в установлении корреляционных связей между преступностью и ее социальными условиями. Без этого профилактика лишилась бы своей основной сущности, она перестала бы быть социальной, а криминологический план превратился бы в набор специально-профилактических мероприятий преимущественно уголовно-репрессивного характера.

Математизация аналитического процесса логически исключает разнообразие и специфику анализа информации на любом региональном уровне криминологического планирования. Поэтому мы сознательно воздержались от рассмотрения известных приемов и методов криминологического анализа преступности и ее социальных условий, тем более, что по этому вопросу на сегодняшний день издано достаточное количество работ и различных пособий². Следует только оговориться об одном частном вопросе, имеющем большое познавательное значение. С нашей точки зрения, было бы целесообразно и вполне достаточно положить в основу изучения данные за последние 6 лет. Это дало бы возможность, с одной стороны, наблюдать динамику соответствующих показателей в течение сравнительно длительного периода по отчетным годам, а, с другой стороны, сгруппировать показатели по двум трехлетиям и посредством исчисления среднегодовых данных определить тенденцию изменения тех или иных интересующих показателей³. Исчисление коэффициента преступности для условий городского района следовало бы произвести в расчете на 10 тыс. человек населения.

Немаловажным является вопрос — какие субъекты криминологического планирования в районе города должны быть задействованы непосредственно аналитической деятельностью. Полагаем, что в силу многочисленности субъектов плановой профилактической деятельности и в целях обеспечения своевременности и эффективности аналитиче-

¹ Г. М. Миньковский. Проблемы информационного обеспечения криминологического планирования.—В кн.: Вопросы борьбы с преступностью. Выпуск 26. М., 1977, с. 9.

² См., например, соответствующие работы Н. П. Косоплечева, М. М. Бабаева, А. И. Рахманова, В. А. Серебряковой, В. Қ. Звирбуля и т. п.

³ Данный подход был применен при разработке комплексного плана профилактики преступлений и иных правонарушений в Кировском районе г. Тбилиси на 1983—1985 гг., в которой принимал участие и автор настоящей работы.

ской работы было бы целесообразно включение в процесс анализа только правоохранительных органов — прокуратуры, РОВД, народного суда с сохранением ведущей роли прокуратуры. Все остальные органы и организации призваны лишь обеспечить эти органы собственной, локальной информацией, обработанной должным образом. Исключение составляют партийные и советские органы района, на которых, кроме сказанного, возлагается руководящая, направляющая и контролирующая функции в процессе анализа криминологической информации.

Исходя из вышесказанных теоретических соображений и практических рекомендаций, можно заключить, что информационное обеспечение проектирования профилактической деятельности в городском районе — не есть нечто раз и навсегда отработанное и заданное. Меняются условия, а вместе с ними и требования к решению задач, казалось бы хорошо знакомых, стандартных; возникают новые проблемы или же актуализируются старые, решение которых по каким-либо причинам откладывалось, — все это связано с определенной гибкостью информационного обслуживания районного плана социальной профилактики, с обеспечением для него способности реагировать на изменения и перестраиваться в соответствии с изменившейся ситуацией. В целях обеспечения эффективности информационного обеспечения проектирования районной профилактики не вызывает сомнения необходимость периодического пересмотра и усовершенствования форм ведения статистической отчетности, их «обновления» с учетом накопившегося опыта, использование более передовых, прогрессивных форм и методов информационно-аналитической деятельности, соответствующее техническое оснащение этой деятельности, проведение специальных исследований с целью выявления новых направлений в этой области.

Представлена отделом уголовного права и криминальной психологии Института экономики и права АН ГССР

ინფორმაცია, ქრონიკა

საკოორდინაციო სამეცნიერო საბჭოს სხდომა

1983 წლის 26 დეკემბერს ეკონომიკისა და საპარტოლის ინსტიტუტში გაიმართა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ეკონომიკური პრობლემების საკოორდინაციო სამეცნიერო საბჭოს სხდომა.

სხდომა გახსნა და შესავალი სიტყვით გამოვიდა საკოორდინაციო სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი ავთანდილ გუნია. აღინიშნა საკოორდინაციო მუშაობის გაძლიერების აუცილებლობის შესახებ, განსაკუთრებით კვლევითი სამუშაოების შესრულებისა და კოლექტიური მონოგრაფიების შექმნის მიმართულებებით.

ეკონომიკური პრობლემების საკოორდინაციო სამეცნიერო საბჭოს სხდომამ განიხილა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის 1983 წლის 6 ოქტომბრის № 347 დადგენილება საკოორდინაციო მუშაობის შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ და მის განსახორციელებლად დასახა ღონისძიებანი.

განისაზღვრა სამეცნიერო საბჭოს სტრუქტურა. იმუშავეს ხუთი სექცია: „სოციალიზმის განვითარების ეკონომიკური კანონზომიერებანი და ორი სისტემის შეჯიბრება“, „სახალხო მეურნეობის ობტიმალური დაგეგმვა და მართვა“, „სოციალისტური შეჯიბრების კომპლექსური პრობლემები“, „მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის რეგიონალური ეკონომიკური პრობლემები“, „აგარულ-სამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური, სოციალური და სამართლებრივი პრობლემები“. გადახალისდა საბჭოსა და სექციების სამეცნიერო საბჭოებისა და ხელმძღვანელთა შემადგენლობა.

განხილულ და მოწონებულ იქნა 1983 წლის მუშაობის ანგარიში. დამტკიცდა 1984 წლის სამუშაო გეგმა, რომელშიც სხვა საკითხთა შორის, თეორიისა და პრაქტიკის შემდგომი დაახლოების მიზნით, გათვალისწინებულია „მრგვალი მაგიდის“ მოწყობა საქართველოს სსრ ეკონომიკის აქტუალურ პრობლემებზე. დაგეგმილია აგრეთვე საბჭოთა კავშირისა და ამერიკის შეერთებული შტატების ეკონომისტთა სიმპოზიუმის („სტრუქტურული ძვრები სსრკ და აშშ ეკონომიკაში“) მოწყობა.

სხდომაზე მოსმენილ იქნა სამეცნიერო მოხსენებები. მოხსენება თემაზე „არაწარმოებრივი სფეროს სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტიანობისათვის“ გააკეთა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და საპარტოლის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილემ სამეცნიერო ნაწილში, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორმა ლეო ჩიქავამ. მოხსენებით — „ეკონომიკური ზრდის სუბიექტური ფაქტორები“ გამოვიდა საქართველოს სსრ სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტთან არსებული სახალხო მეურნეობის ეკონომიკის, დაგეგმვისა და მართვის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი ვალერიან ადვაქე.

სამეცნიერო ინფორმაციების ირგვლივ გაიმართა კამათი, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორებმა გიორგი ადვიშვილმა, ვალერიან დათუკიშვილმა, გრიგოლ თოდუამ, გივი ჭანუყვაძემ, ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატმა ვალერიან რეხვიაშვილმა.

სხდომაზე განხილულ იქნა საკოორდინაციო ორგანიზაციებში გვემთხრო ნაშრომების შესრულების ხარისხის, სადოქტორო დისერტაციის თემების დამტკიცებისა და სხვ. საკითხები.

ეკონომიკური პრობლემების საკოორდინაციო სამეცნიერო საბჭოს მუშაობაში მონაწილეობა მიიღო 13 დაწესებულების 35 მეცნიერმუშაკმა თბილისიდან, ბათუმიდან, სოხუმიდან და ცხინვალიდან.

მიხეილ ჯიბუტი

საგარეო ურთიერთობების სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმში

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია საბუნებისმეტყველო, ტექნიკურ და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა დარგში ახალგაზრდა მეცნიერთა საუკეთესო ნამუშევრების გამოსავლინებლად 1984 წლისათვის აცხადებს კონკურსს.

კონკურსში გამარჯვებულთათვის დაწესებულია ორი მედალი და ფულადი პრემია, თითოეული 200 მანეთის ოდენობით, რომელსაც ყოველწლიურად დეკემბერში ანიჭებს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია ახალგაზრდა მეცნიერებს საუკეთესო მეცნიერული ნამუშევრებისათვის.

მედლები და პრემიები მიენიჭებათ ცალკეულ მეცნიერებს საუკეთესო მეცნიერული ნამუშევრებისათვის (მეცნიერულ ნაშრომთა სერიისათვის ერთიანი თემატიკის მიხედვით), აღმოჩენებისათვის, გამოგონებებისათვის.

მედლებისა და პრემიების მოსაპოვებლად კონკურსში მონაწილეობისათვის დივიზიონის სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებების, უმაღლესი სასწავლებლების, საწარმოებისა და ორგანიზაციების მეცნიერი და სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლები, მასწავლებლები, სტაჟიორ-მკვლევრები, ასპირანტები, რომელთა ასაკიც არ აღემატება 33 წელს.

კანდიდატების წამოყენების უფლება აქვთ:

- ა). სამეცნიერო დაწესებულებებისა და უმაღლესი სასწავლებლების სამეცნიერო საბჭოებს;
- ბ). სამინისტროებს, უწყებებს;
- გ). სამრეწველო საწარმოთა და საკონსტრუქტორო ბიუროების ტექნიკურ საბჭოებს.

ორგანიზაციები, რომელნიც წამოაყენებენ კანდიდატებს, ვალდებული არიან არა უგვიანეს ოქტომბრისა, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სათანადო განყოფილებაში წარწერით „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მედლის პრემიითურთ მოსაპოვებლად“ წარმოადგინონ:

- ა) მოტივირებული წარდგენა, რომელიც შეიცავს ნამუშევრის მეცნიერულ დაზუსტებას;
- ბ) გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნამუშევრის (ნაშრომთა სერიის), აღმოჩენის ან გამოგონების მასალები 3 ეგზემპლარად;
- გ) ცნობები ავტორის შესახებ (ძირითადი სამეცნიერო ნაშრომების, აღმოჩენების, გამოგონებების სია, სამუშაო ადგილი და თანამდებობა, დაბადების წელი, ბინის მისამართი).

ცნობები ტელეფონით: 93-29-86, 93-88-89.

